

השופט אגרנט

הטעם הוא:

".... For every moment of time which elapses between the act of recording and the occasion of testifying, the actual recollection must be inferior in vividness to the recollection perpetuated in the record."

לפי דעתי, מן הראוי שנאמץ גישה זו גם לצורך ענייננו והיוצא מזה, כי בכוחנו להתייחס לאותם הפרטים הנזכרים בדינים וחשבונות של קסטנר ופרוידניגר, שעליהם פסח האחד או השני מהם בעדות שמסר בעל־פה, או שיש בהם כדי לבאר נקודה איון שהיא, שלגביה "הסתבך" בעת מסרו אותה עדות, גדולה מזו, במידה שקיימת סתירה, לגבי עובדה מסוימת, בין הכתוב בדו"ח לבין תוכן העדות שבעל־פה, לא נהיה מנועים — כך מחייבת הגישה הנ"ל — מלהעדיף את דבר הכתוב דוקא.

השאלה השניה נוגעת לזמן שבו נערכו שני המסמכים האמורים. אם הגורם העשוי להקנות לתכנם ערך פרובטיבי תלוי בקירוב של זמן עריכתם למאורעות שגרשמו בהם, כי אז חשוב שנעמוד על משמעותו של התנאי הזה כדי שיהיה בידנו לקבוע אם הוא התמלא לגבי כל אחד מהדינים וחשבונות הנ"ל. שאלה זהה קיימת לגבי השימוש, שוב, בכלל החל על הצגת מסמכים שבהם נשמרה "הזכירה שבעבר", וזהו השאלה: ההכרחי הדבר, שהמסמך נערך ממש בזמן האירוע של המאורע הנזכר בו או לפחות קרוב ביותר לזמן הזה; או האם מספיק הוא כי נערך בשעה שזכירת המאורע אצל בעל הרישום היתה עדיין "טריה למדי" ("fairly fresh"). אף כאן מביע ויגמור את הדעה, כי הגירסה השניה היא הנכונה מהטעם, שהחוק חייב להיות בענין זה "גמיש ורציונלי" במקום להפוך לדיון שהוא "ארביטררי פחות או יותר" (שם, סעיף 745).

לפי גישה זו — והיא מתקבלת על דעתי — לא קיים שום קושי, מבחינת מילוי התנאי בדבר זמן העריכה, לגבי הדו"ח של פרוידניגר, שנערך כבר בספטמבר 1944, הואיל ואין להטיל ספק שבתקופה מוקדמת זו עדיין היו המאורעות, שתיאורם בא במסמך זה, "טריים למדי" במחשבתו. אשר לדו"ח של קסטנר עצמו, אמת נכון הדבר, כי מסמך זה נערך רק באביב 1946, אך איני סבור — בשים לב לעובדה, שהוא מתייחס למאורעות מהסוג הנחרת עמוקות בזכרונו של האדם שחי בהם — כי הזמן האמור הוא רחוק מאותם המאורעות יתר על המידה. אולם מלבד זה, ניתן ב"מבוא" לדו"ח זה הסבר לסיבת עריכתו "למעלה משנה לאחר סיום עבודת ההצלה", והסבר זה יש בו כדי להניח את הדעת בענין מילוי התנאי בדבר זמן העריכה. במבוא כותב קסטנר, כי —

"הרשימות, אשר אוטו קומולי ואני הכינונו הלכו ברובן לאי" בוד. עברו חדשים עד אשר ידידים בבודפשט אספו רשימות מוסתרות בכל מיני מקומות והעבירו אלי. את החלקים החסרים צריך הייתי לבנות לרוב

השופט אגרנט

מחדש על יסוד הדו"חים אשר הועברו בשעתו לגיבנה. הרשימות היום-יומיות של אוטו קומולי איפשרו את שמירת הסדר הכרונולוגי ואת קיבוץ המאורעות עד סוף 1944." (עיין גם בעדות קסטנר, ע' 263-264).

אכן, לא נעלמו ממני השיקולים, כי הדו"ח של קסטנר איננו מסמך שנכתב על-ידי אדם שהסיה לתומו, כי אם על-ידי עתונאי מנוסה שידע יפה את מלאכת הכתיבה הניסוח, וכן שמהלקים שונים של המסמך הזה בולטת המגמה האפולוגטית שעמדה לנגד עיניו של קסטנר בזמן שערך אותו. כלומר: המגמה להצדיק את פעולתו כמנהל ועדת ההצלה בפני הקונגרס הציוני הכ"ב, אשר אליו נועדה הגשת הדו"ח. אלה הם בוודאי שיקולים שהכרחי להתחשב בהם כאשר באים להעריך את האמת בדברים הכתובים בחלק זה או אחר מהדו"ח, והם מחייבים כי ננקוט משנה זהירות לגבי הערכתנו. עם כל זאת ברור בעיני כי אין באותם השיקולים כדי לשלול, בדרך כלל, את הערך הפרובטיבי אשר מסמך זה מכיל בקרבנו, מה גם שהוא נועד לשאת, כלפי חוץ על כל פנים, אופי רשמי או רשמי-למחצה.

זאת ועוד, העובדה, שאין לסמוך על פרט זה או אחר המובא בדין-וחשבון של קסטנר, אין פירושה שיש לדרוש לשלילה את תוכן המסמך הזה כולו. לפיכך, כאשר קבע הנשיא (בפיסקה 42 לפסק-דינו) שהדו"ח הוא "מיווג של אמת חלקית, היתממות וסילוף" — רק מפני שהעובדות טפחו, לדעתו, על הגירסה שהובאה בדו"ח לגבי בסיס ההרכבה של "רשימת המיוחסים" — הרי הכליל הכללה שלא היתה — כך השקפתי — במקומה, מה גם שהמדובר בשני פרטים, שאחד מהם (איי-הכללת ילדים במספר גדול במשלוח "המיוחסים") לא היה צריך לעיקר הנמקתו, ואילו לגבי הפרט האחר (ענין "הקשר הציוני" — ראה להלן) לא נחקר קסטנר במשפט.

ולבסוף הסתמכות הנשיא — כיסוד להערכתו השלילית — על אי-ההסכמה, שהביע יואל ברנד לתוכן הדו"ח האמור, מהווה בעיני שוב גישה מוטעית, באשר ברנד לא הצביע בעדותו על אף פרט מהפרטים שלא היה תמים-דעים עמם. אכן נשאל ברנד — מאחר שבשלב בו מסר את עדותו טרם הוגש הדו"ח לבית-המשפט — אם כוונתו לנקודות "העיקריות" או "הקטנות" ותשובתו היתה: "הנקודות הקטנות הן נקודות חשובות, והן מרובות". אני סבור שתשובה זו — אשר הנשיא התרשם ממנה — אינה אלא תשובה סתמית, שאין בה לא כדי להעלות ולא כדי להוריד.

1. לאור הנחות אלו, אקבע עתה את מסקנותי לגבי שתי ההאשמות הנזכרות. השאלה הראשונה, ששומה עלי לדון בה היא, אם צדק הנשיא בקביעתו היסודית, כי המניע המידי שמאחורי התנהגות קסטנר, בשמשו בתפקיד מנהל ועדת ההצלה, היה — במה שנוגע ליהודי ערי השדה — זה של הצלת מועמדי "המיוחסים" באמצעות "תכנית ברג'ן-בלוז", נשוא הסכם-קרומי מ-2 במאי. הגעתי לכלל דעה, כי שגה הנשיא בקביעתו זו. הואיל והעובדות, שהובאו לעיל ושעליהן עיד אוסיף פרטים אחדים, מראות בעליל שקסטנר נשא את עיניו, בכל הזמנים החשובים, למטרה של הצלת יהודי הונגריה בכללם, ואילו הגשמתה

השופט אגרנט

של "תכנית ברגן-בלזן". שהיתה מיועדת אך לקומץ קטן של יהודים, נשארה תמיד אך חלק ממטרתו זו ומעולם לא הפכה להיות בשבילו משימה בלעדית. זאת אומרת, דעתי היא, שהמנוח לא רק בחר, אלא גם המשיך עד הסוף, בקו של ניהול משא-ומתן כלכלי עם הגרמנים, במטרה יחידה למלט את המספר הגדול של יהודים שגיתן היה, נוכח תנאי הזמן והמקום, למלטם; כי התכנית בדבר הצלת "המיוחסים" המעטים, שהיתה במקורה אך תכנית להעלאת בעלי סרטיפיקטים לארץ-ישראל, לא באה אלא כתוצאת-לוואי מהמשא-ומתן האמור; כי אמנם אילצוהו התנאים, לפעמים, לרכו את עיקר מרצו ועבודתו אל הענין של הגשמת תכנית זו; אך שמעולם לא הסיח את עצמו — לא במחשבה ולא במעשה — מהמטרה היסודית של הצלת כלל יהודי הונגריה, במידת האפשר, הבה ואתנה את העובדות שעליהן מושתתת דעתי זו.

1. הכל מודים — גם הנשיא, גם בא"כוח המשיב — כי לפחות עד סוף אפריל, 1944, דגל קסטנר בתכנית של תשלום שני מיליון דולר לנאצים תמורת הסכמתם להבטיח את חיי היהודים בהונגריה — כי המשא-ומתן שניהל עד אז עם ה"ס.ס. על עתידה של יהדות הונגריה "מטרתו היתה לדחות (אם לא למנוע) את השואה" (פיסקה 26 לפסק-דין הנשיא; עדות קסטנר, ע' 27). די להצביע, כדי שאפשר יהיה להשתכנע בכך, על תכנית ארבע הנקודות, שהועלתה על-ידי קסטנר וברנד בשיחתם מיום 5.4 עם ויסליצני. נוכל להסיח את דעתנו מהנקודה הראשונה שנועדה, באורח כללי, למטרה האמורה, ולהתייחס לנקודות השניה והשלישית, שנועדו במפורש למניעת הריכוזים והגירושים. כזכור, הסכים ויסליצני לכל שלוש הנקודות, ואשר לנקודה הרביעית — כי הגרמנים יאפשרו את הגירתם של אותם היהודים שבידיהם רשיונות כניסה לארץ-ישראל (או לארצות אחרות) — הרי עודד הלה את הרעיון שתבוא המלצה מה"יודן-קומנדו" בבדפשט לקבלת אישור השל-טונות בברלין לדבר הגירתם של לא פחות ממאה-אלף יהודים. גם התשלום המידי של 200,000 דולר, שהוצע על-ידי ויסליצני, לא נועד לשמש תמורה להסכמת הנאצים לנקודה הרביעית בלבד, כי אם סכום זה נדרש כ"מקדמה" הבאה להוכיח את "רצונה הטוב" של הוועדה ויכלתה הכספית לשלם את הסך הכולל של שני מיליון דולר כתמורה להסכמת הגרמנים לתכנית כולה (פיסקה ג' 1) דלעיל).

אכן, בשתי הפגישות, אשר קסטנר וברנד קיימו, לאחר מכן, עם קרומי ושבחן ביקשו אישור מחדש לתכנית ההצלה הרחבה, נמנע זה האחרון מלחזור על הבטחות ויסליצני לגבי ענין הריכוזים והגירושים, ולא עוד, אלא באמצע אפריל החל תהליך הגטואיזציה, ובזאת נפלה הנקודה השניה, לעומת זה, חיזק קרומי את ידי הוועדה בעת שקיים את הבטחתו כלפיהם לגבי שחרור גב' ברנט (מזכירת מנהל המשרד האי) ו-ארנסט סילגי (חבר הוועדה), ממאסר ההונגרים (פיסקה ג' 2). כי ביום 25 באפריל עדיין ראה קסטנר במשא-ומתן, שניהל הוא וברנד עם הנאצים, את הסיכוי הטוב להצלת יהודי הונגריה, עולה ברורות מהמכתב שהריצו השניים בתאריך האמור ל-סלי מאיר, נציג הג'וינט בשווייץ. במכתב זה (מוצג 25), בו סופר על המשא-ומתן הנזכר ועל התחלת הריכוזים גם יחד, נאמר:

השופט אגרוט

„הגענו לידי מסקנה שאסור לנו להירתע מכל קרבן אם קיים אפילו רק סיכוי מינימלי לממש את הנקודות שהזכרנו לעיל. כי דבר אחד ניתן לנו להבין בבירור גמור: שבהזדמנות הזאת לא יסכימו בשום אופן לדחיה וסחבת של הענין“

א לפיכך ביקשו שניציג הג'וינט יעזור בידיהם לגייס את הכספים הדרושים „בכדי לבצע את מימוש התכנית“.

ב 2. בשיחות עם קרומיי, שהתקיימו בימים 21.4 ו-2.5, הצטמצמה הנקודה הרביעית להעלאת 600 „מיוחסים“ בלבד — מחציתם מערי השדה — לארץ-ישראל, ואף זאת לא בצורה גלויה של „עליה“ אלא בצורה מוסווית של „גירוש“; כמורכב, היתה זו הנקודה היחידה בתכנית האמורה, שלגביה נתנו הנאצים תשובה מוחלטת ומפורשת. השאלה נשאלת אם — בשים לב לכך, שקסטנר לא מסר למנהיגי קלון, שעה שהתראה אתם בביקורו מיום 3.5, את ארבע „ידיעות אושביץ“ המוחשיות — מן הדין לגרוס שכבר בפרק זמן זה החליט לוותר על הצלת רובם המכריע של יהודי הונגריה — ויהודי ערי השדה בכלל זה — לשם הבטחת הצלתם של 600 מועמדי „המיוחסים“. הנני סבור, שאם נשקיף על ענין זה מנקודת הראות של הערך שייחס קסטנר ל„ידיעות אושביץ“ בזמן ההוא, כי אז ניוכח לדעת, שאמנם הקנה הוא להן משמעות חמורה והן עוררו אצלו דאגה רצינית, פן כבר החליטו הנאצים לגרש את יהודי הגטאות ולהשמידם, אך שעדיין לא ראה אותן כחודגות מגדר הסוג של שמועות גרידא, שמועות שטרם קיבלו את אישורן במידה שהייתה אותו להסיק, שהגירוש וההשמדה הפכו לענין מנוי וגמור ושחלילה לו להשליך עוד את יהבו על המשא-ומתן, שניהל עד אז עם אנשי ה„יודן-קומנדו“, כאמצעי העשוי להביא להצלתם של כלל יהודי הונגריה. כדי להשתכנע, כי אמנם כזה היה היחס שהתייחס הלה לידיעות הללו, הכרחי שנתעכב ונעמוד במקום הזה על-מנת לדון בהן אחת אחת.

ה הידיעה הראשונה, כאן המדובר בהודעה שמסר ד"ר שמידט, סוכן הצבא הגרמני לקסטנר וברנד בתום הפגישה שהם קיימו עם קרומיי ביום 21.4, היא ההודעה, כי השלטונות ההונגריים החליטו סופית בדבר הדפורטציה של כל התושבים היהודים (פיסקה ג 4) (דלעיל). אכן, על חוסר הוודאות והבטיחות, שראו קסטנר וחברי הוועדה האחרים בידיעה הזאת, מעידים דברי הראשון בדו"ח שלו (ע' 28), כי —

„הוועדה וגם מועצת היהודים עמדו בפני חוסר אפשרות לבקר את הודעותיו של שמידט בדבר הדפורטציה המתוכננת של השלטונות ההונגריים. אנדרי ומטהו שמרו על סודיות מוחלטת.“

ז אולם מה שחשוב יותר הוא כי אותה הודעה התייחסה להחלטת גירוש, שנתקבלה על-ידי השלטונות ההונגריים, וכן, שד"ר שמידט יעץ לקסטנר וברנד באותו מעמד, כי הגרמנים יהיו עשויים למנוע את ביצוע הגירוש אם הוועדה תשלם להם את התמורה של

השופט אגרוט

שני מיליון דולר, בהתאם למדובר עם ויסליצני בשיחה מיום 5.4. כזכור, באותה פגישה מיום 21.4 התרעם קרומי שהוועדה טרם הספיקה להשלים את פרעון המקדמה, ולפיכך הדגיש שמידט את הצורך הדחוף שהיא תעשה כן, על-מנת שהגרמנים יראו ענין רציני בתכנית הכוללת של הבטחת חיי יהודי הונגריה כנגד תשלום התמורה הנ"ל (איינכם יכולים לשלם אפילו את המפרעה המצערת הזאת ומי יאמין לכם שתוכלו לשלם 2 מיליון דולר דו"ח קסטנר, ע' 27). ואמנם, היה לקסטנר יסוד לדעת — נוכח הודעת ויסליצני מיום 20.3 למנהיגים היהודים בבודפשט — כי הסמכות להכריע בגורל יהודי הונגריה נתונה בידי הנאצים בלבד (פיסקה 8 R) דלעיל; עדות פרוידיגר, פרוטוקול ע' כ"ד—38), ועובדה זו (בין השאר) היא הנותנת, שהלה בחר בקו האמור של ניהול משא-ומתן כספי עם הגרמנים כאמצעי שהבטיח את הסיכוי הטוב ביותר להצלתם של יהודי הונגריה, ולפי קרי-הצלה זה נהג הוא בעקביות מופתית-קיצונית עד הסוף (ראה עדות פרוידיגר, ע' 27: "קסטנר נשאר עקבי לקו הגרמני"). על-כן, במסור שמידט לקסטנר וברנד את ההודעה על כוונת הגירוש שהיתה לשלטונות ההונגרים, וביעצו להם כי על הוועדה לשים את מבטחה אך ורק בהבאת המשא-ומתן הכספי שניהלו עם הגרמנים לידי סיום מהיר, הרי היה בכל זה רק כדי לחזק את קסטנר בדעתו, כי עליו להתמיד בשיטת ההצלה שבחר בה קודם לכן. העובדה, כי בימים 2.5 ו-3.5 הביא לקרומי את שני השי-עורים הנותרים, שהגיעו על-חשבון המקדמה, מתיישבת, איפוא, עם אותה שיטת הצלה כוללת, לא פחות מאשר עם המטרה המצומצמת של הגשמת תכנית "המיוחסים", שקרומי נתן לה אישור ב-2.5. יש להוסיף — כדי שהתמונה תהיה שלמה — כי לשמידט — כמו ליוסף ויניגר, הסוכן הצבאי האחר, שבאמצעותו הושג הראיון עם ויסליצני מיום 5.4 — היה ענין מיוחד בהצלחת המשא-ומתן המושתת על התשלום של 2 מיליון דולר לידי הגרמנים, הוא הענין להרוויח דמי-תיווך בסכום ניכר, וכבר הספיקו השניים לקבל תשלום חלקי בעד שירותם בקשר למשא-ומתן האמור. ממנו הוצאו, זמן מה לאחר מכן, על-ידי אייכמן, ציינתי כאן את עובדת ענינם הפרטי של שני הסוכנים באותו משא-ומתן, הואיל ואפשרי מאד שהיה בה, בעובדה זו, כדי להעניק אופי רציני, בעיני קסטנר, לדברי עצתו הנ"ל של שמידט.

"ידיעות אושביץ" חטוף אפריל. כאן הכוונה לשתי ידיעות שהגיעו, בפרק הזמן הזה, לאוני ועדת ההצלה בברטיסלבה ואשר זו העבירה למנהיגים היהודים בבודפשט. כזכור, היו ידיעות אלה:

- (א) כי ביום 29 באפריל נראתה הרכבת, שיצאה יום לפני כן מעיר הבירה והסיעה 1.500 עצורי מתנה קישטרצ'ה, כשהיא נוסעת בכיוון לאושביץ;
- (ב) כי במקום האחרון החלה עבודת התיקון מחדש של תאי הגזים הנמצאים שם (פיסקה 5 ג) דלעיל), אכן, מתעוררות מיד, לגבי הפרשה הזאת, שתי שאלות:

(1) מה היה המקור שממנו שאבה הוועדה בברטיסלבה ידיעות אלו — האם היה זה מקור שהיה מוסמך או בטוח די הצורך כדי שיוכל קסטנר להקנות להן אופי של ודאות

השופט אגרנט

מספקת. או האם לא היו הן אלא שמועות שסרם קיבלו את אישורן עליידי עדות שניתן לסמוך עליה;
(2) מה עשו המנהיגים היהודים בבודפשט. לרבות ד"ר קסטנר, כדי לוודא את דבר נכונותן של אותן הידיעות.

א

אשר לשאלה הראשונה, לא קיים כל סימן בחומר ההוכחה, המעיד על טיב המקור, שממנו הגיעה הידיעה אודות כל אחת מהעובדות הנ"ל לאוני הוועדה בברטיסלבה. למשל, בדו"ח של קסטנר (ע' 30) נאמר בענין זה רק, כי —

ב

„הוועדה של ברטיסלבה העבירה לנו את ידיעת שירותי המודיעין שלה. לפי זה היה בכונת ה-ס.ס. לנקות ולחדש את תאי הגזים למחרת הודיעתנו הוועדה בברטיסלבה כי רכבת עם יהודים הונגריים נסעה לאושר ביץ דרך סלובקיה.“

ג

לא נעלם ממני, כי למעלה מהענין הזה באות המלים:

„כל הסימנים הוכיחו שאין כבר לעצור את הדפורטציה — אם לא בדרך של נס. היה זה ענין של שבועות ואולי של ימים. ידיעות שהגיעו מברטיסלבה אימתו אף את החששות הללו.“

ד

אולם, מצביע אני, באשר לקטע הזה, על המלה „חששות“, הבאה לרמז בדבר הדאגה לגורל היהודים בהונגריה, אשר עורר תהליך הגטואיזציה שהתחיל כשבועיים לפני כן ושעליו דובר בע' 29 של הדו"ח. ואשר למלת-הפעל „אימתו“, הקודמת למלה „חששות“ ואשר זו האחרונה משמשת נשואה, הרי סבור אני שהתכוון קסטנר לבטא באמצעותה, אך את הרעיון, כי שתי הידיעות שנתקבלו מהוועדה בברטיסלבה היה בהן כדי להגביר, בלב המנהיגים היהודים, את הדאגה האמורה, אפילו לא ניתן לוודא אותה שעה, אם היה בהן אמת. אני סבור כך, לא רק מפני שזהו פירוש הגיוני לתפקיד שממלאה המלה „אימתו“ בהקשר הדברים שבהם היא משמשת, אלא גם — ובעיקר — מפני שהלך מחשבות כנ"ל מצד קסטנר בפרק הזמן הנדון בולט מהמכתב שכתבו הוא וברנד לסלי מאיר ב-14.5, בו מסרו לנציג זה של הג'וינט תיאור המצב ההולך ורע של יהודי הונגריה ודין-החשבון לגבי תוכן המשא-ומתן שניהלו עד אז עם אנשי ה"יודן-קומנדו", לשם מגיעת השואה. במכתב זה (מוצג 26) דובר על הידיעה בדבר כיוון הנסיעה של משלוח עצורי קישטרצ'ה בוו הלשון:

ה

„לפני שבועיים בערך נסחב חלק העצורים, בגיל שבין 16 ובין 50, אחדים מהם גם עד לגיל 60, למקום בלתי-ידוע מעבר לגבול הארץ. המקום המיועד הוא, לפי השמועה שאי-אפשר לבקרה, מרכז התעשיה בירקנאו (הכוונה לארשב'ץ).“

השופט אגרונט

המלים "לפי השמועה שאי-אפשר לבקרה" בולטות לעין, ואין להעלות על הדעת שבעת כתיבתן — והיה זה שבועיים בלבד אחרי הגיע הידיעות לאזניו — הביא קסטנר בחשבון את האפשרות, כי יהיה עליו להתגונן בפני האשמות מהסוג שהטיח כלפיו המשיב. אם כן, מלים אלו, האם אינן מעידות כי בשלב הראשוני האמור לא יחס הלה לאותן הידיעות — עם כל הדאגה הרצינית שעוררו בלבו — אלא ערך שמועתי גרידא? לדעתי, ניתן להשיב על שאלה זו רק בחיוב.

3. כאן עובר אני לשאלת הצעדים שנקטו קסטנר ומנהיגים יהודים אחרים בבודפשט, בפרק הזמן הנדון, כדי לברר את מצב הדברים, באשר לגורל הצפוי ליהודי הונגריה, לאשורו.

(1) בעדותו (פרוטוקול, ע' כ"ג—13) מסר פרוידיגר כי בתחילת מאי פנה ד"ר ארנסט פטה, חבר מועצת היהודים בבודפשט, לשר-האוצר ההונגרי (רמני-שנלר), שהכירו באורח אישי, וסיפר לו את החששות שיש לנו שיגרשו את היהודים, וכן, כי תגובתו היתה:

"שזה לא ייתכן, מפני שבקבינט ההונגרי לא דיברו על זה, ואי-אפשר לגרש הונגרים מחוץ לגבול, בלי הסכמת הממשלה. זאת שטות...."
(ראה התיאור הדומה של פניה זו והתשובה שנתקבלה בעקבותיה בדו"ח קסטנר, ע' 29).

יש להוסיף, כי ד"ר פטה נקט את צעדו האמור אחרי שהביא פרוידיגר לתשומת-לב חברי המועצה היהודית בבודפשט את תוכן המכתב שקיבל אותו זמן מהרב ויסמנדל, אחד מראשי הוועדה בברטיסלבה, בו נרמזו שיהודי קרפטורוסיה — אשר שם התחיל, כזכור, תהליך הריכוז של תושבי ערי השדה — עומדים בפני גירוש מידי. כאשר חזר ד"ר פטה מהראיון עם שר-האוצר ומסר לחברי המועצה את דברי התשובה של זה, קבעו הם — כך המשיך פרוידיגר והעיד (שם) — שהידיעה הנ"ל היא חסרת שחר. ניתן להבין כי על סמך תשובה זו שללו אלה האחרונים גם את ערכן של הידיעות המדאיגות האחרות, שנת-קבלו אז באמצעות הוועדה בברטיסלבה.

(2) כבר סופר לעיל, כי בהתקבל הידיעה על כיוון נסיעת הרכבת המכילה את 1,500 עצורי קישטרצה ביקשו קסטנר וברנד להיפגש, באורח דחוף, עם קרומי; כי מבוקשם ניתן להם ב-2.5; כי בפגישה זו שאל קסטנר על פשר המשלוח הזה; כי קרומי השיב לו שהיהודים שנכללו בו הם "בעלי מקצוע" שנשלחו ל"ולדיי"; וכי השם האחרון, שהיה בדוי, שימש בידי קרומי כדי להסתיר את תעודתו האמיתית של המשלוח הנדון, היא אושביץ (פיסקאות 8 א ב) ו-6 דלעיל). האם שומה עלינו לגרוס — כפי שגרס הנשיא — שהסברו האמור של קרומי נראה או בעיני קסטנר כה בלתי מניח את הדעת עד שדחה

השופט אגרונט

בלבו, מיניה וביה, את האפשרות, כי יש אמת בדברי הקצין הנאצי? לדעתי בלתי-אפשרי להשיב על שאלה זו ב"הן" מוחלט, מהטעמים הבאים:

ראשית, העובדה, כי במשלוח הנזכר נכללו אנשים שעברו "סלקציה" בטרם יועלו לקרונות, הן מבחינת הגיל — המיועדים למשלוח היו בני 16 עד 50 שנה — והן מבחינת כשרם הגופני — הם עברו לפני כן בדיקה רפואית במחנה הנ"ל — כל זה היה בו כדי להקנות להסבר קרומי אופי של דברי אמת. אני מסתמך כאן על הכתוב בדו"ח פרוידניגר (ע' 24), בדלקמן:

ב "בסוף אפריל, היה על האנשים, בני 16-50, שהיו עצורים בקישטרצ'ה לעבור בדיקה רפואית מתוך מספר של 1800, לערך, הוכנסו כ-1500 לתוך קרונות הרכבת ולפתע פתאום גורשו."

ג שנית, ראינו לעיל (פיסקה א 8 ב)) שקרומי חזר על אותם דברי הסבר, בהזדמנות אחרת, גם בפני פרוידניגר, תוך הדגשה, שעה שלחץ זה לדעת אם התעודה האמיתית של המשלוח היתה אושביץ, כי "אין זה בא כלל בחשבון, הם נשלחים למרכז גרמניה כפועלים", וכן ש"מצבם יהיה יותר טוב ממצב היהודים כאן". ועוד ראינו (שם), כי רק בשלב מאוחר יותר — כאשר נדרשו חברי המועצה לחלק בין קרובי העצורים את הגלויות שנשארו את חותמת הדואר "ולדווי" — נוכחו לדעת את דבר הכוז שבדברי קרומי.

ד שלישית, אמת, כי לנשלחים הנ"ל צורפו, כנראה, גם בני-המשפחה שהיו אתם במחנה קישטרצ'ה, אך לפי עדותו של פרוידניגר (ע' כ"ג—14-15), ביאר לו קרומי שהסיבה לכך היתה כפולה:

ה (1) ההונגרים לא הסכימו שילקחו "האנשים המוכשרים" ותישאר בהונגריה רק "הפסולת";
(2) "אנשים עובדים יותר טוב כשהמשפחה אתם".

ו רביעית, נכון גם, שאף אחד מהמנהיגים היהודים בבירה לא שמע מעולם על מקום בשם "ולדווי", אולם מדברי העדות של פרוידניגר (שם) נמצאנו למדים, שאחרי שיחתו האמורה עם קרומי, חיפשו הוא ואחרים על המפה וביררו כי אכן מקום קטן, הנושא את השם הנזכר, נמצא בלותרינגיה, והלא המדובר היה, לפי הקצין הנאצי הלזה, במשלוח העצורים הנדונים למחנה עבודה בגרמניה.

ז חמישית, בהצהרת קסטנר מיום 13.9.45 בלונדון (מוצג כ"ט), הוזכר הסכם שנעשה בין סטויי, ראש ממשלת הונגריה, לבין הציר הגרמני, וזנמאיר, בדבר העמדת 300.000 פועלים יהודים לרשות הרייך, (אילו במברק מיום 24.4, של זנמאיר למשרד-החוץ הגרמני (מוצג 31), הועמד מספר הפועלים היהודים שהובטחו לממשלה הנאצית על 50.000, במברק

השופט אגרנט

זה הודע על הצורך לדחות את ביצוע ההסכם האמור כדי שלא יפריע להגשמת תכנית הריכוזים והגירושים. לדעתי, עצם העובדה של עשיית הסכם כזה בראשית הכיבוש הנאצי, יש בה כדי להראות — בין אם קסטנר ידע עליו ובין אם לא — כי דברי ההסבר האמורים של קרומי לא היו כה חסרים הגיון עד שכל אדם בר-דעת, ששמע אותם, היה חייב, בו במקום, לשלול מהם אמון.

בפסק-דינו (פיסקה 45) אמר הנשיא:

„ב-2.5 פנה קסטנר אל קרומי לשם הבהרת המצב ושאל אותו מה פירושו של גירוש עצורי קישטרצה (בידעו שנשלחו לאושביץ). וקרומי בתשובתו המתחמקת — שהם נשלחו למקום המדומה „ולדזי“ — כמעט לא טרח להסתיר את האמת.“

לאור חמשת הטעמים שהובאו לעיל, סבור אני כי דברי מסקנה אלה — שקסטנר „ידע“, בעת קיימו עם קרומי את השיחה מיום 2.5, שעצורי קישטרצה נשלחו לאושביץ וכן, שקרומי „כמעט לא טרח להסתיר את האמת“ — אינם עומדים בפני הביקורת. לשם חיזוק דבריו, הסתמך הנשיא על תיאור השיחה הנ"ל שבדו"ח קסטנר, ע' 31, בו סיפר כי בשמעו את דברי ההסבר של קרומי, הגיב עליהם במלים: „אין כל הגיון לשחק במשחק המחבואים“. דעתי היא, שקסטנר לא דייק כאן בלשונו, באשר אין לתאר — בשים לב למציאות הנאצית ששררה בזמן ההוא — שהעו לבוא בפני הקצין הגרמני, שברצונו הטוב תלה את גורל יהודי הונגריה, בדברי תרעומת כה שקופים וחריפים. בלבי אין ספק, כי שומה עלינו להעדיף כאן — כבבואה של הלך מחשבותיו של קסטנר לגבי ידיעת קישטרצה בעת ההיא — את תוכן המסמך שנערך בזמן שהיה קרוב הרבה יותר לאירוע המאורע הזה, הוא המוצג 26.

עלי להדגיש, שאין כוונתי לקבוע שקסטנר נתן אמון מלא בדברי ההסבר של קרומי, כשם שאין ברצוני לומר, כי דברי ההרגעה של שר-האוצר ההונגרי לד"ר פטה הגיחו את דעתו של מנהל ועדת ההצלה, המסקנה היחידה שאני מעלה מתוצאות הבירורים הנזכרים שעשו קסטנר, פרוידניגר וד"ר פטה, היא רק, שהיה בהן כדי לשלול מ„ידיעות אושביץ“ הנ"ל אופי של ודאות או בטיחות ולהקנות להן, בעיני קסטנר על-כל-פנים, את המעמד של ידיעות שאמנם עוררו או דאגה רצינית לגבי הגורל הצפוי ליהודי הונגריה אך, יחד עם זאת, לא יצאו עדיין מגדר הסוג של שמועות גרידא, כאמור.

הידיעה הרביעית מתייחסת לפגישה, שנתקיימה בין הנהלות הרכבות ההונגרית והסלור בקית ושבה דובר על המעבר של „רכבות גירוש“, במספר רב, מהונגריה דרך סלובקיה, דבר שרמזו כי יהודי ערי השדה עמדו בפני גירוש בזמן הקרוב ביותר (פיסקה ג' 5) דלעיל). זוהי ידיעה, שוב, שהעביר הרב ויסמנדל מברטיסלבה במכתב שהריץ לפנחס פרוידניגר, ראש האורתודוקסים בבודפשט. מכיון שכך, מן הדין לסמוך על דבריו של זה לשם קביעת הזמן שבו נתקבלה ידיעה זו בבירה ההונגרית. דא עקא, שפרוידניגר הסתפק — הן בדו"ח

השופט אגדנט

שלו (ע' 25) והן בדברי עדותו (ע' כ"ג—13) — בהזכרת "תחילת מאי" כתאריך שבו נתקבל על-ידי המכתב שהכיל את הידיעה האמורה. התאריך הקובע — בשלב זה של ניתוח המניעים שהשפיעו על התנהגותו של ד"ר קסטנר — הוא, לכל המאוחר, 3 במאי, היום שבו ערך את ביקורו בקלון; והרי אין לומר בוודאות כלשהי, כי הלשון "תחילת מאי" כוונתה לתקופה שבה נכלל תאריך זה, ולא לזמן שלאחר מכן. הכלל שלפיו חייבים אנו לנהוג כאן הוא, כי חובת ההוכחה לגבי ענין "האמת" שבהאשמותיו חלה על המשיב; ולפיכך מן הדין שנבחון את הלך מחשבותיו של ד"ר קסטנר ביום 3.5 לאור ההנחה שהידיעה בדבר "הסכס-מעבר-הרכבות" טרם הגיעה אותו זמן לאוניו. הנחה זו מתחזקת, במידת מה, על-ידי העובדה, כי בשיחת קסטנר עם קרומיי יום לפני כן לא הזכיר כלל הראשון את הידיעה הזאת, אף-על-פי שעלתה בחומרתה — מאחר שהצביעה על הסכנה הקרובה שגשקפה לכל יהודי ערי השדה — על זו הנוגעת לכיוון הנסיעה של 1,500 עצורי קישטרצ'ה. במלים אחרות, הדעת נותנת, כי כשם שקסטנר ניסה לברר, באותה שיחה, את האמת שבידיעה השניה, כך היה מנסה אז לוודא את נכונות הידיעה הראשונה, אילו ידע עליה אותו זמן.

א

ב

ג

ד

ה

ולבסוף, גם אם עלינו להבין, כי הביטוי "תחילת מאי" כוונתו לזמן שקדם לתאריך הביקור האמור, הרי יפה גם כאן כוחו של השיקול, שלא היה ביד קסטנר לעמוד על טיב המקור שממנו הסתגנה אותה ידיעה אל הוועדה הבריטיסלבית, בייחוד כשהזמן לעשות כן — יום אחד לכל היותר — היה קצר למדי. כזכור, ראה פרוידיגר בעצמו צורך לוודא אם דברי הרב ויסמנדל על "הסכס-מעבר-הרכבות" התאימו למציאות, ולשם כך מילא את ידי אחד מיידייו שיברר זאת תמורת תשלום שיקבל ממנו בעד שירות זה. ברם, כל אשר הצליח אותו שליח לברר, לפי דברי פרוידיגר (ע' כ"ג—13, 14—15), הוא כי "היתה משלחת מהנהלת הרכבת (ההונגרית) בסלובקיה, יותר מזה הוא לא יכול היה לדעת". ברור הוא, כי לא היה בידיעה חלקית ומקוטעת זו כדי להצביע על עצם עשיית ההסכס, בעל התוכן האמור, זאת ועוד, לא קיימת לפנינו הוכחה כלשהי, שלקסטנר נמסר על התוצאה, פרי הברור הנ"ל, בטרם יערוך את ביקורו בקלון.

(3) הפועל-יוצא מניתוח זה של "ידיעות אושביץ" — בין אם אנו נכלול בהן את זו הנוגעת ל"הסכס-מעבר-הרכבות" ובין אם לא — הוא: שהן נטעו בלב קסטנר חשש רציני כי גירושם של יהודי ערי השדה, המכונים בגטאות, היוותה אפשרות קרובה, אך לא — בשים לב לדברי ההודעה הנוגדים של השלטונות הגרמנים וההונגרים גם יחד — ענין כה ודאי ובטוח עד כדי לחיבו לנטוש — כבר בזמן עריכת השיחה מיום 2.5 עם קרומיי — את קו ההצלה שבהר בו לשם מניעת השואה, כי כזה היה, אותה שעה, מהלך מחשבותיו של קסטנר, עולה ברורות מהעובדות — וכבר עמדנו עליהן (פיסקה ג' 8) — שבתום השיחה האמורה דרש שלמהרת היום תתקיים פגישה נוספת, בה יטול חבל גם ויסליצני; כי מפאת הימצאו של זה אותו זמן בקלון, קיבל רשיון להתראות אתו שם; וכי בבואו לעיר זו ביום 3.5 הזכיר לזה האחרון את הבטחותיו לגבי התכנית הנזכרת של ארבע הנקודות והציג לו את השאלה, אם יהודי הונגריה עומדים בפני דפורטציה כללית ומיידית.

השאפט אגרוט

אכן, גם הנשיא קבע בפסק-דינו אך, כי הידיעות המוחשיות האמורות הביאו את מנהל ועדת ההצלה, בסוף אפריל, למצב בו "חש במשבר" (פיסקה 26) והגיע "עד לסף היאוש" (פיסקה 37). להבדיל ממצב בו התיאוש ממש, מהתקווה להגשים את תכניתו להצלת כלל יהודי הונגריה. יתירה מזו, למניעים שבגללם, לפי גירסת הנשיא, סמך קסטנר את ידיו על "תכנית המיוחסים" כאשר הוציא קרומי ב-2.5 "קלף" זה מאמתחתו, הוסיף הנשיא את המניע ש"עדיין לא התיאוש קסטנר לגמרי מתקוותו להסדר כללי עם הנאצים על יסוד תכנית אירופה או תכנית גדולה דומה" (פיסקה 38).

(4) האם דברי התשובה, שהשמיע ויסליצני למחרת היום (3.5) בקלוז', היה בהם כדי להגיע את ד"ר קסטנר לוותר על תכניתו האמורה להצלת יהודי הונגריה הרבים כדי לזכות, על סמך הצעתו הנזכרת של קרומי, בהצלת "המיוחסים" המעטים? לדעתי לא קיים מנוס ממתן תשובה שלילית לשאלה זו.

אמת, כי בהודמנות הנ"ל הודיע הקצין הנאצי, אשר הוא שפתח בשיחה מ-5.4 "קרן אור" להבטחת חיי יהודי הונגריה, כי אייכמן הוציאו מכלל המשא-ומתן שהתנהל בין הוועדה לבין ה"יודן-קומנדו" ולא עוד, אלא שלחו לערי השדה כדי לפקח על הריכוז של תושביהן היהודים בגטאות (פיסקה 8.1) דלעיל). אמת גם, כי הביע או, בלשון ציורית נוקבת, דעה פסימית על עתיד יהודי הונגריה ולא זו בלבד, אלא גם הזהיר את מנהל ועדת ההצלה בדבר הגברת אמצעי השמירה על הגבול הרומני (שם). אין ספק שכל הדברים האלה, שאמרם ויסליצני בעת שנפגש עם קסטנר, די היה בהם כדי להגביר את דכאון הנפש, בו היה שרוי בלא-הכי זה האחרון, ולרפות את ידיו, באשר לתכניתו להצלה טוטלית, עוד יותר, עם כל זאת, ברור הוא שגם בשלב זה עדיין לא סבר קסטנר שפלו כל הקיצין וטרם הסיק שהגירוש הוא מנוי וזמור כפי שמעידות העובדות — וגם עליהן כבר עמדנו לעיל (פיסקאות 8.1 ו-9, 10.3) — כי ויסליצני הוסיף את ההסתייגות, שאין לו, מפאת היותו נעדר מבודפשט זמן ניכר, ידיעה מדויקת בענין זה; כי הציג שקסטנר יבקרנו בבירה כעבור ימים אחדים ואזי יתן לו, לאהר בירור עם אייכמן, ידיעה מוסמכת; וכי קסטנר שעה לעצה זו וביום 8.5 ערך אצל ויסליצני את הביקור, בו הודיעהו הלה שהחלטת סופית על הדפורטציה, כאמור, עובדות אלו, הן בלבד, מונעות בעד הסקת מסקנה, כי דבריו הפסימיים הכלליים של ויסליצני — גם כאשר הצטרפו אליהם ידיעות אושביץ המוחשיות שהיו בידי קסטנר — הניעו את מנהל ועדת ההצלה כבר או (3.5) לראות את מאורע הגירוש כוודאי ומוחלט, תחת להעריכו — וקיום הלך מחשבות כזה אצלו אותה שעה מתקבל על הדעת יותר — אך כסכנה קרובה, אשר על דבר אישורה הסופי הכרחי לחכות להודעה הנוספת שהבטיח הקצין הנאצי למסור כעבור ימים אחדים, אולם, גם אם לא די בהן, בעובדות האמורות, כדי להעיד על הערכה כזאת, מצד קסטנר, של מצב הדברים דאז, הרי מתווספת אליהן העולה מהדברים הכתובים, שוב, במוצג 26, והמצביעה בכיוון דומה, כזכור, מוצג זה הוא המכתב שהריצו קסטנר וברנד לסלי מאיר ביום 14.5, והמכיל תיאור המשא-ומתן שהתנהל מטעם הוועדה עם הגרמנים, על "העליות" ו"הירידות" שבו, הפרשה עד לזמן, בו הציג אייכמן את ההצעה שיסודה בשליחות ברנד, סוכמה באותו מכתב בזו הלשון:

השופט אגרנט

„באשר לילי (ויסליצני) הוא נסע ימים אחדים אחרי פגישתנו הראשונה מבודפשט ומאז יכלנו לדבר אתו רק פעם אחת בקיצור נמרץ. במקומו באים אנשים חדשים, שהתנהגותם אינה נראית אחידה“ (הכוונה לקרומי והקצין הנאצי הונשה, שהשתתף אף הוא, בשיחות קסטנר וברנד עם הראשון) „הכנסתם של אנשים חדשים אלה, בעלי ההתנהגות השונה, היתה למפעל ההצלה שלנו מפריעה למעלה מכל שיעור.“

א

הנני מתעכב כאן כדי לציין שהביטוי „מפעל ההצלה שלנו“ מתייחס לתכנית ארבע הנקודות, עליה הודיעו קסטנר וברנד במכתבם הקודם — מיום 25.4 — לסלי מאיר (מוצג 25); ואילו הלשון „מפריעה למעלה מכל שיעור“ מלמדת כי השניים ראו בהתנהגות קרומי והונשה אך הפרעה להצלחת המשא-ומתן שהתחילו השניים עם ויסליצני על בסיס תכנית זו, ולא שלדעתם היתה כי היה בה כדי להביא לידי כך שאותו משא-ומתן „נכשל לחלוטין“. כפי שגרים הנשיא בפיסקה 26 לפסק-דינו.

ב

אכן, מיד לאחר הדברים שהובאו לעיל, עוברים קסטנר וברנד לפרשה, שבה הציע אייכמן את הצעתו הנוכרת, וכאן מסתפק אני בהבאת הפסוק הראשון שבו מתחיל הקטע הנוגע לענין זה, כדלקמן:

ג

„בימים האחרונים הובהר המצב.“

ד

וכן הפסוק הבא:

„במצב משתנה זה שאפנו בשבועות האחרונים לעצור בעד קצב הקטסטרופה המתקדמת.“

ה

שני פסוקים אלה, האם אינם מעידים שעובר לזמן, בו עלתה על הפרק שליחות ברנד, חש אמנם קסטנר שקרוב לוודאי כי שואת יהודי ערי השדה ממשמשת ובאה ואף-על-פי-כן, שהמצב בנדון זה עודנו מעורפל וטעון הבהרה; שהדברים, באשר לחיתוך ענין הגירוש הטוטלי, טרם הוכרעו סופית בהיותם נתונים אז במצב שוטף ומשתנה; וכי עוד לא אבדה התקווה לעצור, באמצעות המשא-ומתן עם הגרמנים, בעד בואן של הדפורטציה וההשמדה; התשובה לשאלה זו היא, ויכולה להיות, אך: כן.

ו

לפיכך, כאשר קובע הנשיא בפיסקה 49 לפסק-דינו, „שבסוף אפריל היה קסטנר משוכנע שהגירוש הטוטלי של יהודי הונגריה הוא קרוב ובלתי נמנע“, וכן כי „ב-8.5. נהפך שכנוע זה לוודאות עליידי אישורו של ויסליצני בדבר החלטת הגירוש הטוטלי ועל-ידי תוכן דבריו של אייכמן לברנד“ בדבר ביצוע הגירוש, החל מ-15.5, בקצב של 12,000 יהודים ליום; אזי השתמש במלים „משוכנע“ ו„שכנוע“ שלא במקומן. דאגה וחשש — בתקופה של סוף אפריל עד 3 במאי — פן הדפורטציה הכוללת היא קרובה ובלתי-נמנעת; היו כאן: „שכנוע“ ו„השתכנעות“ שכך מוכרח לקרות לא היו כאן.

ז

השופט אגרנט

(5) אם ניתוח זה של הלך-רוחו של מנהל ועדת הצלה באותה תקופה קצרה הוא נכון, אזי שומה עלינו לתהות על טיב התנהגותו של קסטנר — בין «אקטיבית» ובין «פסיבית» — בעת שהתראה עם המנהיגים היהודים בקלון ביום 3 במאי, לאור הגישה, כי בזמן הזה עדיין לא אבדה כליל תקוותו להצלחתם של כלל יהודי הונגריה — לרבות תושבי הגטאות — באמצעות המשא-ומתן שניהל עד אז עם הגרמנים, ושלפיכך טרם החליט אותו זמן לנטוש קו-פעולה זה כשיטת הצלה העשויה, יותר מכל שיטת הצלה אחרת, להשיג משימה מפסימלית זו. והרי גישה זו מחייבת שנסיק, כי לא גדון אותה התנהגות — במה שנוגע למניעים שעמדו מאחוריה והשפיעו עליה — לכף חובה כלשהי. נאמר את הדברים בצורה קונקרטית וברורה יותר, אם אמנם עדיין שיווה קסטנר לנגד עיניו, בעת ביקורו בקלון, את תכניתו הנזכרת למניעת השואה כתכנית שנשארה עומדת בעינה, כי אז הכרחי לגרוס שהתנהגותו של הבאת ההסכם בדבר משלוח «המיוחסים» בפני מנהיגי קלון לא היתה מנוגדת בעיניו למשימה של הצלת מרביתם של שאר יהודי העיר הזאת וערי השדה האחרות. אמנם לפי שעה הצליח להשיג את הסכמת הנאצים אך לעלייתם — קרי: להצלחתם — של קומץ היהודים המיועדים להיכלל במשלוח האמור; כמו-כן, עד אותו זמן טרם סמכו הגרמנים את ידיהם על התכנית של מניעת גירושם של שאר יהודי הונגריה כנגד קבלת התשלום בסך שני מיליון דולר, ולא עוד, אלא הסימנים הנעוצים בבידיעות אושביץ נתנו יסוד לדאגה, כי תכנית זו לא תתקבל על-ידיהם ושהיא עומדת בפני כשלון חרוץ, ואולם, כל עוד לא זו קסטנר מאמונתו, שקיים סיכויימה להגשמתה, מן הנמנע להעז לות על הדעה, שכבר בשלב ראשוני זה — הוא השלב של הביקור מיום 3.5 בקלון — ראה הוא בענין משלוח «המיוחסים» והפניית תשומת-לבם של המנהיגים המקומיים לכך משום סתירה לקו-הפעולה, בו נאחו עדיין לשם הצלתם של שאר התושבים היהודים, או התכחשות לגורל חייהם של אלה. אם בשעה שהעלה מנהל הוועדה לראשונה (בשיחתו מיום 5.4 עם ויסליצני) את שתי הנקודות הללו — זו המתניחסת למניעת הגירוש וזו המתניחסת להרשאת עלייתם של בעלי-סרטיפיקטים לארץ-ישראל — ראה אותן כשתיים ההולכות בד בבד ואינן מנוגדות זו לזו, מן ההגיון לחשוב שעדיין ראה אותן באור זה בהודמנות ביקורו בקלון, אם באמת טרם החליט אז — וזו הנחתנו — להרפות מהקו של ניהול משא-ומתן כספי עם הגרמנים לשם הגשמת המשימה של הצלה מפסימלית.

העובדות, כי התכנית של הצלת קומץ «המיוחסים» שימשה בידי הנאצים אמצעי מאמצעי המלחמה הפסיכולוגית שנקטו לשם הקלת ביצוע הגירוש וההשמדה (ראה פסקה 8A ד) שלעיל), וכי בפועל נשא השימוש באמצעי זה פרי, באשר היה בו כדי להעסיק את המנהיגים המקומיים בקלון בעריכת רשימת האנשים המועמדים למשלוח הנדון ולהסית את דעתם מהצורך לעשות למען הצלת שאר התושבים היהודים בעיר זו — העובדות הללו אין פירושה בהכרח שקסטנר הבחין והבין כבר בהודמנות ביקורו האמור, או בכל שלב שלאחר מכן, שרק למטרה זו שאפו הגרמנים בהציעם לו אותה תכנית, ושכונאת תהיה התוצאה שתבוא בעקבות הפעלתה. ראשית, חשוב לזכור כי היתה זו הוראת ראשי ה"יודן-קומנדו", שרשימות המועמדים למשלוחי «המיוחסים» מערי השדה ייערכו על-ידי הוועדה בבודפשט — ולא על-ידי המנהיגים המקומיים בערים אלה; כי כבר ביום 2.5 התחילו

השופט אגרנט

קומולי ויסילגי, חברי הוועדה, בהכנת רשימת 600 "המיוחסים" הנדונים (פיסקה ג' 8) שלעיל); וכי הרשימה האחרונה של מועמדי קלו' בערכה על-ידי קסטנר, בעזרת זיגיס-מונד ליב בבודפשט, לפי דרישתו הנמרצת של אייכמן מיום 3.6 (פיסקה ג' 12)). נכון הדבר, כי בין שני תאריכים אלה עסקו אחדים ממנהיגי קלו' ארבע פעמים בתיקון הרשימות שהועברו להם מבודפשט, אך זאת רק מסיבות שלא היו תלויות בקסטנר, כגון הסיבה, שבינתיים כבר עזבו משלוחים אחדים של מגורשים את קלו' וחסרו במקום חלק מהמוע-מדים ששמותיהם נכללו ברשימות. ברור הוא שעל התפתחות כזאת של מצב הדברים לא יכול קסטנר לדעת מראש כשם שלא יכול לנבא ביום 3.5 שבימים הקרובים תופץ בין יהודי גטו קלו' שמועת "קניר מיה" (שגודע לו עליה, לפי קביעת הנשיא בפסקה 53, רק בהגיע "מיוחסי" קלו' לבודפשט) או שראשי היהודים שם יהיו טרודים בהכנת רשימת "המיוחסים" במידה המונעת בעד מתן דעתם על הצורך לברר את נכונותה של שמועה זו ולהכחישה ברבים.

שנית, על הלך מחשבותיו הנ"ל של קסטנר לגבי תכנית "המיוחסים" לא רק ביום 3.5, אלא גם במשך כל הזמן עד לצאת משלוח ברגן-בלזן מבודפשט (30.6), נוכל להיווכח מתוך העיון בדברי העדות של פרוידיגר, שגם הוא עסק בענין זה כאשר טרח ועשה למען ייכללו באותו משלוח מספר יהודים אורתודוקסים, שחלק מהם הובאו ביזמתו לבודפשט (פיסקה ג' 13) (18) שלעיל). עדותו — והיא תוארה על-ידי הנשיא (בפיסקה 30 לפסקדינו) כעדות "כנה ומאלפת" — היתה (ע' כ"ד—44):

ד "ש: הבנתם אחר כך שמטרת ארגון הרכבת היתה לא לשלוח את היהודים לחוץ-לארץ אלא לרכו את תשומת-לכם סביב ענין הרכבת ועל-ידי כך להסיח את דעת היהודים, או לפחות את דעתם של ראשי היהודים מההכנות לפתור את בעיית היהודים בדרך ההשמדה ?

ה ת: באותו זמן שעסקנו בענין הרכבת, או אולי לא ראינו את המטרה הזאת, מי שבתוך היער לא רואה את גודל היער, אבל בספטמבר, לאחר המעשה, כשראינו מה שקרה, הגענו לידי המסקנה הזאת שהכל היה בלוף, שרצו לתת כמה יהודים, 100 יהודים, אלף יהודים, אולי עשרת אלפים, כדי להשמיד את כולם בקלות."

ו כאמור, מדברי העדות הללו אין להסיק אחרת מאשר כי הם משקפים אל נכון גם את אי-העמידה מצד קסטנר, בפרק הזמן הנדון, על מטרתם התכסיסית וההסוואתית גרידא של הנאצים לגבי הענין של הגשמת תכנית זו. מסקנתו ההפוכה של הנשיא איננה, איפוא, אלא פרי הגישה של "ראיה לאחר המעשה", כלומר, המושתתת על מה שאנו יודעים להסיק היום לגבי אותה מטרה, ולא על נקודת ראותו הסובייקטיבית של קסטנר לגביה בקלחת הימים ההם, כאשר שיעור הזמן שהיה נתון בידו לשם קבלת החלטה בנדון — הכוונה כאן לימים 2.5-3.5 — היה קצר למדי ולא הניח בידיו אותה שעת-כושר ארוכה להעלאת הרהורים מעמיקים ושיקולים חודרים אשר היתה ביד הנשיא — והיתה בידינו — להעלותם במשפט זה.

השופט אגרנט

4. איני מוצא כי שני המניעים, שייחס הנשיא למנהל ועדת ההצלה ושעליהם דובר בפיסקה 9 T) שלעיל, יש בהם כדי לשמש הוכחה שד"ר קסטנר ראה בתכנית "המיוחסים" אמצעי-הצלה בלעדי דוקא. אשר למניע הראשון — כי לנגד עיניו עמדה המטרה של הצלת בני-משפחתו, ידידיו וחבריו לתנועה — הרי נוגע ענין זה לשאלת השיטה, לפיה בחר את המועמדים לאותה תכנית-הצלה, ולא לשאלה אם, בתיתו ידו לה, ויתר על הצלתם של שאר יהודי קלון. במלים אחרות, אפשר אולי לבקר קשות את ד"ר קסטנר — ואיני אומר זאת — על אשר כלל במשלוח "מיוחסים" קלון כעשרים איש מבני-משפחתו, אך אין בין הביקורת הזאת לבין ההוכחה, שהחליט מראש לעזוב את שאר תושבי הגטו בעיר זו לנפ" שם, ולא כלום. לשון אחרת, ייתכן לגרוס שקסטנר התייחס לתכנית "המיוחסים" כאל אמצעי-הצלה, שהבטיח סיכוי יותר טוב להצלחה מאשר הבטיח האמצעי שבחר בו לשם הצלתם של יתרת היהודים, וכי משום כך כלל במשלוח הנדון מספר כה רב (באופן יחסי) של קרוביו; אולם תהיה זאת מסקנה מרחיקה לכת להסיק מוזאת, כי התייאש מהמשימתו למנוע את סכנת הגירוש שבשקפה לשאר האוכלוסים היהודים בקלון, או שהחליט לנטוש את קו-הפעולה ששימש לו עד אז לשם השגת משימה זו.

זאת ועוד, המספר המדוייק של הנפשות, מבני משפחת קסטנר, שנכללו במשלוח ברגן-בלזן בזמן צאתו מבודפשט (30.6), היה עשרים ואחד (עדות קסטנר, פרוטוקול, ע' 192-194). מספר זה כלל את אמו ואשתו, שהצטרפו אליו בבירה, ותשעה-עשר אנשים שהיו במשלוח שיצא מקלון. על אלה האחרונים נמנו חותנו (ד"ר פיישר) ואשתו; גיסו של זה (ד"ר דנוש), אשתו ובתו; ד"ר וייס (גיסו האחר של ד"ר פיישר), אשתו ובנו; אחי ד"ר קסטנר ואשתו; הרמינה סבו — חותנת אחיו; ועוד אחדים מבני-המשפחה של אשת אחיו וחותנו (שם). אכן, איש לא יבוא בטרוניה עם קסטנר על אשר כלל במשלוח ברגן-בלזן הסופי את אשתו ואמו, ואשר ל-19 הנפשות האחרות מבין בני-משפחתו, שכללם במשלוח קלון, הרי שומה עלינו לזכור שתכנית "המיוחסים" היתה מיועדת, במקורה, לא רק למטרה של הצלת חייהם של אלה, כי אם גם לעלייתם לארץ-ישראל; וכן שעקרון התרכבה של רשימת המועמדים למשלוח האמור היה, בין השאר, כי יכללו בו אותם היהודים שרכשו זכויות בחיים היהודיים, כגון, ציונים ועובדי מוסדות ציבוריים יהודיים (פיסקה ג' 12) שלעיל). והנה, זכויותיו ה"ציוניות" החשובות של ד"ר פיישר — עליהן סופר לעיל (פיסקה ג' 8) — אינן מוטלות בספק; ואשר לזכויות מסוג זה, שהיו לבני-המשפחה האחרים שכללם קסטנר במשלוח הנ"ל, הרי העיד הוא, כי —

- (1) אחיו (ארנסט קסטנר) היה חבר בהנהלת ההסתדרות הציונית בטרנסילבניה;
- (2) ד"ר דנוש היה סגן יושב-ראש של הארגון המקומי של ההסתדרות הציונית

בקלון;

- (3) ד"ר וייס היה, בתקופה מסויימת, יושב-ראש של הארגון המקומי הזה;
- (4) וגב' הרמינה סבו היתה אלמנתו של עסקן ציוני וחברת ויצ"ו (פרוטוקול,

ע' 320, 193).

השופט אנדרנט

אם עקרון ההרכבה הנ"ל יש לראותו כעקרון רציונלי — והרי ראינו לעיל שבסופו של דבר הצטרפו למשלוח ברגן-בלזן, בצאתו מבודפשט, «כמעט כל המנהיגים הציונים» (עדות קראוס, המובאת בפיסקה ג' 18) שלעיל) — אזי העובדה, כי האנשים, בעלי הזכויות הציוניות האמורות, השתייכו למשפחת קסטנר, בוודאי שלא היתה חייבת לשמש מניעה בידיו בעד הכללתם במשלוח קלון. דין זה חל גם על ידידיו ו«חבריו לתנועה», שנכללו ברשימת מיוחסי העיר הזאת (עדותו, ע' 194), ואכן הסכים גם הנשיא (פיסקה 26) «שטבעי הדבר» כי רשימותיו «כללו בעיקר עסקנים ציונים».

ולבסוף, בבואנו לשקול את אורה התנהגותו של קסטנר בענין הרכבת הרשימה, לשם עמידה על המניעים שהשפיעו עליו לעשות למען תוגשם תכנית המיוחסים, מחובתנו להתחשב בשתי עובדות נוספות והן:

א) למעלה ממאה איש מבני משפחתו של קסטנר בהונגריה לא נכללו במשלוח ברגן-בלזן וגורשו לאושביץ, שם הם נספו (עדות קסטנר, ע' 52, 192, 320). בענין זה מאלפת מאד העובדה, כי בשיחה, בה סירב אייכמן להיענות לדרישת קסטנר בדבר ההבאה לבודפשט של «מיוחסים» העיר מונבצבו, הביע בכל זאת נכונות להוציא מכלל סירוב זה את דודו של מנהל ועדת ההצלה (זיגיסמונד קסטנר), שנמנה על בני הקבוצה הזאת, ואזי השיב לו קסטנר: «אינני עומד כאן להציל את משפחתי». בעקבות תגובה זו — והיא טופחה, במידת-מה, על פני מסקנת הנשיא בדבר המניע ששימש לקסטנר בפרק זמן זה — נשלחו דודו ושמונת ילדיו לאושביץ (עדותו, ע' 52).

ב) לפי «תכנית המיוחסים» לא הורשה למנהל הוועדה לכלול את עצמו במשלוח ברגן-בלזן, דבר שאפשר להיווכח בו מהעובדה כי בצאת משלוח זה מבודפשט בדרך-לחוף-לארץ, נאלץ הוא להישאר בהונגריה כבן-ערובה בידי הנאצים, כשם שנאלצו להישאר שם אה, כבני-ערובה בידיהם, גם גבי ברנד ושני בניה (עדויות יואל ברנד הנזי ברנד, ע' 160) ואף פנחס פרוידלגר (עדותו, ע' כ"ד—12). אפילו בדצמבר 1944 — כאשר עמדו יתר «המיוחסים» בפני שחרורם ממחנה ברגן-בלזן והעברתם לשווייץ וקסטנר התכוון לנסוע למדינה הזאת כדי להמשיך במשא-ומתן עם נציג ה'גוינט לשם הצלת שארית הפליטה באירופה (ראה להלן) — איים עליו ראש ה'יודן-קומנדו' לבל יישאר שם, הואיל ואם יעשה כן ולא יחזור לאזור השלטון הגרמני, כי אז יעשה שפטים עם השארית הזאת ויכתידה (דו"ח קסטנר, ע' 133; עדותו, ע' 90).

הנגי סבור כי שתי העובדות הנ"ל בהצביען על נכונות קסטנר שלא לחוס על רבים מבני-משפחתו ולא על עצמו הוא, כדי שתובטח הצלתם של אחרים — מונעות בעדנו מלמהר בהוצאת משפט לחובתו בגלל האופן, בו הרכיב את הרשימה של המועמדים למשלוח קלון. בזמנו כתב השופט קרדחו לגבי מי שמקריב את חייהם של אחרים כדי להציל את חייו הוא מידי כוחות הטבע האדירים העומדים לכלות גם אותו, גם אותם, כי —

השופט אגרנט

"The law falters and averts her face and sheathes her own sword when pronouncing judgment upon creatures of flesh and blood thus goaded by the Furies" (כתביו, ע' 390).

לאור שתי העובדות הנזכרות, הולמות מלים אלו את התנהגותו של קסטנר, באשר לענין הרכבת הרשימה האמורה, על אחת כמה וכמה. אולם, כאשר מצטרפת אליהן העובדה הנעוצה בהצדקה "הציונית", ששימשה להכללת בני-משפחתו הנזכרים, רובם ככולם, באותה רשימה, כי אז נשמטת הקרקע מתחת למסקנת הנשיא, שהיה לקסטנר מניע "משפחתי", שהשפיע עליו להסתפק בתכנית של הצלת "המיוחסים" ולוותר מראש על הצלתם של היהודים האחרים. מן הראוי להוסיף, כי תהיה זו תמונה מסולפת אם נצייר לעצמנו, שכולם ראו בומן שהוא את ענין המשלוח של ברגן-בלזן כאמצעי הצלה בטוח; ודברי משה קראוס (מנהל המשרד הארץ-ישראלי) במכתבו מיום 13.7 לבא-כוח הסוכנות בג'נבה (מוצג 123) — "אין לי ולא היה לי כל אמון בגרמנים ועודני מסופק אם האנשים האלה יגיעו אי-פעם באמת לספרד" — יוכיחו. אכן, הגורם, כי בני-משפחתו של קסטנר, וכן בני-משפחותיהם של הבריים אחרים של הוועדה, הצטרפו למשלוח ברגן-בלזן, שימש בתקופה של ערב צאתו מכודפשט ערובה בעיני רבים שם, שאין כוונת הגרמנים, באשר לנכללים במשלוח זה, גירוש לאושביץ, ואזי הצטרפו גם הם אליו (דו"ח קסטנר, ע' 60; עדותו, ע' 191). אולם, גם אם נסיק כי בהרכיבו את רשימת "מיוחסי קלז", הגדיש קסטנר זעיר פה זעיר שם — על רקע יחסיו המשפחתיים או הידידותיים האמורים — את הסאה, הרי מן הנמנע לגלות בענין זה משום הוכחה על כוונה איזו שהיא מצדו לנטוש את המשימה של הצלת שאר היהודים בעיר הזאת (או בערי השדה האחרות) ולעזובם לנפשם.

5. אשר למניע האחר שעליו שם הנשיא את הדגש — שקסמה לקסטנר האפשרות להציל את חשוכי הציבור בבירה ובערי-השדה לאור השיקול, שהצלתם של אלה תיראה כהצלחה ציונית ואישית, המצדיקה את קו ההנהגה שדגל בו עד אז — הריני סבור כי אין למסקנה זו של הנשיא סמוכין בחומר ההוכחה. יצויין, כי בהזכירו מניע זה (פיסקה 38), לא הצביע הנשיא על כל הוכחה ישירה, וניתן להבין מדברי ההנמקה שלו, שאותה מסקנה אינה אלא פרי התרשמותו מאפיו "השאפתני" של קסטנר, כפי שאופי זה השתקף מדברי ההערכה של פרוידניגר וקראוס. הנני מצביע, לגבי התרשמות זו של הנשיא, על דבריו (בפיסקה 35), כי "אישיותו ואופן פעולתו של קסטנר עשו אותו למטרה נוחה למי-מותיהם של אייכמן וחבר מרעיו להביאו לידי שיתוף פעולה והקלו עליהם את מלאכתם". כהוכחה על כך, הסתמך על העובדה, שקסטנר פתח בשיחתו מיום 5.4 עם ויסליצני, בה העלה את תכנית ארבע הנקודות, ללא התייעצות מוקדמת עם ראשי הניאולוגים האו"ר-תודוכסים — התנהגות שהיה בה, לדעת הנשיא, משום "פזיזות בהתקרבות לנאצים" ו"קפיצה בראש", ביחוד כאשר משווים אותה עם "הגישה הזהירה" של פרוידניגר. כוונת הנשיא, באשר לענין זה, היא לפגישה שקיים ויסליצני עם פרוידניגר ימים אחדים לאחר בוא הנאצים לכודפשט, ובה הציג לפניו מכתב שנשא את חתימת הרב וייסמנדל והיה מופנה לפרוידניגר (עדותו של זה, ע' כ"ג-2, הדו"ח שלו, ע' 15). יש לבאר כי ב"1942-1943

השופט אגרנט

א וישאו ונתנו חברי ועדת ההצלה בברטיסלבה עם ויסליצני — שביצע באביב של 1942 את הגירוש של כ-50,000 יהודים מסלובקיה — על הגשמת "תכנית אירופה", היא התכנית, לפיה ישולם לגרמנים סך של שני מיליון דולר תמורת הבטחתם להפסיק את הדפורטציה וההשמדה של היהודים הנמצאים במדינה ההיא ובארצות האחרות של הכיבוש הנאצי. תכנית זו, שהובאה לתשומת-לב הוועדה בבודפשט, הסוכנות היהודית והגיוינט, לא יצאה, אוחו זמן, לפועל (ד"ח קסטנר, מבוא, ע' 4; עדות פרוידיגר, כ"ג—3). בינתיים, הספיק ויסליצני לקבל מהוועדה בברטיסלבה את הסך — 50,000 דולר, ולעובדה זו יחסה את, כנראה, סיבת השארתם בתוך גבולות סלובקיה של — 25,000 היהודים הנותרים. הגם שבפועל גרמה לכך התערבותם של ראשי המדינה ההיא (טיסו וטוקה), בעקבות הפניה שבאה אליהם בענין זה מאת נציג הכנסיה הקתולית (ד"ח קסטנר, שם). במכתב האמור, יעץ הרב ויסמנדל כי מנהיגי יהדות הונגריה "יכולים לעבוד עם ויסליצני כשם שהם" (חברי הוועדה בברטיסלבה) "עבדו אתו" וכן, כי אפשר לחדש את המשא-ומתן אתו "על תכנית אירופה" (עדות פרוידיגר, ע' כ"ג—2). בתום קריאת המכתב על-ידי פרוידיגר, שאלו ויסליצני לדעתו על תוכן הכתוב בו ואזי השיב לו: "אני עומד לרשותך" (שם, ע' כ"ג—3). לבסוף אמר ויסליצני: "טוב, אתה תוכל ללכת ותקבל ממני הוראות". יצויין, כי לפגישה הנ"ל הוזמנו גם הברונית אידית וייס, כנציגת הניאולוגים, וד"ר נסים כהן, כנציג הציונים. אולם, בו בזמן שהראשונה התחבאה אותו זמן מהנאצים ולא הופיעה במקום המפגש, בא לשם השני אך לא שותף בשיחה האמורה (עדות פרוידיגר, כ"ג—2, כ"ד—11). כמו-כן, היתה זאת ההזדמנות היחידה שבה נפגש פרוידיגר עם ויסליצני בענין "תכנית אירופה", באשר ביום 5.4 פתחו קסטנר וברנד במשא-ומתן שלהם עם ויסליצני ומני אז קיימו הנאצים את המשא-ומתן הזה עם באייכוח הוועדה בלבד (עדות פרוידיגר, כ"ג—7).

ה נוכח עובדות אלו, נבצר ממני להבין כיצד הסיק הנשיא כי פרוידיגר, ראש הקהילה האורתודוקסית בבודפשט, "ייצג בשלב מוקדם זה את כל זרמי היהדות ההונגרית מול ויסליצני", וכן נבצר ממני להיתפס לרעיונו, כי התנהגות פרוידיגר בפגישה האמורה הוכיחה "גישה זהירה" לעומת גישתו "הפזיזה" של קסטנר, בעת שנשא ונתן עם אנשי ה"יודן-קומנדו". והלא באותה פגישה מיהר הראשון להדגיש בפני ויסליצני שהוא עומד לרשותו בענין "תכנית אירופה" ורק לאחר מכן הודיע על תוכן שיחתו עם הקצין הנאצי ליתר הגורמים היהודיים הציבוריים בבודפשט (עדותו, כ"ג—7, כ"ד—11—12); ואילו קסטנר פתח במשא-ומתן עם ויסליצני רק לאחר שקיבל סמכות לכך בישיבה, בה השתתפו באייכוח כל הארגונים הציונים, ולא זו בלבד, אלא בישיבה הבאה, בה הודיע שנוצר מגע בינו לבין הגרמנים ויש סיכויים שהעליה תתאפשר". ייפו הם את כוחו להמשיך במשא-ומתן עם הגרמנים (עדות משה קראוס, ע' י'—49, 50, 51).

ו גם תפיסתו של הנשיא לגבי תכונת "הקפיצה בראש" שבהתנהגותו הנ"ל של קסטנר אינה נראית לי כלל וכלל. כאמור, לא פתח קסטנר במשא-ומתן שלו מיום 5.4 עם ויסליצני על דעת עצמו, כי אם על דעת באייכוח כל הארגונים הציונים בבודפשט, ולכן אם היה במעשהו זה משום "קפיצה בראש" לשם ניהול משא-ומתן עם הגרמנים למען הצלתם של

השופט אגרנט

יהודי הונגריה, כי אז יש לייחס תכונה זו גם להתנהגותם המסמיכה האמורה של באי-כוח הארגונים הנ"ל.

אכן, להתנהגות זו, הן של קסטנר והן של נציגי הארגונים הציונים, היתה הצדקה משולשת. ראשית, בל גשכח שקסטנר שימש מנהל הגוף שעסק ברציפות ובמסירות בהצלת יהודים מידי הנאצים מאז שנת 1941. שעל גוף זה סמכה את ידיה הסוכנות היהודית, ושגם עם מוסד הג'וינט היו יחסיו הדוקים ואמיצים (פיסקה ג', רישא, שלעיל); ואילו "היהדות הניאולוגית והאורתודוקסית בהונגריה" — כך העיד פרוידיגר (ע' כ"ד—21) — "היתה יהדות סגורה בפני עצמה, לא היו לה כל קשרים בינלאומיים" (ראה גם דברי הנשיא — בפסקה 35 לפסק-דינו — בדבר הגדלת סמכות הוועדה בקרב היהודים, עקב עבודת ההצלה הענפה שלה וקשריה עם הסוכנות והג'וינט). לפיכך, אם המטרה היתה להניע את הגרמנים להבטיח את חיי יהודי הונגריה כנגד התשלום לידיהם של שני מיליון דולר, בהתאם לתכנית אירופה או תכנית דזמה, אזי ברור הוא, כי לצורך הגשמתה של זו היתה דרושה עזרתם הכספית של שני המוסדות האמורים; והלא ועדת ההצלה בבודפשט היא היא הגוף שהיה לה, עקב קשריו הנ"ל, הסיכוי הגדול ביותר — אם לא היחיד — להשיג את העזרה האמורה. זאת הבחינו והעריכו גם הגרמנים, דבר שאפשר להיווכח בו מהעובדה (בין השאר) שהם הפנו את ההצעה, נשוא שליחות ברנד, אל הוועדה דוקא, שנית, הנסיון של קסטנר והמנהיגים הציונים האחרים בבודפשט בעבר רמו על חוסר התועלת, שעשוי להביא המאמץ מצדם להקים נציגות שתאחד את כל זרמי היהדות בהונגריה ותנהל מאבק פוליטי לשם מניעת השמדתם של יהודי המדינה הזאת; וההשתדלות מצדם בשטח זה בשנת 1941, שלא נשאה פרי, תוכיח (פיסקה א' 10) שלעיל). העובדה, כי אחרי שקיימו קסטנר וברנד את מגעם הראשון עם ויסליצני, סמך שמואל שטרן, ראש הניאולוגים, את ידיו על המשא-ומתן שלהם ועזר לאסוף את חלק הארי מסכום המקדמה הנדרשת, מוסיפה כבוד לאדם דגול זה, אך אינה מביאה בהכרח לשינוי המסקנה האחרונה. יתר-על-כן, ניתן להבין כי, בשזותם לנגד עיניהם גם את המטרה של העלאת בעלי-סרטיפיקטים לארץ-ישראל — מטרה שראוה כבלתי נפרדת מזו של הצלת כלל יהודי הונגריה — חששו קסטנר והמנהיגים הציונים האחרים לסמוך על באי-כוח הארגונים הלא-ציוניים בהונגריה בענין המאמצים שיש לעשות כדי להשיג את המטרה הנזכרת. שלישית, עלו נסיונו והשכלתו הפוליטית של קסטנר פי כמה על אלה של פרוידיגר, דבר שהודה בו זה האחרון גלויות (עדותו כ"ד—43; ראה גם, לגבי נסיונו המדיני של קסטנר, הקביעות בסעיף 16 לפסק-דין הנשיא; כמ"כ, דו"ח פרוידיגר, ע' 25, ועדות קראוס, ע' י"ג—21). הדעת נותנת, שנציגי הארגונים הציונים, בהיותם חרדים לגורל חייהם של יהודי הונגריה, ראו לנכון כי ענין השקלא-וטריא עם הגרמנים יופקד בידי האדם אשר לא רק שיצא מבין שורותיהם אלא שגם כשרונותיו ועברו הפוליטי הכשירוה למילוי תפקיד זה, ושלפיכך העדיפה, לגבי אותו ענין, את שירותו הוא על פני השירות של פרוידיגר. מכל הטעמים האלה, מוצא אני שדברי המסקנה של הנשיא — "שעל-ידי קפיצתו בראש . . . פעל קסטנר באופן בלתי-מוסמך והעמיד את המנהיגים האחראיים של רוב יהודי הונגריה בפני עובדה מוגמרת . . . " — תלשים הם מהמציאות היהודית ששררה בהונגריה בזמן הנדון, ושאינן להם יסוד.

השופט אגרנט

כראיה לדרכו של קסטנר להעמיד את המנהיגים היהודים האחרים «בפני עובדות מוגמרות» לא רק «בפתיחת המשא ומתן, אלא גם בהמשכו», מסתמך הנשיא על קטע המובא מהדו"ח של פרוידיגר (ע' 27), בו צויין כי לעתים רחוקות קיבלו המנהיגים הנ"ל דו"חות מאת קסטנר (וברנד) על תוכן המשא ומתן שניהלו, וגם כאשר ניתנו דו"חות כאלה, נתקבל הרושם אצל המאזינים כאילו הושארו «במתכוון בלתי שלמים, כך שאיש, חוץ מד"ר קסטנר, לא יכול לסקור את מצב העניינים המדוייק ולהתחרות אתו על תפקיד המנהיג.....».

יש להסיק מן ההסתמכות של הנשיא — בפסקה 35 לפסק-דינו — על הדברים האחרונים, כי הם אשר שימשו יסוד להתרשמות מצדו על אישיותו «השאפתנית» של ד"ר קסטנר — לתפיסה, שהיה נכון, בשל כך, לזכות בהישג הצלה מידי הנאצים בכל מחיר. התרשמות זוהי מעלה הנשיא (בפסקה 56) מדברי התיאור, בהם תיאר העד משה קראוס את אפיו של מנהל הוועדה, דהיינו:

«כשמדובר על האינטרסים שלו..... הוא גם בלתי מצפוני. הוא חסר מצפון וחסר התחשבות» (ע' י"ג—21).

על שתי הערכות אלה לגבי אותה תכונה של קסטנר נשען, שוב, הנשיא בבואו לנמק את מסקנתו בדבר אי-הרצון של זה להשאיר בידי מנהיגי קלוח את הברירה להכריע בענין גורלם של בני קהילתם. דבריו (בפסקה 59), הם:

«התנהגות מסוג זה הולמת אמנם את אפיו של קסטנר (ראה עדות פרוידיגר, קראוס)..... התנהגות זו מעידה על כך שלקסטנר היה ענין אישי חזק בהצלחת פעולתו, ענין נבדל מעצם הצלת המיוחסים ונוסף עליו».

ולמטה מהענין הזה, חוזר הנשיא ומעיר כי, «בלהיטותו אחרי הישגים בעזרת הנאצים כבר דחה (קסטנר) את פרוידיגר הצדה ולא איפשר למנהיגי יהדות הונגריה כל ביקורת ממשית על מעשיו.....».

לדעתי, הסתמכות זו של הנשיא על העדות של פרוידיגר וקראוס לגבי אפיו של מנהל ועדת ההצלה — כיסוד לקביעתו בדבר קיום המניע הנזכר אצל זה האחרון — היא מוטעית מעיקרה, ראשית, אם המדובר הוא על אורח ההתנהגות של קסטנר כלפי יתר המנהיגים היהודים — דהיינו שלא גילה להם את כל הפרטים שצפו ועלו במשא ומתן שניהל עם אנשי ה«יודן-קומנדו» — הרי דבריו של פרוידיגר בנדון זה הם כלליים יתר על המידה, בכדי שיהיה אפשר לבסס עליהם מסקנה איזו שהיא בנדון. רצוני לומר: לא ניתן לקבוע או לבקר, על יסודם, מה הם הפרטים שהסתיר קסטנר מעיניהם של האחרים, ומתי הסתירם. דבריו הנ"ל של פרוידיגר יסודם בהתרשמות המאזינים לדברי הדו"חות שקסטנר מסר מדי פעם בפעם: כי הינם בלתי שלמים; הם אינם מעידים שהעלים מהם פרט זה או אחר.

השופט אגרנט

גם אם נגרוס שהתרשמות זו היתה מבוססת די הצורך, הרי ניתן לשער שקסטנר ראה בתוכן המשא-ומתן שניהל עם הגרמנים — בשים לב לתקופת המשבר בה נשא-ומתן אתם — כענין עדין; שסבר או כי טובת הענין דורשת שלא יתפשטו ברבים כל הדברים שעליהם דובר בשיחותיו עם אנשי ה"יודן-קומנדו", מה גם שקרומיי, ולאחר מכן אייכמן, דרש — ועל כך עוד ידובר להלן — שיש לשמור על סודיותם מפני ההונגרים. והרי גישה "דיפלומטית" זו מצד מנהל ועדת ההצלה, לגבי תוכן המשא-ומתן הנ"ל, היא גישה מקובלת. בעדותו סיפר משה קראוס (ע' י"א—51, 53-55, 56) — וזהו המקרה הקונקרטי היחיד, המעיד על נסיון כביכול מצד קסטנר שלא לגלות את כל פרטי המשא-ומתן — כי "מסר בישיבה שיש לו כבר קשר והגרמנים דורשים דברים מסויימים תמורת העזרה שהם יתנו, אבל הוא איננו יכול להגיד מה הגרמנים דורשים" ושהם אמרו לו "שזה סוד של הרייך". אולם גם הוסיף העד ואמר שקסטנר "דיבר או על משא-ומתן על עליה" וכן, שבסופו של דבר נענה לבקשת ועד המשרד הארץ-ישראלי וגילה לקראוס את דרישת הגרמנים, שהעליה תהיה מוסווית כגירוש, הואיל ו"אינם יכולים להראות לממשלה ההונגרית שהם, האנטי-שמיים המופרכים, עוזרים ליהודים להינצל לארץ-ישראל". מכאן, שבפועל גילה או קסטנר למנהל המשרד הנ"ל את תוכן שיחתו מיום 214 עם קרומיי, ואילו נסיונו הקודם לעבור בשתיקה על תנאי הסודיות, שהציג קרומיי, ניתן לפירוש, שחרד פן יגיע ענין זה לאוני השלטונות ההונגרים ואזי ייכשל המשא-ומתן עם הגרמנים כליל. לזאת יש להוסיף, כי במכתביהם מיום 25.4 ומיום 14.5 (מוצגים 26/25) מסרו קסטנר וברנד לנציג הג'וינט דו"ח מלא לגבי המשא-ומתן שניהלו עם הנאצים, על "עליותיו" ו"ירידותיו", ואף עובדה זו מעידה, שיש לשלול את דבריו הכלליים של פרוידיגר, לגבי התנהגות קסטנר כלפי יתר המנהיגים, כיסוד למסקנה המרחיקה לכת, שקסטנר היה מעוניין ברכישת הישג הצלה איזה שהוא באמצעות הנאצים, בכל מחיר, וכי בשל כך הסכים לקבל מתנת "המיוחסים" מידי קרומיי תמורת הוויתור מצדו על הצלת יתר יהודי הונגריה.

שנית, במידה שהמדובר בדברי ההערכה הכלליים של פרוידיגר וקראוס לגבי ג'וינט של קסטנר, סבורני כי לא היה בכך משום צעד בטוח לסמוך עליהם כעדות לקיום המניע האמור אצלו, אם בעת ערכו את ביקורו הנ"ל בקלוז' ואם לאחר מכן.

(1) כדי שיהיו מובנים דברי הקטע, שהביא הנשיא מתוך ע' 27 לדו"ח פרוידיגר, הכרחי לקשר אותם עם האמור בע' 25, בו תיאר את האופי של מנהל ועדת ההצלה. בתיאור זה קובע פרוידיגר שקסטנר היה "דיקטטורי" ו"קינא בהצלחתם של אחרים", וכן, "שקרוב לוודאי" — שימו לב ללשון זהירה זו — "שהיה בעל השאיפה להפוך לראש ולמנהיג היחיד של היהודים ההונגרים". אילו הסתפק בעל הדו"ח האמור אך בייחוס תכונות אלו לקסטנר — ניחא; כי או ייתכן שהיה בהן כדי לשמש יסוד-מה למסקנת הנשיא. אולם באותם דברי תיאור מוסיף פרוידיגר וקובע שקסטנר היה "אידיאליסט" ובעל "תכונות נעלות" (highminded) וכן שהיה "מסוגל להקרבה עצמית" (self-sacrificing), ונכון בכל עת להתחייב בסיכון אישי". הנני סבור שנבצר מאתנו לייחס לאדם בעל תכונות כאלו — עם כל שאיפתו לכתר המנהיגות היהודית של יהדות הונגריה — את המוטיב של השגת הישג

השופט אגרונט

מדיגי על-חשבון חייהם של רוב העם, וחלילה לנו, איפוא, למהר בייחוס מוטיב מעין זה למנהל ועדת ההצלה. אכן, כשאני לעצמי, אינני בא כאן לתת ציונים כלליים לאישיותו או לאפיו של ד"ר קסטנר; כל מה שאני קובע הוא, שאין לדרוש את דברי הדו"ח של פרויד-דיגר לטובת המסקנה המרחיקה לכת, שאליה הגיע הנשיא.

א

(2) דברי פרויד-דיגר על התכונות של אידיאליזם ונכונות להקרבה עצמית וסיכון אישי, שבהן זיכה את ד"ר קסטנר, עומדים בסתירה לדברי קראוס על התכונות של חוסר מצפון ואי-התחשבות באינטרסים של אחרים, שייחס זה האחרון למנהל ועדת ההצלה, וטופחים עליהם. נוסף לכך, הכרחי לשקול את דברי הערכה אלה של קראוס לאור העובדה — עליה העיד פרויד-דיגר (ע' כ"ג—23) — כי היחסים בין קסטנר וקראוס היו תמיד "מתור-חיים" ושלא הועילו מאמצייהם של אחרים לפשר ביניהם. אולם מה שחשוב יותר הוא, שגם קראוס תיאר את קסטנר כמי שהיה "ציוני טוב" (ע' י"ג—21) וכן, שעד "אחרי שכל היהדות הוצאה מערי השדה" ואפילו עד סוף יולי — וזהו מעבר לפרק הזמן בו עסקינו — "היתה לו כוונה טובה ליהודים" (ע' ט"ו—45—49). שוב אין בדברי ההערכה האחרים, שאמרו עד זה ועליהם הסתמך הנשיא, כדי לשמש יתד לתמיכת מסקנתו השלילית בדבר המניע שהמריץ את קסטנר לתת ידו אל תכנית "המיוחסים", כאשר דבריו הנוספים של קראוס מעידים שהוא עצמו לא הרחיק בה לכת.

ב

ג

ד

ה

ו

(3) בכלל, דעתי היא שמסוכן הוא, כי במשפט דיבה, בו עומדת להכרעה שאלת שמו הטוב של אדם, יתן השופט משקל לעדות כללית בדבר אפיו הרע או הבלתי-מוסרי; ובמשפט המקובל, כידוע, הבאת עדות מסוג זה מטעם בעל-הדין, הרוצה להוכיח את האמת שבדברי דיבתו, היא אסורה (ויגמור, מהדורה שניה, כרך 1, ע' 66). אין בכונתי להיזקק, בערעור שלפנינו, לעצם הכלל הזה, אלא רק לעקרון העומד מאחוריו והמחייב כי מכל מקום ייחס לעדות כזו, במסיבות האמורות, ערך מועט אם לא מבוטל. עקרון זה יסודו בהכרה, כי עשויים להשתמש באותה עדות לרעה, באשר גם במקום שאין בה אמת, יהיה קשה, לעתים, להזים אותה. יתר-על-כן, לכל אדם הזכות, גם אם סרח אייפעים בעבר, כי לא יוטחו כלפיו דברי דיבה בלתי-מוצדקים ומכאן, שלא מן ההכרח הוא שיהיה קיים קשר חיוני בין דברי דיבה כאלה לבין העדות הכללית על אפיו הרע. משני הטעמים הללו גם יחד — הקושי להזים עדות כזאת והחשש פן יועלו מתוך העבר כתמים שבינם לבין נשוא הדיבה אין ולא כלום — עלולים בני-אדם, שהושמצו ברבים שלא בצדק, להירתע מלפנות לערכאות לשם הפרכת דברי השמצה שיוחסו להם. במשפט, (43), (1822), Jones v. Stevens; אמר השופט Graham:

"..... a party cannot be expected to rebut it and..... if it were to be received, any man might fall victim to a combination made to ruin his reputation and good name, even by means of the very action which he should bring to free himself from the effects of malicious slander."

השופט אגרנט

ובמשפט האמריקני, (44), (1806), Foot v. Tracy, נאמר:

"Those who sport with the feelings of others, under the professions of zeal for the public good, on no other basis than that of common fame, which is not always an infallible guide, cannot complain if courts require from them.... some better proof of their calumnies than general opinion. If every man who does not enjoy an unblemished reputation, or has the misfortune to be disesteemed by his neighbours, were fair game.... few indeed would escape."

(ההבאות הנ"ל — מויגמור, שם, ע' 303).

עקרון כפול זה מראה שאפילו עמדו דברי ההערכה השלייליים של שני העדים הנ"ל, לבדם, הרי הפריז הנשיא בתתו להם משקל יתר, ושהרחיק לכת בקבעו על יסודם. שקסטנר גמר אומר לוותר על חייהם של רוב יהודי הונגריה על-מנת לזכות בהישג הצלה איזה שהוא בעזרת הנאצים. אולם הוא בוודאי שגה במסקנתו זו — על זאת כבר עמדתי — בשעה שהתעלם מהצדדים החיוביים שייחסו הם לאפיו של מנהל הוועדה, וכן מהערכ-תם, שתכונתו השאפתנית לא היה בה כדי להפכו, לפחות בתקופה בה עסקינו, למשתף פעולה" (ראה עדות פרוידיגר, בה שלל אפשרות זו — ע' כ"ד—52).

שלישית, לא נעלם ממני, כי בקבעו (בפיסקה 59) שלמנהל הוועדה היה "ענין אישי חזק בהצלחת פעולתו, ענין נבדל מעצם הצלת המיוחסים ונוסף עליו", תמך הנשיא יתדותיו גם בדברים שכתב קסטנר עצמו בע' 43 לדו"ח שלו ושהובאו על-ידי בפיסקה 87) שלעיל. אלה הם הדברים המשקפים את הרהורי לבו כאשר חודיע לו אייכמן ביום 3.6 על ביטול תכנית "המיוחסים", ושבחם ציין שהוועדה הניחה את מעותיה, באשר לענין ההצלה, "על המספר הגרמני" ושלמפסיד ב"משחק הרוליטה" הזה "ייקרא גם בוגד". כבר הבעתי את דעתי אני (שם), שדברי הרהור אלה מראים אך, שקסטנר הבחין כי שיטת ההצלה שבחר בה — השיטה, לפיה "הטיל", בלשון הנשיא, "את גורל ההצלה כולה על הקלף הנאצי היחיד" — יש בה טעם לפגם מוסרי, ובכל זאת תהיה לה הצדקה אם תעבור את מבחן הסבירות, לאור המטרה שלשמה נועדה. אולם המטרה שעמדה אז לנגד עיניו — גם זאת אמרתי — היתה לא רק חילוץ מועמדיו המיוחסים מצפונג הצורך, כפי שסבר הנשיא, אלא גם הצלת רובם של יהודי הגטאות, כפי שמעידים דבריו בראשית הקטע: "כי אין זה ענין של הצלת כמה מאות היהודים מערי השדה". אמת, כי דברי הקטע מגלים, כפי שהעיר הנשיא, שראה קסטנר בשאלה, אם אייכמן יוסיף לעמוד בסירובו לבצע את הסכם "המיוחסים", "מבחן מכריע" לשיטתו, אך השיטה שהתכוון אליה היא זו של ניהול משא-ומתן כספי עם הגרמנים והמבחן שהתכוון אליו הוא מבחן הסבירות, כי על-כן הדגיש שאם "תפסיד הוועדה" — קרי: לא תצליח להניע את אייכמן להזור בו מסירובו הנ"ל —

חשופט אגדנט

כי או "המיליונים ששולמו" (המקדמה בסך 6¼ מיליון פגו הונגרים) "יהיה מעשה של טירוף הדעת" ו"למפסיד במשחק זה ייקרא בוגד". המסקנה שהעלה הנשיא מדברי הקטע הנ"ל — כי הם מגלים את דאגתו של קסטנר, פן יבליט הכשלון של תכנית "המיוחסים" את כשלוננו הוא כראש ועדת ההצלה ומשום כך "הטיל את כוחו למערכה, כדי להציל את מנהיגי קלוד' ויהי מה" — מסקנה זו אינה נובעת מהם בהכרח, ולדעתי היא גם מוטעית.

א

הנני מוצא, איפוא, שלא צדק הנשיא גם כאשר ייחס למנהל הוועדה את המניע של השגת הצלחה ציונית ואישית, העשויה להצדיק, בעיני הרבים, את קו הנהגתו. מן הראוי לציין שקסטנר עצמו לא ראה בהצלחת תכנית "המיוחסים" — לפחות בשעה שמסר עדות במשפט — הישג כה גדול או חשוב, כי על-כן אמר או (ע' כ"ח—31):

ב

"אני רוצה לחזור ולהדגיש שבתוך האפשרויות המוגבלות עשינו כמיטב יכולתנו, אך עלי להוסיף שזה היה, בהשוואה עם הקטסטרופה, מעט מאד."

ג

לדעתי לא הוכח הדבר, כי בעת שעשה לשם הגשמתה של אותה תכנית ראה הוא את הענין של הצלת קומץ "המיוחסים" בלבד, באור אחר. יסוד זה למסקנת הנשיא, בדבר החלטת קסטנר להפקיר את שאר יהודי ערי השדה, נופל, איפוא, אף הוא.

ד

6. יש להבין שאלו הצטמצמה התנהגותו של קסטנר, בשעת הביקור בקלוד', בהבאת תכנית "המיוחסים" בפני המנהיגים היהודים שם, או גם הנשיא לא היה רואה במעשהו זה בלבד — או במאמציו להגשים אותה תכנית בדרך כלל — משום שיתוף פעולה עם הנאצים. בפסקה 30 מביא הנשיא את "המקרה הדומה של פרוידיגר" אשר גם הוא נשא ונתן עם אייכמן, קרומיי וויסליצני לשם הכללת מספר מועמדי — כלומר, יהודים חרדים שהשתייכו לקהילה האורתודוקסית בערי השדה — במשלוחי "המיוחסים" שהגיעו לבוד-פשט. גם פרוידיגר ובני-קבוצתו, שעסקו אתו בהצלה, ערכו רשימות שמסרו לוויסליצני, אם באורח ישיר ואם באמצעות קסטנר, "לא היה איפוא כל הבדל עקרוני", אומר הנשיא בפסקה 31, "בין שיטתו של פרוידיגר ושל קסטנר, שתיהן נבעו ממקור אחד: ממפקדת קומנדור-היהודים'". זאת ועוד, מוסיף הנשיא וקובע כי "מארגני ההשמדה ומבצעי (אייכמן, קרומיי וויסליצני) איפשרו גם לקסטנר גם לחברי מועצת היהודים בבודפשט להציל את קרוביהם וחבריהם בערי השדה, חנם, כדי להיב' הן את המצילים הן את הניצולים", על-מנת "להביא את מנהיגי העם, הן בבודפשט והן בערי השדה, לידי שיתוף פעולה עם הנאצים בתקופת השואה". על אף כל זאת, מחוזה הוא את דעתו (שם),

ה

"שפרוידיגר ויתר חברי מועצת היהודים של בודפשט היו בעלי שיעור קומה מוסרי מספיק כדי לעמוד בפני הפיתוי והלחץ הכבד שהופעל עליהם על-ידי המשטר הנאצי, ולא נהפכו למשתפי פעולה."

ו

השופט אגרנט

אכן, "הפליה" זו שהפלה הנשיא בין מנהל ועדת ההצלה לבין פרוידגר ויתר חברי מועצת היהודים בבירה יש לבארה בגישתו, כי לענין של הבאת תכנית "המיוחסים" בפני מנהיגי קלון ביום 3.5 הכרחי לצרף גם את ההתנהגות של אפס מעשה, מצד קסטנר, אותו זמן, וביחוד ההתנהגות של אי-מסירת "ידיעות אושביץ" לאותם המנהיגים ואי-הזהרתם בדבר סכנת הגירוש וההשמדה, כי ביאור זה הולם את גישתו זו עולה מדבריו בפיסקה 51 לפסק-דינו, שם ציין כי "ב-3.5, בעצם ימי הקמת הגטו, ניתן לקסטנר לנסוע מבודפשט לקלון, להיפגש באופן חפשי עם מנהיגי הקהילה ולמסור להם (אילו רצה) את כל ידיעותיו — דבר שלא הורשה לאף יהודי בהונגריה.". האם העובדה של אי-גילוי "ידיעות אושביץ" למנהיגי קלון, עם כל הכרוך בכך, משמע, מנקודת ראותו של קסטנר, שיתוף פעולה עם הנאצים? הנני משיב על שאלה זו בשלילה.

כבר הודגש על-ידי לעיל (פיסקה 5 לחלק זה מפסק-דיני) כי שומה עלינו לתהות גם על התנהגותו הפסיבית של קסטנר בעת התראותו עם מנהיגי קלון, לאור עובדות היסוד, שבזמן הזה טרם אבדה תקוותו להצלת כלל יהודי הונגריה ועדיין נאחו בקו של גיהול משא-ומתן כספי עם הנאצים בתורת שיטת-ההצלה, שהעלתה את הסיכוי הטוב ביותר להגשמת משימה זו. ברם, אם כך הדבר, אזי מתיישבת ההתנהגות של אפס מעשה — ועל-כל-פנים, מן ההגיון לגרוס שהיא התיישבה בעיני קסטנר ביום 3.5 — עם אותו קו פעולה של שקלא-וטריא כספי עם הנאצים ועם אותה משימת הצלה מפסימלית. וזהו הטעם: אם נכונה מסקנת הנשיא (בפיסקה 40), שמנהל ועדת ההצלה "לא העיז" — מבחינת דאגתו להגשמת הסכם-ה"מיוחסים" ולא-סיכון תוצאותיו — "לרמות את הנאצים ולשחק אתם משחק כפול" ומשום כך, הוכרחו, הוא והוועדה, "להימנע מאזהרה מעשית של יהודי ערי השדה, מארגון הבריחה בקנה-מידה גדול", וכן "מארגון התנגדות, התגוננות או הפרעה לגירוש", כי אז חל דין זה גם לגבי שיטת ההצלה, שנוקק לה, כולה. אם הנחתנו צריכה להיות שביום 3.5 עדיין תלה קסטנר תקוות — עם כל דכאון הנפש שהיה שריו בו אותה שעה לרגל "ידיעות אושביץ" — במשא-ומתן להציל את חייהם של יהודי ערי השדה, אזי כשם שהגיוני לייחס לו את השיקול אותו זמן, כי הגילוי של "ידיעות אושביץ" ליהודי ערי השדה (עם כל הכרוך בכך) עשוי לחבל בתכנית "המיוחסים", כך הגיוני הוא לגרוס — וזוהי לפחות אפשרות המתקבלת על הדעת — כי שקל אז, שענין זה עשוי לחבל באותו חלק מהמשא-ומתן, שהיה מיועד להבטחת חייהם של יתר יהודי הונגריה ואשר טרם הגיע אותה שעה לסיום איזה שהוא, אם סיום שלילי ואם חיובי.

7. ברצוני לנמק את מסקנתי זו ביתר פירוט. הציר המרכזי בהנמקת הנשיא עליו סובבה התנהגותו הפסיבית של מנהל ועדת ההצלה, הוא כאמור, זה של אי-מסירת "ידיעות אושביץ המוחשיות" על-ידיו למנהיגי קהילת קלון. בעמדי על הנחות-היסוד, מהן יצאתי לשם קביעת מסקנותי, הדגשתי את הקושי לתהות על המניעים ששיווה אדם פלוני לנגוד בעת שנמנע מלפעול לשם מניעת התוצאה המזיקה שהתהוותה בעקבות התנהגותו הפסיבית, וכן ציינתי שיש לבחון שאלה זו לאור החובה שהיה עליו למלא, כדי שתוצאה כזאת

השופט אגדנט

לא תבוא (פיסקאות T 5, 6 שלעיל). עוד קבעתי שתפקידו הציבורי של ד"ר קסטנר הטיל עליו חובת הצלה כלפי יהודי הונגריה בכללם, ולא כלפי כל אחד מהם בנפרד, וכי חובה מוסרית זו פירושה, שהיה חייב לעשות לשם הצלת המספר הגדול של יהודים אשר — בשים לב לתנאי המקום והזמן כפי שהוא העריכם — ניתן היה להצילם (פיסקאות T 7, 8). לפיכך, ההכרעה בשאלה אם ביום 3.5 חייב היה למסור את ידיעותיו המוחשיות הנוכרות ליהודי קלז'ו, תהיה תלויה — גם זאת הדגשתי — בהערכה שהעריך אז (אם העריך) את השימוש באמצעי הצלה זה ביחס למטרה המפסימלית האמורה. עתה שקבעתי, כי אמנם עמדה לנגד עיניו מטרה זו בשעת הביקור בקלז'ו, וכן, שעדיין קיווה אותו זמן להגשימה באמצעות המשא-ומתן הנזכר, לא אתקשה להראות, כי אורח התנהגותו שם בתאריך האמור לא היה מנוגד לדבר המילוי של חובתו הנ"ל. השאלה הקונקרטיה שעלינו להשיב עליה היא, איפוא, זאת: מה היה, או יכלו להיות, השיקולים של ד"ר קסטנר, שעה שנפגש עם מנהיגי קלז'ו, בדבר הצורך למסור להם את הידיעות הממשיות שהיו לו לגבי כוונות הנאצים. כאמור, יש לדון בשאלה זו לאור המצב הנפשי המיוחד שבו היה קסטנר שרוי אותה שעה, דהיינו, כי מצד אחד עוררו ידיעות אלו בלבו דאגה חמורה, פן ענין הגירוש של יהודי ערי השדה הוא קרוב ובלתי-ימנע, אך שסבר, מהצד האחר, שעדיין אין ודאות בכך ומוטב לחכות לידיעה מוסמכת שיקבל מפי ויסליצני כעבור ימים אחדים ולהחליט רק אז אם הגיעה השעה לנטוש את קו ההצלה שלפני נהג עד הזמן הזה.

אכן, בטרם אענה על השאלה הנ"ל, שומה עלי לעמוד על הדרך שבה נהג קסטנר, בעת היפגשו עם מנהיגי קלז'ו (פישר, מרטין ודנציג). לגבי הענין של "ידיעות אושביץ", בפסקדינו (פיסקה 53) שלל הנשיא, כי באותה הזדמנות מסר קסטנר ידיעות אלו למנהיגים הנזכרים, ולכן גם שלל שהזהירם "אזהרה ממשית" על "מזימות הרצח של אייכמן זכנופיותו". בקבעו עובדה זו, דחה הנשיא את דברי העדות הנוגדים של קסטנר עצמו ("כל מה שידעתי הודעתי להם כל זמן שהייתי אתם בקשר" — ע' כ"ח—12), אין בדעתי להפוך על פיה את קביעת הנשיא בנקודה זו או להתערב בהערכה שהעריך את חלק זה מדברי העדות של קסטנר. אין בדעתי לעשות כן, הואיל וקיים יסוד לאותה קביעה בדברי העדות של הלל דנציג, חבר ועדת ההצלה בקלז'ו: שאמנם לא מסר לו קסטנר, שעה שנפגש אתו, כל "דבר קונקרטי" על כוונת הנאצים (פיסקה 8 ג שלעיל); ועל דבריו אלה של העד הזה הסתמך הנשיא לשם הסקת מסקנתו בנדון (פיסקה 53). אמנם הסתמך גם על העדות של הרמן: כי במשך כל תקופת הגטו לא ידע על סכנת אושביץ (שם); אך עד זה לא נחקר אם קסטנר נפגש אתו ביום 3.5, ואילו זה האחרון העיד שאינו זוכר כי ראה את הרמן באותו יום (ע' כ"ח—9). כמו-כן אמר, כי במקום אחר בפסקדינו (פיסקה 51), ציין הנשיא את אישיותו המוסרית והציונית הדגולה של ד"ר פישר, חותנו המנוח של קסטנר וראש קהילת קלז'ו, כעובדה אשר "אינה מתיישבת עם ההנחה שפישר קיבל מקסטנר ידיעה על הגירוש לאושביץ ולמרות זאת לא הזהיר את בני קהילתו". אולם סבורני, שאין באישיותו הנ"ל של ד"ר פישר כדי להעלות או להוריד בענין הנדון כאן.

השופט אנרנט

ראשית, היתה לד"ר פישר ולמנהיגי קלון' האחרים ידיעה כללית רבה בדבר חומרת המצב בו היו נתונים יהודי ערי השדה אותו זמן מאחר כי —

(א) אחדים מהם, לרבות חותן קסטנר, נפגשו עמו בבודפשט ערב בוא הגרמנים לשם ואזי מסר להם את ידיעותיו על השואה שהיתה מנת חלקם של קיבוצים יהודים אחרים באירופה;

(ב) לאחר מכן — אך לפני תאריך ביקורו האמור של קסטנר — הצליחו אחדים משליחי הארגונים החלוציים — שחזו בעיניהם את זוועות ההשמדה היהודית בארצות מוצאם — להגיע לקלון' כאשר בפיהם אזהרות כבדות על הכנת הגירוש ועל הצורך שהיהודים שם יצילו את עצמם בעוד מועד (עדות דנציג, ע' כ"ה—70-71; פסקה 52 לפסק-דין הנשיא);

(ג) לדנציג וליהודים אחרים מבין תושבי קלון' נודע, בעת שהיו משרתים בגדודי העבודה ברוסיה, שנמחו שם על-ידי הגרמנים קהילות שלמות של יהודים (פסקה 10 (ה) שלעיל);

(ד) התהליך של העברת יהודי קלון' לגטו, שהתחיל יומיים לפני ביקורו האמור של קסטנר, גם הוא לא בישר טובות להם.

אם חרף כל הידיעה הזאת, לא הזהיר ד"ר פישר את בני קהילתו בדבר רצינות מצבם, האין עלינו לגרום — בלכתנו לשיטתו של הנשיא ובהביאנו איפוא, בחשבון את אישיותו הרמה של חותן קסטנר — שלא ראה צורך לעשות כן, וזאת מפני שתלה תקוות, כאשר להצלת בני קהילתו, במשא-ומתן שניהל קסטנר עם הגרמנים מחד גיסא, וחשש להפיץ בקרבם ידיעות בלתי-יודאיות על קרבת הגירוש וההשמדה, מאידך גיסא, בנדון זה ראויים לתשומת-הלב דברי העדות של קסטנר ביחס לחותנו וחבריו בקלון' — והם הובאו על-ידי הנשיא בפסקה 57 לפסק-דינו ומהם לא שלל אמונו — כי, "ייתכן שהיו חששות בלבם שזה עלול להיות מסוכן בשבילם להפיץ שמועות ברבים, שיעשו אותם אחראים על גורל יתר היהודים". ראה גם את דברי דנציג (ע' כ"ז—36) — והם מעידים על ידיעת מנהיגי קלון' בדבר המשא-ומתן האמור: שקסטנר "דיבר על משא-ומתן שיש בו קשיים, שהוא בא לדבר עם ויסליצני כדי לחדש את הקשר". אם הגיוני איפוא, ליחס לראש יהודי קלון' את הלך-מחשבות זה לגבי הדרך בה נהג, כלפי בני קהילתו, בעת שהיתה לו הידיעה הכללית האמורה על הסכנה הצפויה להם, כלום בלתי-אפשרי הוא, שהיה נוקט גישה זוה ללגבי ידיעות אושביץ המוחשיות, כאשר הובאו הן לתשומת-לבו, והלא גם אלה האחרונות נשאו אופי "שמועתי"; הודעות השלטונות ההונגרים והגרמנים עמדו בסתירה להן; וקסטנר קיבל על עצמו לוודא את נכונותן מפי מקור מוסמך (ויסליצני), כעבור ימים אחדים. העובדה, כי ידיעות אושביץ, להבדיל מהידיעות האחרות, היו בעלות אופי מסויים וספציפיים, אינה משמשת ערובה לכך, שד"ר פישר היה מעביר אותן לבני-קהילתו אילו ידע עליהן; ייתכן אמנם שהיה עושה זאת, אך גם ההיפך מזה הוא בגדר האפשרות.

השופט אגרנט

שנית, אמת, כי בפסק־דינו (פיסקאות 53 ו־57) חיווה הנשיא את דעתו, שד"ר פישר והמנהיגים האחרים בקלון סמכו על תכנית קרומי כדי להציל את עצמם ובני־משפחתם וכי מסיבה זו לא העבירו לבני־קהילתם את הידיעה הכללית שהיתה להם בדבר הגירוש העתידי לבוא. פן יהיה בכך כדי להפריע לביצוע התכנית הזאת. בהקשר זה הרים על הנס את התנהגותו האמיצה של הרב וייס מדברצין, "אשר בהיכללו בעל־כרחו במשלוח "המיון חסים" ביקש להישאר אצל בני־קהילתו וללכת יחד אתם לכל מקום אשר יובלו". אכן, גם לראש קהילה דגול זה לא היתה אותה שעה ידיעה ממשית כלשהי על סכנת אושביץ, ולפיכך בצדק קבע הנשיא כי "בוודאי לא רבים הגיעו למידתו"; ואילו "מנהיגי קלון" — כך הוסיף מיד ואמר — "לא היו גבורים ולא עמדו בפיתוי החזק שהופעל עליהם" על־ידי תכנית "המיוחסים", ואולם, אם זו צריכה להיות עמדתנו — נוכח הדוגמה של הרב וייס — לגבי מנהיגי קלון, אזי בל לנו להיתלות באישיותו של ד"ר פישר, לשם הסקת מסקנה, שהיה מעביר "ידיעות אושביץ" לבני־קהילתו אילו באמת מסר לו קסטנר עליהן. הנכון הוא, כי יש בדברי ההנמקה של הנשיא משום פסיחה על שתי הסעיפים, באשר מצד אחד נזקק לעברו הציוני המובהק של חותן מנהל הוועדה, כדי להסיק, על יסודו, שלא נמסרו לו "ידיעות אושביץ"; ואילו מהצד האחר, מנה אותו עם "רוב בני־אדם" אשר אינם "רשעים גמורים ולא צדיקים גמורים", כדי להסביר את דבר הצטרפותו לתכנית "המיון חסים", חרף הידיעה החלקית שהיתה לו בדבר הגורל הצפוי לשאר בני־קהילתו. והלא שתי גישות אלו מנוגדות הן אחת לרעותה. אכן, בין אם ניזקק לגישה האחת ובין — לגישה האחרת, בין כך ובין כך, מן הנמנע לקבוע, על סמך אישיותו של ד"ר פישר, שחתנו לא מסר ביום 3.5 לראשי יהודי קלון את הידיעות הנדונות.

היוצא מזה, כי נשאר — כהוכחה יחידה לעובדה האחרונה — העדות של דנציג. ואולם, אם שומה עלינו לקבל כאמת את עדותו של זה, כי בהתראות אתו קסטנר ביום 3.5 לא מסר לו כל "דבר קונקרטי" על סכנת אושביץ, מן הדין שנסמוך גם על דבריו הנוספים — וזהו העובדה שברצוני לקבוע עתה — שבאותה הזדמנות "ביקש (קסטנר) להגביר את הבריחה ואמר לי שגבה כסף לצורך זה ומסר את לד"ר מרטיץ". מהו הטעם המצדיק, לשם קביעת העובדה הזאת, את ההסתמכות על דבריו אלה של העד הזה?

בפסק־דינו הסתייג הנשיא, בדרך כלל, מעדותו של דנציג באמרו, כי עד זה היה "מעוניין יותר מדי להגן על עצמו" (פיסקה 51) ואף־על־פי־כן: "עם כל ההסתנייגות מעדותו של דנציג, אשר בוודאי ידע יותר מאשר הודה בעדותו, אין עדותו של קסטנר משכנעת אותי שהוא גילה לדנציג, חבר ועדת ההצלה בקלון, בהזדמנות ביקורו האחרון בקלון את ידיעותיו על תכניות הנאצים" (פיסקה 53). יצוין, כי דנציג לא נקרא להעיד על־ידי אלו מבעל־הדין כי אם הופיע, לפי בקשתו הוא, כעד מטעם בית־המשפט. ניתן להבין שהתנדב במתן עדות כדי להפריך את גירסת העד פריפלד, כי בגטו קלון נתן דנציג אישור לשמועת "קניר מיזה". אכן, לגבי נקודה זו לא נתן הנשיא אמון בדברי דנציג והעדיף עליהם את העדות של פריפלד (פיסקה 8). כמו־כן, לא האמין לדבריו, שהבריחה המאורגנת מקלון הופסקה, לאחר כניסת יהודי עיר זו לגטו, מפני שקו הבריחה "נסתם", וכאן ביכר את דברי העדות של פינקלשטיין (פיסקה 13). בשני המקרים גם יחד

השופט אגרנט

בולטת נטייתו של הנשיא ליחס לדנציג את המגמה לא לגלות את האמת בשל האינטרס שהיה לו להצדיק את התנהגותו כחבר ועדת ההצלה בקלוז' בזמן ההוא. ברם, אם חרף מגמה זו, מן הדין לראות את עדותו בענין "ידיעות אושביץ" כמהימנה, כי או דבריו הנוספים — שקסטנר דרש, בהזדמנות ביקורו האמור, להגביר את הברית והאף הדגיש שהביא עמו לשם כך, "כסף הצלה" — ראויים לאמון על אחת כמה וכמה. הם ראויים לזאת, באשר עצם הודאתו בעובדה זו עומדת בסתירה לאינטרס של העד, כחבר ועדת ההצלה בקלוז', בענין הפסקת הבריחה המאורגנת משם. לא נעלמה מעיני העובדה, כי בין דנציג וקסטנר שררו יחסי ידידות וכן יחסי חברות לתנועה אחת, אולם, כנגד זאת שקולה העובדה, כי אותם היחסים לא היה בהם כדי למנוע בעדו מלהעיד על דברים שהם לרעת עמדתו של קסטנר במשפט. לא יהיה, איפוא, מן הצדק שנדחה, כבלתי-מהימנים, את הדברים הנוספים שעליהם מסר בעדותו ושהם לטובת עמדת קסטנר, בפרט והאינטרס, שייחס לו הנשיא, הוא דוקא הכתיב שימנע מלהגיד אותם.

ברצוני לעמוד כאן לרגע קט כדי לחוות את דעתי, שהנימוק שבגללו נתן הנשיא את הערכתו השלילית האמורה לעדות דנציג בכללותה אינו עומד בפני הביקורת. בפיסקה 53 הביא הנשיא, כתמיכה להערכתו זו, קטע ארוך מעדות דנציג, המשקף חקירת שתי-וערב ממושכת, שערך לעד הזה (שהיה בין הנכללים במשלוח ברגן-בלזן), כדי להציל מפיו תשובה לשאלה, מה היה עושה אילו נדרש בזמנו לעלות לרכבת הגירוש, בידעו כי תעודת הנסיעה בה היא אושביץ, העד התקשה להשיב לשאלה זו, בציינו, כי "זו שאלה תיאורטית"; כי מה שיאמר "היום, זאת תהיה תשובה חלקית או תשובה מסולפת שאינה מתאימה למציאות ההיא"; כי מכיון שנכנסו לרכבות הגירוש כל היהודים, "ודאי הייתי נכנס גם אני עם משפחתי, לו לא היתה אפשרות אחרת"; כי היה מטופל או באשה ואם זקנה ולכן "מסופק" הוא אם היה פתוח לפניו המוצא של בריחה, כאשר לחץ הנשיא ושאל אם היה מזהיר את היהודים, אילו היתה לו ידיעה ברורה שהרכבות נוסעות למוות, ענה, שוב, כי זו "אפשרות תיאורטית" וכי מכיון שלא היתה לו ידיעה כזאת איננו יכול לתת "תשובה כנה וברורה".

הנני מוצא כי תגובתו זו של העד לשאלות הללו לא הצדיקה כי יזכה בציון של "התחמקות". נהפוך הוא: השאלות, הן שהיו בכל הכבוד, פסולות, ואילו התשובות הנזכרות היו במקומן. מושכל ראשון הוא שהצגת שאלות היפוטטיות בפני מי שאיננו בבחינת עד מומחה היא אסורה, באשר כל עד רגיל נדרש להעיד על עובדות בלבד ולא לחוות לגביהן דעה או להסיק מהן מסקנה. דבר שמתפקידו של השופט גופו לעשותו (ויגמור, כרך 1, סעיף 679). אולם, גם אם לא היה חל איסור מן החוק על הצגת שאלות מסוג זה, לא הייתי רואה בסירוב העד להשיב עליהן תשובות ודאיות או החלטיות משום סימן לחוסר כנות מצדו, באשר הנסיון להעלות איך היה נוהג לפני עשר שנים במסיבות מסויימות, מן ההכרח שיהיה — בשים לב למשך הזמן הארוך שעבר מני אז והתנאים הבלתי רגילים ששררו בהונגריה בתקופת השואה — נסיון עקר, הנידון לכשלון מראש. כאמור, אין בדעתי להתערב, בדרך כלל, בהערכה השלילית שהעריך הנשיא את העדות של דנציג, הואיל ואין הדבר דרוש להנמקתי. ראיתי צורך לעמוד על ענין זה, רק כדי לא להשאיר

השופט אגרוט

ספק בדבר הדרך שבה על בתי המשפט בערכאה ראשונה לנהוג בעתיד לגבי ההצגה של שאלות היפוטטיות.

א עלי להוסיף, כי דברי דנציג על דרישת קסטנר להגברת הברירה מתיישבים, בעיקרם, עם הממצא שקבע הנשיא בפיסקה 50: כי בזמן הביקור ב-3.5 בקלוז מסר קסטנר כספי הצלה לליב, יושב-ראש לשעבר של הקהילה החרדית שם. כמו-כן, מתיישבים הם עם דברי קסטנר (ע' כ"ה—10), שבהודמנות הזאת אמר למנהיגי קלוז, שאתם התראה, כי המצב הנו המור" ו"קיימת סכנת גירוש" ושעליהם "להגביר את הברירה". ענין הדרישה האמורה עולה גם בקנה אחד עם מדיניות ההברחה של הוועדה במשך כל התקופה הנדונה — מדיניות שניתן לה ביטוי על-ידי התמיכה הכספית שתמכה הוועדה במאמצי ההברחה של הארגונים החלוציים, אשר הם, בעיקר, שעסקו בשטח זה (ראה עדות אלפן: "הוועדה היתה המקור העיקרי הכספי לכספים בהם השתמשנו לפעולתנו" — ע' 501). העובדה — כי בסוף מאי נאסר קסטנר, ביחד עם גב' ברנד וחברים אחרים של הוועדה, בשל השתתפות ביוניף תעודות שנועדו לצרכי הברחה של יהודים לארצות שכנות — גם היא אינה מחוסרת חשיבות בהקשר זה (פיסקה T 8) שלעיל).

ב מסקנתו ההפוכה של הנשיא (בפיסקה 58) מבוססת על התוצאה בלבד, שמאו כניסתם של יהודי קלוז לגטו הופסקה הברירה כליל, בו בזמן שלאור כל המסיבות (התנאים הגיאוגרפיים המקילים; מנגנון ההברחה, שהופעל על-ידי העד פינקלשטיין מהעיר הרומנית הקרובה טורדה — Turda), לא היתה הצדקה אובייקטיבית לכך. לדעתי, מסקנה זו מר-חיקה לכת. גם אם נסכים שהסיבה לתוצאה הנ"ל יסודה בהסחת הדעת של ראשי קהילת קלוז, בשל היותם מוטרדים על-ידי תכנית קרומי, מהצורך לארגן פעולות הברחה, עדיין אין ללמוד מזה בהכרח שקסטנר לא בא אליהם בזמנו בדרישתו הנזכרת. נוסף לכך, התנהגות של אפס מעשה בשטח זה, מצד מנהיגי קלוז, ניתן להסבירה גם על-ידי סיבות אפשריות אחרות, כולן או מקצתן, כגון:

ה (1) ועדת ההצלה בקלוז היתה מורכבת, כזכור, מארבעה אנשים; הנהג, בסוף אפריל ובמחצית הראשונה של מאי ברחו משם שלושה מהם (גוטפריד, הציג ד"ר מרטין). נשאר רק דנציג שלא עסק עד אז בפעולות הברחה, באשר תפקיד זה היה מוטל על גוטפריד (עדות דנציג, ע' כ"ו—26, 27, 33); ואילו ד"ר פישר היה אותו זמן חולה ובמשך חודש מאי נאלץ לקבל ריפוי בבית-החולים שבתוך העיר לפחות עשר פעמים (עדות קסטנר, ע' 191. עדות דנציג ע' כ"ו—61). קל לתאר, איפוא, כי העובדות של התפרקות ועדת ההצלה ומחלת ראש קהילת קלוז היה בהן כדי להביא לידי המצב של חוסר מעש שם בשטח ההברחה.

ז (2) עם כניסתם של יהודי קלוז לגטו, הוגברה השמירה משני עברי הגבול ההונגרי-רומני, עובדה שעליה הודיע קסטנר, מפי ויסליצני, לראשי קלוז ביום 3.5 ושהיה בה אמת (עדות פינקלשטיין, ע' י"א—22). ייתכן, איפוא, שידיעה זו היה בה כדי להרתיע את מנהיגי

השופט אגרנט

קלוז' מעשיית מאמצים נוספים באותו ענין. הערכתו של פינקלשטיין — שישוב מעבר לגבול ההונגרי — כי המנגנון שלו היה מסוגל להברחה, חרף הגברת השמירה הנ"ל, עד ל-4,000 איש, לא היתה חייבת להיות הערכתם של ראשי יהודי קלוז' בעת שישובו הם בחוץ הגטו.

(3) לא מן הנמנע, כי מנהיגי קלוז' השליכו את יהבם, באשר לגורל יתר התושבים, על המשא-ומתן הכספי שניהל קסטנר עם הגרמנים (ראה לעיל). היוצא מזה, כי התוצאה בלבד של הפסקת פעולות ההברחה על-ידי ראשי קלוז', אין בה כדי לחייב את המסקנה, שקסטנר לא ביקש מהם, בהודמנות ביקורו האמור, שהיא תוגבר. אולם מכל מקום, מראה העדות הפוזיטיבית, שעליה הצבעתי לעיל, כי ההיפך מזה הוא נכון.

הנני מסכם את הפרשה העובדתית הזאת כך: ביום 3.5 לא מסר אמנם קסטנר לראשי הקהילה בקלוז' על "ידיעות אושביץ" המוחשיות, אך מאידך גיסא, הזהיר אותם אזהרה כללית בדבר חומרת המצב, ביקש מהם להגביר את הברחה ונתן לידיהם כספים לשם מטרה זו.

8. כאן חזר אני לשאלת השיקולים שיכול היה קסטנר לשוות לנגדו, בעת ביקורו בקלוז', לגבי האפשרות, כי ימסור על "ידיעות אושביץ" למנהיגים היהודים שם. ברור הוא, כי השיקול היסודי חייב היה להיות: אם מעשה זה היה כדאי מבחינת המשימה הכללית של הצלת המספר הגדול של יהודי ערי השדה — לרבות 18,000 יהודי קלוז' — שניתן היה, בשים לב לתנאי המקום, להצילם. לפיכך השאלה התובעת הכרעה בשלב זה יש לנסח אותה כדלקמן: האם היה על מנהל הוועדה למסור ביום 3.5 לראשי הקהילה בעיר הנ"ל את הידיעות הנזכרות כדי להביא את היהודים שם לידי עשיית פעולות "הצלה" מהסוג של התנגדות בכוח לביצוע הגירוש או בריחה בקנה מידה גדול אל מעבר לגבול הרומני? האם היה חייב, הוא עצמו, בעקבות מסירת הידיעות הנדונות, לעודד את יהודי קלוז' לפעולות כאלה או לפחות לאפשר להם, או למנהיגיהם, להכריע בעצמם בענין זה?

(א) פעולות התנגדות: אין ספק כלשהו, כי ההליכה בדרך זו, לשם הצלת היהודים, לא היתה מעשית לא בתחילת הגטואיזציה ולא לאחר מכן. בענין זה די להביא את דברי הממצא (בפיסקה 34) של הנשיא עצמו, כי רוב העדים שללו "את קיום הנתונים האובייקטיביים הסובייקטיביים הדרושים להתנגדות או התגוננות מוצלחת". כי ליהודי הונגריה לא היה נשק, ערב בוא הגרמנים, אלא במידה מועטת להפליא, וכן, שהתקשו הארגונים החלוציים להשיג נשק גם לאחר מכן — על כל זה העיד ברורות משה אלפן (ע' 560-599), כי יהודי הונגריה לא היו מסוגלים, מבחינה נפשית, לעסוק בפעולות התקוממות והתמרדות — מסקנה זו נובעת מהסיכום — בפיסקה א' 11) שלעיל — של הגורמים הפסיכולוגיים, למיניהם, שהשפיעו עליהם והמסבירים את חוסר התנגדותם לעליה אל רכבות המוות. הנני מדגיש את הגורם של רוח השאננות, באשר לסכנת הקיום הנשקפת להם, שאפפה את רובם הגדול של יהודי הונגריה ערב הפלישה הנאצית ובזמן הראשון לאחר מכן — האמונה

השופט אגרוט

העיוורת שהיתה להם, שהעוצר ההונגרי לא יתן להוציאם אל מחוץ לגבולות המדינה. אמת נכון הדבר, כי רבים מבין יהודי ערי השדה, לרבות תושבי קלוז', היו בעלי הכרה יהודית לאומית, אך עינינו הרואות, כי דברי האזהרה והאזהרה האמורים שבפי השליחים של הארגונים החלוציים, שהגיעו למקומות אלה לפני הגטואיזציה — ואחדים מהם באו גם לקלוז' — לא היה בהם כדי לעוררם לפעולות התגוננות או התנגדות (ראה עדות דנציג, ע' כ"ה—70: "הפליטים" הזהירו מפני סכנות חמורות ביותר. או לפני הריכוז עוד לא היתה נכונות נפשית לקבל את השמועות בכל חומרתם").

א

שוב אין ספק בכך, כי מצב דברים זה היה ידוע לקסטנר וליתר חברי הוועדה מראש שיתו, ושהם הביאוהו בחשבון שיקוליהם בשעה שביררו את הדרכים שעליהם לבחור לשם מניעת השואה. העדות לזאת תמצא בדברים שכתב קסטנר בדו"ח שלו תחת הכותרת "מדוע לא התקוממות" (ע' 21-22), ושהם ציין כי חברי הוועדה העמידו לפניו "כבר אז" את השאלה, אם "יכולה היהדות ההונגרית להתנגד לגורלה בכוח", וכי נאלצו להכריע לגביה — מהסיבות הנזכרות רובן ככולן — בשלילה. למשל, באותו פרק של הדו"ח מציין קסטנר את היחס, בחלקו אישי ובחלקו עויין, של האוכלוסיה הלא-יהודית בהונגריה לענין היהודי. לפיכך שואל הוא — ויש להבין כי דבריו אלה משקפים את שיקולי הוועדה בנדון זה: "היכן היה על היהודי לחפש אחרי חברים-לקרב, אחרי נשק, אחרי מחבוא, אחרי תמיכה כלשהי". כמו-כן, מזכיר הוא — כדוגמה לחוסר הנכונות הנפשית מצד מרביתם של יהודי הונגריה לפעולות התגוננות — את המקרה שאירע בתקופה שלפני הפלישה הגרמנית ושבנו נכשל אוטו קומולי בנסיונו לגשש בענין זה אצל הקצינים היהודים ממלחמת העולם הראשונה (פיסקה 10 (ג) שלעיל). כזכור, שימש אוטו קומולי, בפרק הזמן בו עסקינו, יושב-ראש הוועדה ואין לחשוב אחרת מאשר כי המקרה האמור היה לנגד עיניהם של חברי הוועדה בעת שקלם את הכדאיות של התנגדות בכוח. ואמנם, מיד לאחר הביאו ענין זה בדו"ח, מסכם קסטנר ואומר: "הגרעין הציוני מעוטה-המספר נשאר מבודד לחלוטין עם נסיונות-ההתנגדות שלו". אם דרושה הוכחה נוספת להערכה השלילית שהעריכו המנהיגים היהודים את כושר יהדות הונגריה להתגונן על נפשה, הרי תימצא בדברי העדות של פרוידיגר על המקרה שקרה לו באמצע יוני, כאשר נחקר באותו ענין על-ידי קצין נאצי אחד. את תגובתו לשאלותיו של זה מתאר פרוידיגר במלים אלו (ע' כ"ג—36): "לקחתי את הסכין הקטן שהיה בכיסי ושאלתי: עם הסכין הזה? הלא אין לנו נשק. אמרתי שלא יפחד שאנחנו עושים מרד או התנגדות אפילו הגורם של הקצב המהיר שבו בוצעו הריכוזים והגירושים — וגם עליו עמד קסטנר בפרק האמור של הדו"ח — הובא בחשבון על-ידי חברי הוועדה לא יאוחר מסוף אפריל, כפי שמעידים דברי קסטנר וברנד, במכתבם מיום 25.4 לסלי מאיר (מוצג 25), כי: "בהודמנות הזאת לא יסכימו (הנאצים) בשום אופן לדחיה וסחבת".

ה

ו

היוצא מכל זה, כי יהודי הונגריה, לרבות אלה שבערי השדה, לא היו מסוגלים, לא מבחינה חמרית ולא מבחינה נפשית, לבצע פעולות התנגדות בכוח למוימת הגירוש, וכזאת היתה הערכתו של קסטנר לגבי ענין זה בעת שערך את ביקורו האמור בקלוז'. מנקודת

השופט אגרנט

ראות זו, לא יכול היה לצמוח כל הישג של הצלה בעקבות המסירה של "ידיעות אושביץ" למנהיגים היהודים שם, והוא שוב שיקול שמן הדין להסיק, שקסטנר שיווה אותו לנגדו בהודמנות האמורה. גם אם היה חייב לשקול, כי האופי המסויים והמוחשי של הידיעות הללו עשוי לעורר סוף-סוף את יהודי קלון, שרבים מהם היו בעלי הכרה לאומית יהודית, לידי הבנה של חומרת מצבם וכן, לעשיית פעולות התקוממות והתנגדות, גם אז רשאי היה קסטנר לחשוב — מפאת החוסר בנתונים האובייקטיביים הדרושים להצלחתן — כי פעולות כאלה היו נדונות לכשלון מראש. בפסק-דינו הזכיר הנשיא את האמצעי של ביצוע מעשי "הפרעה" למבצע הגירוש, להבדיל ממעשי התנגדות והתנגנות, אם כוונת הדברים היא לכך, שהנדונים לגירוש יסרבו לעלות לרכבות, הרי ברי כי, מבחינה מעשית על-כל-פנים, לא היה בכך משום מוצא של הצלה; והמקרה של יהודי מונקטש, בו נהרגו שלושים איש מביניהם בשעה שהשתטחו על פסי הרכבת, יוכיח (פיסקה א' ז) שלעיל). אם כוונת הנשיא היא, כפי שרמז, למעשי חבלה שיבוצעו במסילת הברזל היחידה שהובילה לאושביץ, שוב אין לתאר — ומכל מקום לא היה ביד קסטנר לדעת מראש — שלא היה בידו הנאצים כדי לגייס את הכוחות הדרושים לשם התגברות על מעשי חבלה כאלה. העובדה, כי בפועל ביצעו השלטונות את הגירוש של יהודי ערי השדה בכוחות מצומצמים אינה מעלה ואינה מורידה בענין זה.

(3) פעולות בריחה בקנה מידה גדול: כאמור, העיד פינקלשטיין — שבעדותו נתן הנשיא אמון (פיסקאות 12-14) — כי מנגנון ההברחה, שהפעיל מהעיר הרומנית הקרובה (טורדה — Turda), היה מסוגל להבריח מטרגסילבניה בין 3,000-4,000 איש בסך-הכול. עובדה זו מוכיחה, כשהיא לעצמה, שהברחתם של חלק הארי מיהודי גטו קלון לא היתה בגדר האפשרות. עוד עולה מדברי פינקלשטיין, כפי שראינו, שהיתה קיימת שמירה "מהצד הרומני וגם מהצד ההונגרי" ולכן בריחה "בהמונים בגלוי", להבדיל מבריחה כמה אלפים באמצעות המנגנון הסודי שלו, גם כן לא היוותה אפשרות מעשית (ע' י'—22). יש להניח כי באור זה השקיף גם קסטנר, בעת ביקורו בקלון, על הענין של בריחה בקנה-מידה גדול, באשר ביום זה נודע לו מפי ויסליצני שהשמירה על הגבול הוגברה ואת ההודעה הזאת העביר למנהיגי קלון, שאתם התראה אותו זמן (פיסקה ג' 8) שלעיל). אכן, שיקול כשר וסביר הוא, כי השמועה על "ידיעות אושביץ" היתה עלולה לתת דחיפה לחלק גדול מיהודי קלון, שינסו את ידם בבריחה מיידית, ואזי אפשרי מאוד שהיתה קמה בהלה ביניהם, והלא גם הנשיא הסכים כי "אמנם בריחה מבוהלת של רוב יהודי קלון" לא יכלה להצליח" (פיסקה 14). זאת ועוד, הדעת נותנת כי השלטונות ההונגרים והנאצים היו עושים — לשם ההפסקה של בריחה המונית כנ"ל — שפטים קשים בבורחים, שהיה בהם משום תוצאה קטלנית בשבילם. העובדה שעליה העיד פינקלשטיין (שם) — כי באותם המקרים שבהם נתפסו אלה שניסו לבצע בריחה ביחידות או בקבוצות קטנות, הסתפקו השלטונות בהחזרת הבורחים לגטו — אין פירושה שלא היו נוהגים אחרת במקרה של בריחה המונית; ובהקשר זה ראוי להזכר האכזריות המשועת, שבה הוצאו לפועל הריכוזים והגירוש (פיסקאות א' 5, 6) שלעיל). מכל-מקום, אי-אפשר היה לקסטנר להניח מראש שלא ינהגו בצורה זו גם במצב המתואר. מנקודת ראות זו, היה טעם מעשי בכך ש"ידיעות

השופט אגרנט

אושביץ" לא יגיעו, לפי שעה, לאזני יהודי קלוז' ויחד עם זאת, שהכריחה משם תימשך בקנה-המידה הגדול, שהיה, בשים לב לתנאי השמירה, בגדר האפשרות. הרי בהתאם לשיקולים אלה נהג אמנם קסטנר בשעת ביקורו הנזכר, כאשר העמיד באורח כללי את המנהיגים, אתם נפגש בקלוז', על חומרת המצב, עודדם להגביר את הבריחה ואף מסר לידיהם כספים לשם כך.

א

כאן יש להשיב על השאלה, אם לא היה חייב מנהל הוועדה, אפילו מבחינה מעשית, למסור לידי ראשי קהילת קלוז' את תוכן ידיעותיו המלאות והמפורטות, מאחר שלא יכולה היתה להתהוות תוצאה חמורה יותר מזו שקרתה בפועל: שליחת מרביתם של יהודי העיר הזאת לאושביץ — זאת מחד גיסא; וקסטנר שיווה אפשרות זו לנגד עיניו כבר בהודמנות הנזכרת, מאידך גיסא. האם במסיבות אלו לא היה עליו להבהיר למנהיגי קלוז' את מצב הדברים לאשורו, כדי לאפשר להם להכריע בעצמם לגבי הדרכים שבהן ינחו את בני קהילתם ללכת בהן לשם הצלתם. תשובתי לזאת היא: שומה עלינו לזכור את נקודת המוצא שלנו, דהיינו, כי בשלב זה טרם התיאש קסטנר מהמשא-ומתן הכספי שניהל עם הנאצים לשם מניעת השואה; גישתו היתה אז כי אין עליו לנטוש קו הצלה זה, שבחר בו, לפני שיהיה סיפק בידו לברר מפי ויסליצני, כעבור ימים אחדים, אם "ידיעות אושביץ" הבלתי ודאיות הן מבוססות — אם הגירוש של יהודי ערי השדה הנהו ענין מניי וגמור. מהצד האחר, רשאי היה קסטנר לשקול לא רק שהמסירה של "ידיעות אושביץ" לראשי היהודים בקלוז' אינו עשוי להביא הישג הצלתי איווה שהוא, אלא גם, שבמידה שהיו מתקיימות, בעקבות המסירה הזאת, פעולות של התנגדות בכוח, הפרעה ובריחה המונית — פעולות שהיה בהן גם משום סכנת חיים למבצעים — יהיה בכך כדי להרוס כל סיכוי שנשאר להצלחת המשא-ומתן האמור. כל עוד החזיק הוא בדעה, כי עדיין שימש קו פעולה זה האמצעי היחיד העשוי להבטיח את חייהם של רוב יהודי ערי השדה — ולא רק רוב יהודי קלוז' — וכי ביום 3.5 טרם הגיעה השעה לנטשו, מן הסביר היה כי ינהג, בעת ביקורו הנ"ל, כפי שנהג.

ב

אכן, אם יהיה מי שיטען, כי לפחות מבחינה מוסרית טהורה — יהיו השיקולים המערי שיים אשר יהיו — היה זה מחובתו של מנהל הוועדה לאפשר למנהיגי קלוז' לשקול בעצמם את אפין של "ידיעות אושביץ" החמורות ולהכריע, הם לבדם, בגורל בני קהילתם, אזי שוב תהיה תשובתי לזאת: ענין זה שייך לבעיית הסבירות הכרוכה באמצעי שבחר בו קסטנר לשם הצלת יהודי הונגריה מגורל ההשמדה — לשאלה, אם הקו של ניהול משא-ומתן כספי עם הנאצים העלה, הגיונית, את הסיכוי הטוב ביותר להשגת משימה זו. אולם, אין בין אותו ענין לבין שאלת המניע שנשא לפניו קסטנר ביום 3.5 — והיא השאלה שבה דן אני בחלק זה מפסק-דיני — ולא כלום; ואילו בשאלה האחרת — זו של סבירות השיטה הנדונה — עוד אדון להלן.

ג

בסיימי פרשה זו, מן הראוי שאציין שלא היה בכוחתי לומר, שאילו נהג קסטנר בקלוז' על דרך המסירה של "ידיעות אושביץ" לראשי קהילתה שם, היה מקום לבוא

השופט אגרוט

עמו בשל כך, בטרוניה איוו שהיא. אולם זאת לדעת: במקרה זה היה מותר מראש — כך היה רשאי לחשוב — על השימוש באמצעי היחיד שהעלה בעיניו סיכוי להצלתם של רוב יהודי הונגריה. לא היה מקום גם אז לדון אותו לכף תובה, באשר אפין החמור של הידיעות הנ"ל — אף אם עדיין נראו בעיניו כבגדר שמועות שטרם באו על אישורן — היה בו כדי להצדיק את הלך הרוח, שאין בידו לשאת עוד באחריות לשיטת ההצלה ששימשה לו עד אז, ושעליו לגלות, בשל כך, בפני ראשי קהילת קלז' את הידיעות ההן, כדי להשאיר בידיהם את ההכרעה על הדרך עליהם ללכת בה מכאן ואילך. ואולם, מאידך גיסא, בוודאי אין לבקר לרעה את התנהגותו בהזדמנות ביקורו בעיר הזאת, כאשר התנהגות זו הוכתבה על-ידי הגישה, שמחובתו לשמור אמונים לשיטת הנזכרת כל עוד היה קיים "סיכוי מינימלי" להגשים באמצעותה את משימת ההצלה המכסימלית, מזה, ושלא קיים סיכוי להביא לידי תוצאה זו בדרך אחרת, מזה. אין לבקר אותה התנהגות לרעה אלא אם-כך לא יהיה בכוחה לעמוד במבחן הסבירות, כאמור. אכן, גישה אחרונה זו היא שהדריכה את ד"ר קסטנר, באשר למילוי תפקיד ההצלה הכבד והאחראי שהוטל עליו, לא רק ביום 3.5 אלא במשך כל התקופה בה שימש מנהל הוועדה. כאשר בסוף נובמבר נפגש בגבול השווייצרי עם באי"כות הג'וינט עקב המשא-ומתן הכספי שהתנהל אז עם הגרמנים לשם הצלת שארית הפליטה באירופה, נשאל על-ידי אחד מהם: "האמין אתה באמת בענין?" תשובתו לכך היתה: "וכי למה לא אאמין? כלום נשאר לנו דבר מה אחר? שמא יש בידכם אפשרויות-הצלה אחרות, טובות יותר?" (ד"ר קסטנר, ע' 135).

דברי תשובה אלה משקפים גם את הלך מחשבותיו בעת שערך את ביקורו ביום 3.5 בקלז'.

9. עד כה השתדלתי להראות כי בעת שהותו בקלז' הודרך עדיין קסטנר על-ידי המניע של הצלת יהודי הונגריה בכללם, באמצעות המשא-ומתן הנזכר וכן, שהתנהגותו אותו זמן — הן על האספקט האקטיבי (הבאת ענין "המיוחסים" בפני ראשי קהילת שם) והן על האספקט הפסיבי (אי-המסירה של "ידיעות אושביץ" ואי-העידוד לפעולות התנגדות והפרעה) — עלתה בקנה אחד עם אותו מניע. ניתן להבין שהנשיא לא היה רואה את הנמקתו הוא בנדון זה כמושלמת די הצורך, אילולי מצא בפרשת "סוד הרייך" חוליה המקשרת בין שני הסוגים של התנהגות והמצדיקה, איפוא, את מסקנתו הפוכה. השקפתו לגבי אותה פרשה — והיא הובאה בפיסקה 12) שלעיל — ניתן לצמצמה במשפט אחד: ענינו של מנהל הוועדה לשמור מפני יהודי ערי השדה על סודיות התכנית של הצלת "המיוחסים" חייב אותו לשמור מפניהם גם על סודיות התכנית ההשמדה. לפי דעתי, אין לה, להשקפה זו, אחיזה מספקת בחומר ההוכחה.

הכל מודים — גם הנשיא — כי חברי הוועדה נדרשו על-ידי הנאצים לשמור על סודיות התכנית של הצלת "המיוחסים" מפני ההונגרים. כזכור, הועלתה דרישה זו על-ידי קרומיי בשיחה שהתנהלה בינו לבין קסטנר וברנד ביום 21.4, ובאותה שיחה, בה רמוז השניים על פניה אפשרית לשלטונות ההונגרים לשם השגת הסכמתה ל"עליה" של 600 בעלי סרטיפיקטים לארץ-ישראל — להבדיל מגירושם המוסווה אל מחוץ למדינה —

השופט אגרנט

דחה הלה במרצות את האפשרות של "התערבות" שלטונית אלה "במשא-ומתן שלנו" (פיסקה ג' 3) שלעיל). אכן, עמדו הנאצים על דרישת הסודיות לא רק לגבי תכנית "המיון חסיים" כי אם גם לגבי האספקט הרחב יותר של המשא-ומתן האמור, הוא האספקט שאליו התייחסה ההצעה נשוא שליחות ברנד (פיסקה ג' 9) שלעיל). כי הנאצים התייחסו — בתקור פה של ביצוע הריכוזים והגירושים — יחס רציני לענין דרישתם זו, הובהר היטב לחברי הוועדה בשתי ההודמניות הבאות:

א

(א) כאשר ביום 10.5 נאסר קסטנר על-ידיהם, חקר אותו קלגס, ראש שירות המו-דיעין של הגסטפו בבודפשט, ארוכות על יחסיו עם המטה הכללי ההונגרי, וכן שאלו "משום מה הודעתי לחוגים ההונגריים על המשא-ומתן שלנו עם הגרמנים" (ד"ח קסטנר, ע' 34).

ב

(ב) בסוף מאי נפלה גב' הנזי ברנד (ביחד עם קסטנר ואופנבך) במאסר ההונגריים, שעינוה או קשות כדי להציל מפיה את סיבת השליחות של בעלה, לאחר עמדה בנסיון זה ושחרורה מהמאסר הודות להתערבות האישיית של הציר הגרמני זונמאיר, הובאה בפני קלגס, אשר בשמעו שלא סיפרה להונגרים על המטרה שלשמה נסע יואל ברנד לקושטא, זיכה אותה בציון: "זכית בעצמך לחיים שלך" (עדות גב' ברנד, ע' 606-607). עצם העובדה, כי אנשי ה"יודן-קומנדו" ראו צורך להפעיל את בעל הסמכות הנאצית העליונה בהונגריה — לאחר שמאמצייהם שלהם לא הועילו — כדי להביא לשחרור גב' ברנד מידי ההונגרים, מעידה על חרדתם, פן יודע לאלה האחרונים דבר המשא-ומתן שלשמו נסע בעלה לתורכיה, ואמנם ציינה גב' ברנד בעדותה שקלגס "חשש שמא אספר את הסיבה האמיתית של טיסת בעלי לקושטא" (ע' 607). הסברו של הנשיא לסיבת ההתערבות של זונמאיר — שענין זה שימש חלק ממדיניות "החסות" שהושיטו הנאצים לחברי הוועדה כאמצעי המלחמה הפסיכולוגית שלהם כלפי היהודים (פיסקה 36) — הוא אמנם אפשרי אך אין זה הסבר מלא או עיקרי.

ג

ד

ה

עובדות אלו מראות, כי לחברי הוועדה היה יסוד להאמין שהנאצים מתייחסים ברצינות גמורה אל דרישתם בדבר הצורך לשמור על סודיות המשא-ומתן, על שני האספקטים שלו, וכן, שהפרת הוראתם בענין זה עלולה להביא להפסקתו המיידית ולמנוע את הסתיי-מותו בתוצאה רצויה. מכאן נובע שקסטנר וחבריו בוועדה היו חרדים שלא להפר את ההוראה; מכאן גם, התנהגותו המאופקת כאשר סירב לראשונה לגלות למנהיגים הציונים את תכנו של "סוד הרייך" (ראה לעיל פיסקה 51), אמנם בסופו של דבר — זאת כבר ראינו — גילה קסטנר למעשה את הסוד הזה למנהיגים הציונים בבודפשט, למשל, למנהל המשרד הארצישראלי שם. נוסף לכך, נתגלתה תכנית "המיוחסים" לפרוידגר (שלפי דרישתו נכלל רב "אנטי-ציוני" ברשימת "מיוחסים" קלוז), לחברי המועצה היהודית בבירה (שהשתתפו בבחירת המועמדים למשלוחי "המיוחסים" מערי השדה האחרות) ולראשי קהילת קלוז, ועוד ראינו שקסטנר וברנד מסרו — במכתביהם מיום 25.4 ומיום 14.5 — דו"ח מלא על המשא-ומתן שלהם עם הגרמנים לנציג הגיוניט בשווייץ. אם לאחר כל זה,

ו

ז

השופט אגרנט

ראה קסטנר צורך למנוע שתכנית "המיוחסים" תגיע לאזני ההמונים היהודים בערי השדה, כדי שלא "תיוול" דרכם אל השלטונות ההונגרים, האם הכרחי לייחס לו, בשל כך, כוונה להסתיר מהמונים אלה את "סוד ההשמדה", להבדיל מהכוונה להבטיח שתוצאת המשא ומתן שניהל לשם הצלתם לא תסוכן? ככלות הכול, רשאי היה להאמין שלא יהיה בידו לשמור על אפיה הסודי של תכנית "המיוחסים" מפני השלטונות ההונגרים — שנציגיהם ישבו בערי השדה ופיקחו על היהודים המכונסים בגטאות — כאשר יופץ תכנת של זו בין חצי מיליון התושבים האלה. כאן, איפוא, הסבר אפשרי אחד למניע שעמד לנגד עיני קסטנר בענין השמירה על "סוד הרייך", והוא עולה בקנה אחד עם תומר החוכמה.

אולם קיים גם הסבר אפשרי נוסף, ואף הוא אינו משמש לרעת קסטנר. בפסקדינו (פיסקאות 43-44) השתית הנשיא את היסוד למסקנתו הוא בנקודה זו על דברי קסטנר בע' 46 מהדו"ח שלו, שם סופר על דרישת אייכמן מיום 3.6 — אחרי שחזר בו מסירובו לבצע את תכנית "המיוחסים" וצמצם אותה למאתיים יהודים מקלון — כי הוועדה בבודפשט תרכיב רשימה של המועמדים הללו (פיסקאות 11, 12 שלעיל), והנה, מוסיף קסטנר ומספר, כי —

"למרות זה, ניסינו להציע לאייכמן, שישאיר את הרכבת הקבוצה בידי מועצת היהודים המקומית של קלון, אייכמן סירב. הוא אמר כי דבר זה יביא לרציחה בתוך הגטו. הוא לא רצה בכל דבר שיעזרר תשומת-לב. אחרת אי-אפשרי יהיה לשמור, כלפי ההונגרים, על האופי של קשר ציוני. היה, איפוא, הכרח לערוך רשימה."

לאחר הדברים האלה מתאר בעל הדו"ח איך הורכבה הרשימה והוא מסכם פרשה זו במלים אלו:

"..... בלתי נכונה בהחלט היא ההנחה, כאילו ניצלו בעיקר עשירים ששילמו בעד הצלתם. רק מעטים ידעו בקלון בכלל למה וכיצד הם נכנסו למשלוח המיוחד. סוד ההצלה היה צריך להישמר."

כאמור, הסתמך הנשיא, באשר להנמקתו בענין זה, על הכתוב בקטעים הללו — פרט לשני דברים הנזכרים בהם.

ראשית, לא קיבל כאמת את דבר "הקשר הציוני" הנזכר בקטע הראשון והמתייחס לענין שעליו סופר בחלק אחר מהדו"ח (ע' 44), דהיינו: סיבת התחרטותו של אייכמן — ביום 3.6 — מהחלטתו לבטל את תכנית "המיוחסים" נעוצה בעובדה, שהשתכנע כי יהיה אפשר להעמיד פנים, כלפי ההונגרים, שתכנית "המיוחסים" נועדה דוקא להקלת הגירוש, באשר באמצעותה יופרד מהיהודים, שנדונו לכך, האלמנט הציוני התוסס, שהוא העלול

השופט אנרנט

לגרום למרד ולהתנגדות מצד האחרים. מכאן הדרישה של אייכמן — לפי גירסת קסטנר בדו"ח (שם) — כי רשימת "מיוחסים" קלוז' תיערך מחדש על הבסיס של הרכב "ציוני". לא אכנס בעבי הקורה של ענין זה, הואיל ואיני מייחס לו חשיבות מכרעת; ואסתפק רק בשתי הערות:

א (א) לא קיימת שום הוכחה לעובדה, שאייכמן ידע על ההרכב "הציוני" של הרשימות הקודמות, פרט לכך, שנכללו בהן "מיוחסים".

(ב) קסטנר לא נחקר בבית-המשפט בענין גירסתו הנ"ל.

ב שנית, בפיסקה 42 מביא אמנם הנשיא את דברי הקטע השני במלואם, ואילו בהנמקתו בפיסקה 43 מתייחס הוא אך אל הכתוב שם בסיפא ואינו מזכיר עוד את דברי הרישא, מהם בולטת מגמת בעל הדו"ח להפריך את הטענה, כי במשלוח "מיוחסים" קלוז' נכללו "עשירים ששילמו בעד הצלתם".

ג ועתה צא ולמד: האם אין הכרח להסיק — כאשר קוראים את שני הקטעים האמורים יחד: את הדברים בקטע הראשון למעט הענין של "קשר ציוני" (שהנשיא דחה אותו) ואת אלה שבקטע השני במלואם — כי ההסבר שנתן אייכמן לקסטנר בדבר הצורך לערוך את הרשימה בבודפשט, היה בו כדי להתקבל על דעתו של זה, באשר משמעותו של אותו הסבר היא, שאם יניחו לאנשי קלוז' בעצמם לבחור ב־200 (או אפילו ב־388) האנשים המיועדים להיכלל במשלוח הנדון, כי או יהיו עשויים לפרוק, בין 18,000 תושבי הגטו שבעיר זו, התחרות ומירוץ בעד הזכות לקבל את היתרון האמור, ושכל זה יהיה עלול להסתיים בשפיכות דמים. הרי לזאת התכוון קסטנר בבארו בדו"ח, משום מה ראה כסבירה את דרישת אייכמן, שרשימת "מיוחסים" קלוז' תורכב בבירה דוקא; וזהו, איפוא, השיקול שרמזו כי התקבל או על דעתו, בנקטו את הלשון — בה שם הנשיא את הדגש — כי "סוד ההצלה" היה צריך להישמר". אכן, שיקול זה, לגבי מקום עריכת הרשימה, הנהו הגיוני כשהוא לעצמו, הואיל והיה רשאי מנהל הוועדה להניח מראש שרובם של תושבי הגטו יראו בתכנית המשלוח הנדון את הסיכוי הטוב ביותר להבטחת חייהם, בפרט נוכח הערובה לכך, ששימש לכאורה דבר ההכללה, באותו משלוח, של כעשרים איש מבני-משפחתו, אולם, הגיוניותו של אותו שיקול בולטת עוד יותר, לאור מה שקרה לאחר מכן בבודפשט, לגבי ההרכבה של רשימת "המיוחסים" שהיו צריכים להיבחר מבין תושבי העיר הזאת, כזכור, בשלב זה התיר אייכמן — במה שנוגע לסודיותה של תכנית "המיוחד-סים" — את הרצועה ואיפשר לוועדה להעמיד למכירה 150 מקומות ב"רכבת ברנץ-בלוק", ואזי היה הביקוש רב עד מאד (פיסקה א 18) שלעיל). והנה, בעקבות הביקוש הזה, התהווה מצב דברים אשר פרוידיגר מתארו, בדו"ח שלו (ע' 36), כך:

"התחיל המירוץ של האנשים בשל הפחד מפני המוות. כל אחד הרגיש שזהו הסיכוי היחיד, שנשאר לו, להציל את חייו היו מחזות משועים.

השופט אגרנט

כספים. דברי ערך ומניות הוצאו ממקומות המחבוא ונמסרו כמעט חנם כדי לקבל מקום במשלוח. ועדת הבחירה (של המועמדים) עבדה בחדרי בית-הקהילה. כל הכניסות והפרוזדורים המו מבני-אדם הצפופים זה לזה ואשר צעקו, דחפו ונאבקו כדי להגיע לחדר מס' 18. האנשים צרחו, איימו והתחננו כי יורשה להם לנסוע"

(ראה גם עדות גב' ברנד, ע' 627: "מאות ואלפים רצו לנסוע, המון אנשים היו שם, מכות, התעלפו אנשים").

יש לציין שאף הנשיא הסכים כי הנימוק של ראש ה"יודן-קומנדר" להתניית התנאי בדבר מקום העריכה של הרשימה האמורה "יש לו טעם, והוא ראוי לתשומת-לב". ברם, הוא דחה נימוק זה מאחר שלא מצא תשובה ברו"ח של קסטנר, לשאלה "מדוע הראה אייכמן ענין במניעת רציחה בגטו ודרש שלא לעורר תשומת-לב לתכנית ההצלה?" שימו לב, שוב, שמדובר כאן על אודות העדר תשובה לכך ברו"ח גופו; ואילו בזמן המשפט לא נשאל קסטנר בענין זה דבר וחצי דבר — גם לא עלידי הנשיא עצמו בהודמנות בה חקר אותו ארוכות לאחר שהזמינו, על דעת עצמו, למסור עדות בשנית. אם כן, אחרי שלא בא על סיפוקו מתוך קריאת הדו"ח גופו, עובר הנשיא — בפסקה 44 — לקביעת גירסתו שלו ליסוד הדרישה האמורה והיא: תכנית ההשמדה היתה תלויה בהפתעת היהודים והטעייתם הגמורה; עריכת הרשימה של "מיוחסי" קלזו' היתה עלולה לעורר חשד בלב היהודים האחרים, כי נשלחים הם לאושביץ; ולכן, כדי להרחיק כל אפשרות כזאת, עמד אייכמן על עריכת הרשימה אך ורק בעיר הבירה.

אכן, מסכים אני שעד כאן ראויה גירסה זו להתקבל; זאת אומרת, במידה שהיא זורקת אור על המניע שהמריץ את אייכמן להתנות בפני קסטנר את התנאי האמור, יש בה ממש. אפס, כאשר ממשיך הנשיא ומסיק מזאת שקסטנר נעשה שותף ביודעין לתכסיס הסוואתי זה של הצורך — כי הבחין מנהל הוועדה מראש שהסכמתו לשמור על "סוד ההצלה" (קרי: הסוד של תכנית "מיוחסי" קלזו') חייבה אותו לשמור גם על "סוד ההש-מדה" — אזי סבורני, שעשה הנשיא עלידי כך קפיצת דרך שלא היה בכוחו לעשותה. הלא דוקא משום שאייכמן, למוד הנסיון במלחמה הפסיכולוגית כלפי היהודים, השתית את דרישתו הנ"ל על נימוק שהיה אמנם יכול להתקבל על דעת קסטנר, הגיוני לחשוב שלא עמד מנהל הוועדה על מטרתו האמיתית של הנאצי הערום הלז. יתר-על-כן, בתאריך 3.6, הוא תאריך הדרישה הנדונה, טרם עבר זמן הארכה שקיבל ברנד לשם ביצוע שלי-חותו (פסקה 9 ג' שלעיל), ולא קיים, איפוא, מקום לספק, כי בעת הזאת עדיין תלה מנהל הוועדה תקוה בהצלחה העתידה של השליחות הזאת וראה בה משום סיכוי למניעת ההש-מדה (ראה הפסקה הבאה). לפיכך, בלתי-אפשרי להניח כי אותה שעה כבר השלים עם הכליה של יהודי ערי השדה כתוצאה בלתי נמנעת, ולכן גם לא קיים יסוד לקבוע כי ביום 3.6 גמר אומר לשמור על "סוד ההשמדה", או כי התחייב לכך, במפורש או מכללא, באיזה זמן שהוא. אם צדק הנשיא במסקנתו, שנעשה קסטנר שותף ביודעין לתכסיס האמור של

השופט אגרנט

אייכמן, כי אז הכרחית גם המסקנה הנוספת, שהפכה שותפת לכך, ביודעין, גם גב' בהנד — זו האשה שהופעתה על דוכן העדים היתה, בלשון הנשיא, «בעלת רושם» ושדעה לספר בעדותה איך המכות שספגה מידי ההונגרים במשך יום תמים לא השפיעו עליה לגלות בפניהם את הסיבה האמיתית לשליחות בעלה, היא השליחות שנועדה להבטיח — כך האמינה בשעת עינוייה אלה — את אי-השמדתם של היהודים בערי השדה (ע' 632).

א

ולבסוף, ההסבר שנתן הנשיא לענין של «סוד הרייך» הוא, לכל היותר, הסבר אפשרי: אך אינם נופלים ממנו, באשר למידת סבירותם, שני ההסברים האחרים, עליהם הצבעתי לעיל. אכן, פועל כאן, לרעת המשיב, הכלל בדבר חובת ההוכחה, והוא הנותן כי העדיפות תינתן לאלה האחרונים דוקא, או לאחד מהם.

ב

היוצא מזה, כי החוליה שראה אותה הנשיא כמקשרת בין התנהגותו האקטיבית של קסטנר בקלוז' (תכנית «המיוחסים») לבין התנהגותו הפסיבית שם (אי-מתן אזהרה ממשית ואי-עידוד להתנגדות והפרעה) אינה חוליה כלל וכלל, והמסקנה שהעלה מ«סוד הרייך» אינה עומדת על יסוד מוצק.

ג

10. כאן עובר אני לדון בשאלת המניעים שעמדו מאחורי התנהגות ד"ר קסטנר בפרק הזמן: 8 במאי — 15 ביוני. יצויין — וכבר רמזתי על זאת לעיל (פיסקה 31) — כי בפסק-דינו לא הסתמך הנשיא, כיסוד למסקנתו הסופית, על העובדה בלבד, שבזמן היותו בקלוז' (3.5) לא מסר קסטנר לראשי הקהילה שם את «ידיעות אושביץ», אלא גם על העובדה, שלא הזהיר את היהודים בעיר זו (וביתר ערי השדה) בדבר גורל הגירוש וההשמדה, הצפוי להם, אפילו לאחר מכן: כאשר הודעת ויסליצני מיום 8.5 — שהחלטת הגירוש הטוטלי היא סופית — והודעת אייכמן מיום 15.5 לברנד — שהחל מיום זה יגורשו מהונגריה לאושביץ 12,000 יהודים ליום — הפכו את «שכנועו», באשר לגורלם זה, לוודאות. «אחת העובדות המזעזעות ביותר במשפט זה» — מדגיש הנשיא — «היא שלמרות הידיעות המלאות הנ"ל של ראש ועדת ההצלה בבודפשט עלו המוני היהודים בערי השדה מתוך אי-ידיעה גמורה וכקרבנות הטעיה וזונית לרכבות שהובילו אותם לאושביץ». והוא מוסיף: «עצם העובדה הזאת מוכיחה כי קסטנר לא הזהיר את הקרבנות, למרות שידע את הגורל הצפוי להם». מכאן מסקנתו, שמגהל הוועדה «הפקיר את הרוב הגדול של יהודי הונגריה לגורלם הידוע לו מראש, על-מנת להציל את קומץ «המיוחסים» (פיסקה 49).

ד

ה

ו

אכן, נראה לי כברור, שהתעלם כאן הנשיא מהעובדה המכרעת — וגם עליה כבר עמדתי — שדוקא בפרק הזמן (8.5—15.5), בו נעשתה הידיעה על החלטת הגירוש ודאית, עלתה על הפרק הצעת אייכמן לברנד בדבר שליחותו של זה לקושטא (פיסקה ג' 9 שלעיל), כזכור, הכילה הצעה זו בקרבה שני חלקים עיקריים:

ז

(א) אייכמן הבטיח להרשות את הגירוש, לספרד או לארצות צפון-אפריקה, של «מיליון יהודים» — כלומר, כל יהודי הונגריה;

השופט אגרנט

(ב) אם כי עמד ראש ה"יודן-קומנדו" על הודעתו לברנד, שהחל מיום 15.5 יבצע את הגירוש לפי הקצב של 12,000 יהודים ליום, הרי גם נתן לו ארכה של שבועיים, ואפילו קצת יותר מזה, לשם ביצוע שליחותו, והבטיח — וכאן החלק השני של ההצעה — שלפחות במשך הזמן הזה לא יושמדו המגורשים. כפי שהודגש, לא יכול להיות ספק, שקסטנר וברנד (ביחד עם יתר חברי הוועדה) ראו בהצעה זו את הסיכוי הטוב ביותר — ואם תמצי לומר: היחיד — להצלת יהודי הונגריה — שהם קיוו כי שליחות ברנד תהיה עשויה לשמש, אם משום אמצעי שיביא לביטולה הגמור של תכנית ההשמדה עוד בטרם יתחילו הנאצים בהגשמתה, ואם משום תמרון שיגרום לדחייתה לזמן ממושך ועד שתבוא ההצלה הסופית. גם הכרחי לקבוע, שקסטנר וחברי הוועדה — ולא הם בלבד, אלא כל המנהיגים היהודים בבודפשט — תלו תקוות בהצלחתה העתידה של שליחות זו, לפחות עד אמצע יוני. והרי הראיות המצביעות על קיום הלך מחשבות כנ"ל אצל קסטנר וחברי הוועדה, להבדיל מיתר המנהיגים היהודים בעיר הבירה, שעל גישתם הוזה לענין זה אעמוד ביתר פירוט בחלק אחר מפסק-דיני.

(1) במכתבם מיום 14.5 לסלי מאיר, נציג הג'וינט, כותבים קסטנר וברנד על המשא-ומתן שהתנהל אז עם אייכמן סביב להצעתו הנזכרת, על שליחותו העתידה של ברנד לשם מימושה, ועל הרוח החדשה שהצעה זו הפיחה בהם, בנו הלשון:

„בימים האחרונים הובהר המצב. הובאנו לשם משא-ומתן לאנשים חדשים שהופעתם בפנינו יכולה להיחשב כביכול כ- *deus ex machina*. האדונים החדשים האלה יש בידיהם כנראה ההסדר השלם של שאלת היהודים, אין להם כלפינו כל אהדה, אבל כנראה מעריכים בכל זאת נושאים-ונותנים הוגנים.

הכנסת האנשים החדשים החשובים האלה לא השפיעה באופן מהותי על המצב, אך מאפיינים, לעומת זה, מצב שעל עיצובו יש השפעה מכריעה לגורמים כאלה, אשר כל השפעה עליהם עוברת את גבולות אפשרויותינו. במצב משתנה זה שאפנו בשבועות האחרונים על-ידי הטעמה אלסטית לעצור בעד קצב הקטסטרופה המתקדמת.

הדיונים שהחילוננו בהם לכתחילה עם וילי (ויסליצני) הגיעו כך לשלב אשר בו נפתח ניצוץ אור בחושך ובפרספקטיבה בפנינו. אנחנו מקווים לספר לך בהזדמנות נסיעה אליך באריכות על כך.

כוחותינו מרוכזים עד כה לכך למנוע את הגירוש ולהכין תוך כדי כך עליה עד כמה שאפשר גדולה.....

לבסוף נזכיר עוד שמן החתומים מטה יסע יואל (ברנד) ביום ששי הבא באווירון לשם הבאת הצעות לקושטא ונבקש אותך להודיע לקושטא טלפונית על כך.

דברים אלה, האם אינם מראים, כי במצב הדכאון הנפשי, בו נמצא קסטנר לרגל „ידעות אושביץ" — המצב של „על סף היאוש" — באה עתה הצעת אייכמן כדי להעלות

השופט אנרנט

שוב את תקותו, שהודות לקשרים שקשרו הוא וברנד עם הגרמנים ובאמצעות המשא-ומתן אתם, שעליו סבבה אותה הצעה, עוד עשויה הישועה לבוא, הגם שלא השלה את עצמו שתוצאה כזאת היא מובטחת. הנני מדגיש במיוחד, בהקשר זה, את המלים: "נפתח ניצוץ אור בחושך ובפרספקטיבה בפנינו".

א (2) מדברי המכתב הנ"ל עולה, כי ביום 14.5 עוד קיוו קסטנר וברנד להעביר את גזירת הגירוש, ואילו למחרת היום הודיע ראש ה"יודן-קומנדו" על החלטתו להתחיל בכך לאלתר, ולא הועילו או הפצרות ברנד אליו, שלפי שעה יימנע מנקיטת צעד חמור זה. אף-על-פי-כן יצא ברנד לשליחותו האמורה ביום 18.5, בהשאירו מאחוריו בבודפשט את אשתו ושני ילדיו, כדי שישמשו בהתאם לדרישת הנאצים, בני ערובה בידיהם עד שובו להונגריה (פיסקה ג 9 שלעיל), כאן, איפוא, ראייה נוספת למידת הרצינות, שבה התייחסו חברי הוועדה להצעת אייכמן כאמצעי העשוי למנוע את כלייתם של יהודי הונגריה.

ב (3) הוכחה לכך משמשת, שוב, עמידתה של הנזי ברנד, בסוף מאי, בפני העינוי הפיסי הקשה, שעונתה על-ידי ההונגרים ואשר רק האמונה בהשיבות החיונית של שליחות בעלה היא שעזרה בידה לעבור נסיון זה בלי לגלות לשלטונות האלה את מהות השליחות הזאת.

ג (4) העדות שהיתה לנגד עיני קסטנר, בפרק הזמן הזה, בדבר היחס הרציני שהת-ייחסו חברי ועדת העזרה, שפעלה מטעם הסוכנות היהודית בקושטא, אל נשוא שליחות ברנד — עדות זו גם היא היה בה כדי לעודדו לקוות שבמשא-ומתן הכלכלי, שנדרש על-ידי הגרמנים, קיים הסיכוי למניעת ההשמדה או לדחייתה לזמן בלתי מוגבל. כזאתי פה למברק שנתקבל מחברי הוועדה והיא בבודפשט ימים אחדים אחרי נסיעת ברנד משם, ובו הודעה על נכונותם לשלם סכומים מסויימים, עליהם יש לבוא לידי הסכם, כנגד הבטחת החיים של יהודי הונגריה; כמובן — להודעה ששלחו הם בסוף מאי על אודות עשיית "הסכם-ביניים" ברוח הצעתו של אייכמן (פיסקה ג 10)). אפילו הבין או ד"ר קסטנר שהוועדה בקושטא נקטה צעדים אלה כאמצעי השתייה בלבד, הרי היה גם רשאי להאמין, על יסודם, שהיא עושה כדי להמחיש את המשא-ומתן אשר הנאצים לכאורה חתרו אליו.

ד (5) משעבר משך זמן של יותר משבועיים מאז שנסע ברנד והוא לא חזר לבודפשט וגם לא הודיע מקושטא על הצלחת שליחותו או לפחות על כניסת המשא-ומתן הנדון לאפיק מעשי, גברה דאגתם של חברי הוועדה, מדי יום ביומו, לגורל היהודים המגורשים מערי השדה, ואף לגורלם של יהודי הבירה, שריכוזם נקבע לתאריך קרוב; ואזי שלחו קסטנר והנזי ברנד — בין 5 ל-10 ביוני — מברק (מוצג 27) לוועדה בקושטא, אשר מן הראוי להביא כאן את תכנו במלואו:

"מברקכם נתקבל. גירושים נמשכים. ריכוז עיר הבירה. הסכם ביניים לא נתקבל. היהודים פה נרגזים ומרים. נסיעת השניים" (ואל ברנד ובנדי).

השופט אגרנט.

גרוס) „נושאת אופי מכין בלבד. ההשלמה צריכה לבוא יותר מאוחר על ידי שריודר“ (נציג הגרמנים) „ביחד עם שוורץ“ (ראש הג'וינט באירופה). „החצי כבר נסעו“ (גורשו). „במקרה והפגישה עם קסטנר“ (פעולת קסטנר לטובת יהודי הונגריה) „לא תצליח בלי דיהוי, יהיה הכל חסר מטרה. הבריקו דחוף“ (הפירושים שבסוגריים — לפי עדות קסטנר בע' 315 לפרוטוקול).

העובדה של שליחת המברק בנוסח זה, האם אינה מוכיחה, אף היא, כי בפרק הזמן הנדון לא השלים מנהל הוועדה כלל וכלל עם השמדתם של רוב יהודי הונגריה; שלא הרפה מהאמונה, שהמשאומתן עם הגרמנים, לפי הקווים שהתווה אייכמן, רק הוא עשוי לעצור בעד בוא התוצאה הזאת; וכי עשה כדי להבהיר לנציגי הסוכנות היהודית בתורכיה, — ובלשון שאינה משתמעת לשתי פנים — שהזמן דוחק והכל יהיה אבוד, אם לא יפתחו באותו משאומתן בלי דיהוי.

(6) כי לקסטנר היה יסוד להאמין, שלפחות עד אמצע יוני יקיים ראש ה"יודן קומנדו" את הבטחתו שלא להתחיל בביצוע ההשמדה, דבר זה עולה מהאזהרה שהוהירר הצורר ביום 9.6: שאם לא יקבל מקושטא תשובה, בכיוון הרצוני, תוך שלושה ימים, יפעיל את „טחנות אושביץ“ (פיסקה ג' 15) שלעיל). אכן, ציין גם פרוידיגר בדו"ח שלו, כי רק „לקראת אמצע יוני בלט לעין, שקרה משהו, שלא כשורה, לשליחת ברנד“.

(7) אמת, כי בתקופה זו דאג מנהל הוועדה לביצוע תכנית „המיוחסים“. ראינו שביום 3.6 הצליח להניע את אייכמן לחזור בו — במה שנוגע ל-200 „מיוחסים קלוי“ — מהחלטתו הקודמת לבטל תכנית זו, ושבתפיו של דבר הגיע מספרם של אלה ל-388 נפש. כמובן, לאחר הגיע משלוח אנשי קלוי הללו לבודפשט ועל סמך „תקדים“ זה, גרם לכך שיובאו — במחצית השניה של יוני — משלוחים דומים מערי שדה אחרות (פיסקה ג' 11). (13 שלעיל). ולבסוף, בעצם הימים האלה הסדיר קסטנר את הקמתו של מחנה קולומבוס, כדי שישמש אכסניה ל„מיוחסים“, המגיעים מערי השדה, עד להעברתם לחוץ-לארץ — אותו מחנה שהפך להיות בפועל גם מקלט לרבים שנאלצו להתחבא, מסיבות שונות, מהיד הרר דפת של הגסטפו והמשטרה ההונגרית (פיסקה ג' 14); (ראה גם דו"ח פרוידיגר, ע' 34: „התקנתו של מחנה זה היא, בלי ספק, הודות לד"ר קסטנר“). ודאי, שכל הפעולות הללו העסיקו והטרידו את מנהל הוועדה לא במעט. עם זאת, גם ברי שבעת ובעונה אחת עם היותו עוסק בכל זה, עשה מאמצים נשנים כדי להניע את אייכמן וקרומי שיפסיקו את ביצוע הגירוש, ואף הציג לפני הראשון את המברקים המעודדים שנתקבלו מהוועדה בקושטא, לרבות זה שהודיע על עשיית „הסכם-ביניים“. ההוכחה לזאת תמצא בעדות גב' ברנד (ע' 633). ואני מסתפק כאן בהצבעה על דבריה הבאים:

„כמעט יום יום הלכנו קסטנר ואני באותם הימים לקרומי ולאייכמן להתלונן על המשך הגירוש וכו'. כי לא היתה אז ברירה אחרת. הגיע מברק שהסכם-ביניים נעשה, הראינו את המברק לאייכמן והיה מאבק אתו.“

השופט אגרנט

הנכון הוא — כפי שהדגשתי וחורתי והדגשתי — שקסטנר וחברי הוועדה ראו בענין ההגשמה של תכנית "המיוחסים" משום מבחן לכנות הנאצים ורצונם הטוב לגבי המשא-ומתן בהיקפו הרחב יותר. בעדותה מספרת גב' ברנד — וכאן הכוונה לשלב, בו פעלו חברי הוועדה כדי להגיע את הנאצים שלא להשהות עוד את דבר העברתם של המכונסים במחנה קולומבוס לספרד — כי בהודמנות התייצבותה לפני קלגס נשאלה עליידי, אם יש לה ידיעות מבעלה, ואזי השיבה "שיש תקווה להצלחת בעלי ושבינתיים הגרמנים צריכים להראות משהו, ועליידי תשלום הכסף והפצי הערך שלנו בהונגריה יוכל הוא להראות בגרמניה שלא בלי תמורה הוא מעביר יהודים לשטח נייטרלי" (ע' 633).

משמעותן של כל הראיות הללו היא, אפוא, שבפרק הזמן הנדון (8.5—15.6) שם קסטנר את כל מעייניו, באשר להצלחתם של יהודי הונגריה (כולל תושבי הגטאות), אל הצלחתה האפשרית של שליחות ברנד; כי אמנם החלטת אייכמן מיום 15.5 להתחיל בביצוע מהיר של הגירוש נתנה אצלו מקום לדאגה כבדה לגורלם של אלה; אך כי הוא עשה כדי להעביר את רוע הגזירה מזה, וכדי להעמיד את הוועדה בקושטא על הצורך הדחוף בפתיחת המשא-ומתן, שנדרש עליידי הנאצים, מזה; וכי מכל מקום לא ראה לפניו ברירה אחרת, מאשר זו של המשכה בקו האמור.

מסקנתו של הנשיא — והיא הובאה בראשית הפיסקה הזאת — יסודה בהשקפתו שלא ניצל קסטנר בתקופה זו את האמצעים שהיו בידו, כדי להעביר ליהודים בקלות ובגטאות האחרים את הידיעות המלאות, באשר להחלטת הגירוש, שהוא וברנד שאבו מפי ויסליצני ואייכמן בימים 8.5 ו-15.5 (עיי' לעיל — לגבי אמצעים אלה — בפיסקה 113), (16)). לדעתי, מוטעית השקפה זו מעיקרה.

אשר לאמצעי של עשר שיחות הטלפון, שהתקיימו בין קסטנר וד"ר פישר במחצית השנייה של חודש מאי, הרי אין חולק, שאלה התנהלו תחת פיקוח השלטונות הגרמנים וההונגרים גם יחד (עדות דנציג כ"ו, ע' 61; עדות קסטנר, ע' 226-228, כ"ח—11). על עובדה זו — והיא לא נעלמה מעיני — ראה הנשיא אפשרות להתגבר באמצעות הסברה, כי בעת שניתן לד"ר פישר לדבר עם חתנו "בוודאי היתה לו שפה משותפת אתו" (פיסקה 51). סברה זו — ולגביה לא נחקר ד"ר קסטנר ואין לה שום אחיזה בעדות — אי-אפשר לראותה אלא כהשערה גרידא. אולם נימוק חשוב יותר, המשמש לשלילתה, נעוץ בשיקול שהיה חייב מנהל הוועדה לראות — וראה — לנגדו בזמן השיחות האמורות, דהיינו, שכל שיחה העשויה להתפרש בעיני הגרמנים וההונגרים כנסיון להפריע לביצוע תכנית הגירוש, יהיה בה כדי לסכן את עצם הסכוי להצלחת חיי היהודים, שטמנה בחובה שליחות ברנד. את הסיכון הזה לא היה קסטנר נכון לקבל על עצמו, ולא משום שחשש מסכנה לחייו שלו, כי הלא דבר נכונותו להקרבה עצמית או לסיכון אישי — זאת למדנו לעיל מעדות פרוי-דיגר — אינו מוטל בספק, ואמנם העיד קסטנר, שעה שנשאל בענין זה עליידי הנשיא, כי —

"זה לא היה נושא בשיחותינו — גירוש ולאן. אני לא העזתי והוא לא העז לדבר על זה."

השופט אגרנט

את הדברים האלה דרש הנשיא לרעת ד"ר קסטנר, בהיותם מעידים, לדעתו, שהיה מסוגל לנהל 10 שיחות בינעירוניות עם הותנו על הצלת פרומיננטים בקלוא' ולשתוק על גורלם של העולים לרכבות" (פיסקה 53). ברם, אם נכונה היא הגישה, שבזמן הזה ראה קסטנר כסיוכו יחיד להצלת רוב היהודים מגורל הכניסה לתאי הגזים את דבר המשא ומתן עם הגרמנים, שלשם מימושו נסע ברנד לקושטא, כי או ניתנים הם לפירוש שעליו הצבעתי לעיל, כלומר: שאמנם לא העיז לנקוט צעד איזה שהוא, שיהיה עלול לחבל בתוצאת השליחות הזאת.

דין זה חל גם על ענין הפתק ששלח קסטנר לקלוא' בשליש האחרון של חודש מאי וכן, על האפשרות להתקשר עם תושבי הגטאות האחרים, באמצעות שירות-הטלפון שעמד לרשות מחלקת ערי השדה במועצת היהודים בבודפשט, ואשר השימוש בו היה, גם הוא, בפיקוח השלטונות (עדות קסטנר, ע' 227-228).

ולבסוף, מסקנת הנשיא, "שהיה לאל ידו (של קסטנר) להשיג היתר-נסיעה לא רק לקלוא' אלא גם לאיאלו ערי שדה אחרות" (פיסקה 62), מתבססת על העדות שמסר זה במשפט, כדלקמן:

"חוץ מקלוא' לא ביקרתי בערי השדה. אי-אפשר היה לבקר. בקלוא' בתחילת מאי. פעמיים. באותה תקופה אי-אפשר היה ליהודי לנסוע. לקלוא' קיבלתי היתר מיוחד — פעם מקרומיי, פעם מההונגרים. על-פי בקשתי אני נתנו לי ההונגרים היתר. זה היה שירות הריגול הנגדי. שעמדנו בקשר אתו למען העזרה. נימקתי — בענינים פרטיים. זה הספיק. אפשר היה לבקש היתר כזה לנסוע לערי השדה האחרות. נסעתי לקלוא' פעמיים. מפני שאת קלוא' הכרתי, את האנשים והמצב, לכן הייתי מתאים לזה. אינני זוכר אם מישו מחברי הוועדה ביקר ביתר ערי השדה" (פרוטוקול, ע' 237-238).

לדעתי, אין בעדות הזאת כדי להצדיק את מסקנת הנשיא. כזכור, התקיימו שני ביקורי קסטנר בקלוא' באמצע אפריל וב-3 במאי (פיסקה 8) שלעיל). דבריו הנ"ל מראים כי הביקור הראשון יצא לפועל לפי היתר מיוחד, שקיבל משירות הריגול ההונגרי. תהליך הריכוז של יהודי ערי השדה החל רק באמצע אפריל ואין אנו יודעים את התאריך המדויק של ביקור זה — אם התקיים לפני או אחרי התחלת הגטואיזציה. מכל מקום, לא קיימת הוכחה כלשהי שמנהל הוועדה היה מקבל היתר לערוך ביקורים בערי השדה האחרות בתקופה, בה בוצע גירוש תושביהם היהודים. עובדת הביקור מיום 3.5 בקלוא' — והוא התקיים לפני שהתחילו הנאצים בהגשמת הדפורטציה — גם היא אינה מעלה ואינה מורידה בענין הזה, באשר הרשה קרומיי לקסטנר את דבר עריכת ביקורו השני בקלוא' רק לאחר ששילם את יתרת המקדמה, וגם אז התנה שילוזה למקום האמור על-ידי סוכן הצבא הגרמני (פיסקה 7). דברי קסטנר — כי "אפשר היה לבקש היתר כזה לנסוע לערי השדה האחרות" — יש לפרשם לאור הקשר הדברים, שבהם נאמרו, כלומר: כי באפריל אפשר היה לבקש משירות הריגול ההונגרי היתר לנסוע לאותם המקומות, ולבסוף, מאלפת גם העוב-

השופט אגרוט

דה — עליה העיד משה קראוס (ע' י"ז—70-68) — כי "מיד אחרי אמצע מאי" נתמנה אדם אחד, לנגלט, פקיד גבוה בצירות השבדית בבודפשט, כבא-כוח הצלב האדום שם, במטרה לעסוק בהצלת ילדים יהודים; אך שלא ניתן לו לפעול בערי השדה מאחר ש"כבר לא היתה אפשרות, הצלב האדום לא יכול לנסוע הגרמנים לא נתנו רשות". היוצא מכל זה, שלא הוכח, במידה מספקת, שאמנם היה לאל ידו של מנהל הוועדה לקבל היתר לעריכת ביקורים בעיר שדה איוו שהיא בתקופה הנדונה.

א

עד כאן מניעי קסטנר בפרק הזמן 8.5—15.6. לאור ההוכחות שהובאו לעיל, סבורני כי הדברים שאמרם קסטנר בעדותו יש בהם כדי לשמש בבואה נאמנה של מניעים אלה. וכך אמר (ע' 44):

ב

"לא היו לנו אשליות בנוגע למציאותיותם של הדרישות הללו" (הכונה לדרישות הנאציות, נשוא שליחות ברנד). "אולם לא ישבנו על-מנת להיות שופטים בענין זה. תפקידנו היה להציל חיי יהודים. מחובתנו היה להעביר את ההצעה למוסדות היהודים העליונים ולהעביר אליהם את ההחלטה והידי מה. את הסיכויים הערכנו כקלושים ביותר, אך לא בלתי-אפשריים. אולם קיוונו שהמוסדות היהודים יחד עם בעלי-הברית ימצאו איוו דרך להמשיך במגע שיצרנו, ולהרוויח זמן על-ידי כך" (ראה גם עדותו הדומה בע' 253).

ג

11. לפי הדו"ח של משה קראוס (מוצג ככ"ו), בוצע, עד סוף השבוע הראשון לחודש יוני, גירושם של 335,000 יהודים מערי השדה. ביום 16.6 החל הריכוז של יהודי הבירה בבתים מסומנים, הנמצאים בשכונות מסוימות של העיר, וגירושם עמד להתחיל בימים הראשונים של יולי, בינתיים איים אייכמן בהשמדת היהודים שנשלחו לאושוויץ. אם עד 12.6 לא יחזור ברנד או לא תבוא ממנו ידיעה על סיום שליחותו בתוצאה חיובית, אולם, עד אמצע יוני לא חזר ברנד וגם לא הגיעה ממנו הידיעה הרצויה. רק ביום 8.7 הוקל מצב היהודים, עם כניסת הווטו של הורטי על המשכת הדפורטציה. לתקפו; אך עד אז הוגשם הגירוש של חלק הארי מהיהודים בערי השדה (פיסקה 12 א' שלעיל). השאלה נשאלת, אם יש לקבוע כי בפרק הזמן, אמצע יוני—תחילת יולי, התרכז ד"ר קסטנר אך ורק בהגשמת תכנית "המיוחסים" והסיה דעתו כליל מגורלם של יתר היהודים. כנכור, גירסתו היתה, כי בתקופה זו לא רק שהשיג את הסכמת ראש ה"יודן-קומנדו" להבאת מאות אחדות של יהודים "מיוחסים" מערי השדה לבודפשט וכן ליציאה משם — ביום 30.6 — של "משלוח ברנד-בלזן" הסופי, על-מנת שהנכללים בו יועברו לספרד, כי אם גם את הסכמתו לכך, ש-15,000 יהודים, תושבי ערי השדה, יועברו בלי "סלקציה" למחנה בשטרסהוף-וינה, שם יועסקו המסוגלים שביניהם בעבודות הביצור שבאותה סביבה, בו בזמן שבני משפחתותיהם יוחזקו שם "על הקרח" — כלומר, עד שיחתך גורלם לאור תוצאת השליחות של ברנד (פיסקה ג' 15, 16) שלעיל).

ד

ההוכחה העיקרית לגירסה זו מצויה בדו"ח של קסטנר ובעדות שמסר במשפט, ולא הובאה שום עדות אחרת כדי לסתרה. אף-על-פי-כן, סירב הנשיא להטיל בה אמון מאחר

השופט אגרנט

שמצא — וזהו הציר עליו סובבת כל הנמקתו בענין זה — כי פעולת אייכמן בנדון זה היתה פרי ההוראה שנתן לו קלטנברונר, ראש משרד ה.ר.ס.ה.א. שמילא בזאת את בקשת בלצ'קה, ראש עיריית וינה (פיסקה ג' 17) שלעיל. כבר ציינתי את דעתי, כי מבחינה אובייקטיבית היה זה אמנם כך, אך שאין בעובדה זו כדי להכריע בשאלה אם, כלפי קסטנר, לא התיימר אייכמן להציג אותו ענין כ"הסכמה" שנתן, על יסוד המשא-ומתן שהתנהל ביניהם, להבטחת חייהם של חלק מיהודי הגטאות, המיועדים לגירוש, עד שתתברר תוצאת שליחותו של ברנד. הנני סבור כי כזה היה מצב הדברים לאמיתו, באשר מוצא אני סיוע לגירסת קסטנר בשתי עובדות חשובות, שגם הנשיא לא הטיל ספק בנכונותן. עובדות אלו — וכבר סופר עליהן לעיל — הן:

(א) אייכמן שיתף את חברי הוועדה בבחירת הגטאות שבהם יורכבו "משלוחי אוסטריה", ובבחירת המועמדים שיכללו בהם;

(ב) הוועדה השתתפה, לפי דרישת אייכמן, בתקציב של החזקת היהודים האלה במחנה שטרסהוף לאחר הגיעם לשם, כאמור, יש בעובדות הללו — מאחר שהן מראות שאייכמן שיתף בפועל את חברי הוועדה בביצוע תכנית המשלוחים האמורים — כדי לתמוך, במידת מה, בגירסה, שנתקיים המשא-ומתן האמור בינו לבין קסטנר, וכן שכתור צאה מכך, התיימר לתת את "הסכמתו" לאותה תכנית.

12. בפסק-דינו (פיסקה 73) שלל הנשיא את חשיבותם של שני הפרטים הללו, באמרו שכל מה שהם "עשויים להוכיח הוא שאייכמן שילב או שיתף את קסטנר בשלב הביצוע של הגירושים לאוסטריה", ושההסבר לכך טמון במניע, ש"היה נוח לו לאייכמן לשלב ולשתף את קסטנר בביצוע הגירושים הנ"ל" באשר על-ידי כך "הניח לוועדה מקום להתגדר בו ואיפשר לקסטנר להופיע בפני הציבור היהודי באיצטלא של "מציל". אכן, במידה שיש בה כדי לבאר את המניע שהשפיע על אייכמן בענין זה, הגיונית היא מסקנתו זו של הנשיא; ואולם באותה מידה הגיונית גם המסקנה שלא רק בשלב הביצוע של הגירושים הללו, אלא כבר לפני כן — כלומר, במשא-ומתן שמנהל הוועדה ניהל עמו להפסקת הגירוש מערי השדה — השתמש הצורך בתכסיס זה של המלחמה הפסיכולוגית והעמיד פנים שהוא "מסכים" לשליחת 15,000 יהודים מאי-אלו ערים כאלה למחנה בשטרסהוף, על-מנת שישארו שם עד שתתברר תוצאתה של שליחות ברנד. הרי לא קיימת שום הוכחה לכך שידע קסטנר כי ההסכמה שנתן אייכמן בענין המשלוחים האמורים היו פרי ההסדר קלטנברונר-בלצ'קה; נהפוך הוא: מעדות קסטנר עולה, שלא ידע אותו זמן על קיום הסדר שכזה (ע' 229).

מסקנת הנשיא — כי לא התנהל בין מנהל הוועדה וראש ה"יודן-קומנדו" פרט בשלב הביצוע, כל משא-ומתן סביב למשלוחים האמורים — מתבססת על טעמים שונים. טעמו האחד הוא, כי לשם הצלת כמה מאות יהודים "מיוחסים" מערי השדה יגע קסטנר יגיעות רבות ובמשך זמן רב, ואילו לשם השגת המשלוח של 15,000 יהודים מערי השדה

השופט אגרנט

לאוסטרית, היתה דרושה שיחה אחת עם הצורר וכבר למחרת היום נתן זה את הסכמתו האמורה (פיסקה 72). לדעתי, טעם זה אינו משכנע. כזכור, בא אייכמן בפני קסטנר עם אימו להפעיל "טחנות אושביץ" תוך שלושה ימים. בתאריך 9.6; וכעבור יומיים — ביום 11.6 — הביא זה האחרון לאייכמן את הצעתו בדבר תשלום 5 מיליון פרנקים שווייציים כנגד הבטחת הייהם של 100,000 יהודים (פיסקה ג' 15) שלעיל; דו"ח קסטנר, ע' 48). תשובתו של אייכמן, בה הסכים לשליחת 15,000 יהודים מערי השדה לשטרסהוף (ועוד 15,000 יהודים מתושבי בודפשט לאחר שיתחיל גירושם של אלה). ניתנה ביום 14.6 (דו"ח קסטנר, ע' 49). אכן, קיים הבדל יסודי בין תכנית "המיוחסים" לבין זו של המשלוחים לאוסטרית. התכנית הראשונה ראו אותה כפתרון הצלה סופי, באשר תעודת המשלוח של "המיוחסים" היתה הגירה לספרד. מאידך גיסא, התכנית השניה לא היוותה פתרון הצלה סופי, אלא אך ענין של הכוונת 15,000 (ואם תמצי לומר, 30,000) יהודים — שממילא עמדו בפני גירוש מידי — לארץ אחרת של השלטון הנאצי, וגורלם היה תלוי בתנאי של הגשמת ההצעה, נשוא השליחות של ברנד. אם נביא בחשבון הבדל יסודי זה שבין שתי התכניות, כי אז לא נמצא כבלתי-סביר את הלך המחשבות, מצד קסטנר, שאייכמן היה מוסמך לעשות הסדר כנ"ל על דעת עצמו או שהיה ביכולתו להניע את השלטונות בברלין לתת את הסכמתם לכך תוך ימים ספורים. יתר-על-כן, לפי הדו"ח של קסטנר (שם), נתן אייכמן ביום 14.6 רק הסכמה "עקרונית" להצעת האמורה, ולפיכך רשאי היה קסטנר להבין, כי הסכמה זו תלויה באישור שיתקבל לאחר מכן; והרי המשלוחים הנ"ל יצאו לאוסטרית רק בסוף יוני (לכל המוקדם).

ולבסוף, יש להביא בחשבון, לגבי תכנית "המיוחסים", אך את משך הזמן שעבר בין השיחה הראשונה עם ויסליצני (מיום 5.4) לבין התאריך (2.5), בו הודיע קרויני על קבלת האישור הסופי לאותה תכנית. והלא בתקופה זו טרם החלו הגירושים; מה שאין כן מצב הדברים שהיה קיים באמצע יוני, בו היה תהליך זה במלוא תקפו, כך שהיה רשאי קסטנר לחשוב או שקבלת החלטה מהירה על-ידי אייכמן בנדון זה היתה, גם מבחינתם של הנא-צים, כורח המציאות הזאת.

טעמו הבא של הנשיא הוא, כי עד 14.6 היה ברור לכל — גם לאייכמן, גם לקסטנר — שלא תבוא כל תשובה חיובית מברנד, ולכן בלתי אפשרי, כי בזמן הזה (המחצית השניה של יוני) יסכים אייכמן לשים — וישים — את היהודים הנ"ל "על הקרח", שמא תקבל אותה תשובה חיובית. אינני מסכים גם לטעם זה. אמת, כי לקראת אמצע יוני הבין קסטנר, שקרה משהו, שלא כשורה, לשליחות ברנד, אך אין פירוש הדבר, שהודה באפשרות זו בשיחותיו עם אייכמן; להיפך, מהדו"ח של קסטנר (ע' 48) נמצאנו למדים, כי אחרי האיום האמור הוחלט בוועדה, שעל קסטנר לנהוג, כלפי ראש ה"יודן-קומנדו", מתוך הגישה, "שהמשא-ומתן עם חוץ-לארץ יכול להביא במשך הזמן לידי הצלחה", ושבוועל נקט קסטנר גישה זו כלפיו (שם, ע' 58). אולם השובה יותר מזה העובדה — והיא כנראה נעלמה מעין הנשיא — שדוקא בזמן הזה עמדה על הפרק האפשרות, כי מנחם בדר, חבר ועדת העזרה בקושטא, יבוא לבודפשט, כדי לנהל משא-ומתן עם הגרמנים בקשר להצעת אייכמן, בעדותו אמר בדר:

השופט אגרוס

„נשאלתי על-ידי ד"ר קסטנר אם אני מוכן לבוא לנהל את המשא-ומתן
..... עניתי בחיוב“ (ע' 537).

יש לקבוע כי ההצעה הזאת צצה ועלתה בתקופה בין אמצע לסוף יוני, באשר לפי עדות בד"ר הגיעה ההצעה לקושטא אחרי היאסרו של ברנד ולאחר שנתקבלו ממנהל הוועדה מספר מברקים, בהם דרש את שובו של השליח להונגריה; הוזה אומר, אחרי תאריך האיום האמור של אייכמן, הוא 9.6 ועוד העיד בד"ר כי במברק אחר — כלומר, אחרי מתן תשור בתו החיובית — הודיע קסטנר, שמחכים לבואו, וכן, שהגרמנים מוכנים לצעד של רצון טוב, לשתרר מספר של יהודים, לשלחם לארץ גייטרלית להוכחת כנות הצעדים“ (שם). מכאן, שמברק זה נשלח לפני 30.6, התאריך שבו יצא „משלוח ברגן-בלזן“ מבודפשט. לפי קביעתו של הנשיא, התייצב יואל פלגי לפני הגסטפו בעיר זו ביום 27.6, ולפי עדותו של זה (ע' 432), סוכם יום קודם לכן בינו לבין קסטנר שיספר, בזמן הופעתו זו, כי הוא שלח הסוכנות היהודית, הבא לברר אם יש ממש בהצעה שהביא ברנד לקושטא; ועוד העיד, שהיתה תקוה שהגרמנים יאמינו לגירסה זו מפני שבזמן הזה דובר על בואו של בד"ר להונגריה. כל הסימנים הללו מראים, איפוא, שהאפשרות הזאת היתה קיימת בפרק הזמן בין אמצע לסוף יוני, אם כך הדבר, הרי היה בפי קסטנר — בטענו לפני אייכמן שעוד לא אבדה התקווה שהמשא-ומתן עם מעצמות הברית ייצא אל הפועל — נימוק חשוב לטענתו זו. זאת ועוד, היה לקסטנר יסוד לחשוב שאייכמן התייחס ברצינות לדבריו, מאחר ונתן זה את ידו להעמדת מטוס דיפלומטי לרשות בד"ר, לשם הובלתו לבירת הונגריה (עדות בד"ר, ע' 539; דו"ח קסטנר, ע' 66), הואיל וכך, אין לגרוס שלא היה קיים קשר (בעיני קסטנר) בין ההסדר בדבר משלוחי אוסטריה לבין ההצעה בדבר ניהול המשא-ומתן האמור, ולכן גם אין לגרוס שלא נעשה כלל, בין קסטנר לאייכמן, „הסכם“ על הסדר כזה. אפילו נקבל שבסוף יוני היה ברור לכל שבד"ר לא יבוא, עדיין אין בכך כדי להביא למסקנתו זו של הנשיא. אל לנו לשכוח, בהקשר זה, את הממצא האובייקטיבי, כי עקב ההסדר קלטני ברונר-בלצ'קה, היו חייבים המשלוחים האלה לצאת לשטרסהוף בלאו הכי, ולא היה איפוא טעם כל שהוא בכך, שאייכמן יודיע ברגע האחרון שהוא חוזר בו מאותו הסכם, ובפרט הוועדה קיבלה על עצמה את מימון הזנתם של הנשלחים למחנה זה בתקופת שהותם שם, ואשר לקסטנר עצמו, הרי אין לצפות ממנו, שערב צאתו של „משלוח ברגן-בלזן“ יעמיק חשוב על הסיבה להתמדת אייכמן — חרף אי-בואו של בד"ר עד אז לבודפשט — במילוי אחרי אותו „הסכם“; הוא רק יכול היה לנשום לרווחה כאשר לא חזר בו הצורך מהחלטתו בנדון זה ונדחתה בינתיים דבר שליחתם של 12,000 יהודים לאושביץ.

טעם אחר, שבגללו ראה הנשיא את גירסת קסטנר כמופרכת, הוא כי ה„חשבון הכספי“ שלו בענין זה אינו עולה יפה, ואלה דבריו (בפיסקה 72), המסתכמים בחלקם על עדותו הראשית של קסטנר (ע' 50) ובחלקם על מכתבו מיום 21.10.45 (מוצג קמ"ב) לסוכנות היהודית:

השופט אנרנט

לפי עדותו הוסכם לשלם 5 מיליון פרנק, תמורת יציאת הקבוצה של 600 לספרד ותמורת העברת 30,000 יהודים לאוסטריה. לפי מוצג קמ"ב הוסכם בין קסטנר ואייכמן לשלוח 1,200 לספרד ו-30,000 לאוסטריה, ונקבע, מס גולגולת של 1,000 דולר לנפש לנשלחים לחוץ-לארץ ו-100 דולר לנפש לנשלחים לאוסטריה (וכן דו"ח קסטנר, ע' 50, 59); כן נזכר שם שמספר הנשלחים לחוץ-לארץ (משלוח ברגן-בלזן) גדל בפועל עד 1,685, ומספר הנשלחים לאוסטריה הצטמצם בפועל ל-15,000 מערי השדה החשבון הכספי של קסטנר אינו עולה יפה. המחיר של 5 מיליון פרנקים מספיק בדיוק — או למשלוח 1,200 נפש לחוץ-לארץ (לפי כופר נפש של 1,000 דולר) או למשלוח 12,000 נפש לאוסטריה (לפי כופר נפש של 100 דולר), אבל לא לשני המשלוחים גם יחד

גם טעם זה אינו נראה לי לדעתי, העניין של "החשבון הכספי" מהווה, שוב, אחד המקרים אשר מן הצדק להחיל לגביהם את הנחת-היסוד, עליה דובר בפיסקה 10 ה) שלעיל. לאור הנחה זו, מוצדק יהיה אם נסתמך, במקרה זה, על הכתוב בדו"ח קסטנר, שנערך בשעה שהדברים היו יותר טריים במחשבתו, כדי לבאר את הנקודה שלגביה "הסתבך" בעת מסרו את עדותו, כי הלא עדותו על אודות "החשבון הכספי" האמור נמסרה כעבור יותר מעשר שנים מאז שאירע המאורע שאליו מתייחס חשבון זה; ומאידך גיסא, לא הופנתה תשומת-לבו לנתונים האמורים במוצג קמ"ב ולא ניתנה לו ההודמנות להגיב על הסתירה שנוצרה בין נתונים אלה לבין דברי עדותו הנ"ל. כמו-כן, הנתון של 600 "מיוחסים" לא היה, במחצית השניה של יוני, מציאותי, באשר ביום 10.6 הגיעו לבדופשט 388 "מיוחסים" קלזו; לאחר תאריך זה, באו 300-400 יהודים מערי השדה האחרות; ובסופו של דבר, נכללו ב"משלוח ברגן-בלזן" 1,684 יהודים (פיסקה 12, 13, 19), גם הנשיא הסתמך, לשם הישוביו, על הנתון של 1,200 — ולא 600 — "מיוחסים". אולם, אם הנתון האחרון (600 "מיוחסים") צריך לשמש בסיס לחישובינו, אזי הסכום בפגנו הונגרים, במטב-חוץ ודברי ערך אחרים, שאספה הוועדה בפרק זמן זה ומסרה לנאצים — כלומר, הסך — 1,684,000 דולר (דו"ח קסטנר, ע' 134) — די בו כדי לכסות את שני הסכומים שהגיעו ממנה בעד 600 "מיוחסים" (לפי כופר-נפש בסך 1,000 דולר הגולגולת) ו-12,000 הנשלחים לאוסטריה (לפי כופר-נפש בסך 100 דולר הגולגולת). הסך הכולל האמור די בו כדי לכסות את שני הסכומים הללו אם נצרף אליו גם את סכום המקדמה (200,000 דולר), ששולם על-ידי הוועדה לנאצים בחודש אפריל. אכן, אינני מסתמך גם על הישוב זה, באשר הנתון של 600 "מיוחסים" לא היה — לגבי המחצית השניה של יוני — מציאותי, כאמור; ומכאן, שמן הדין להתכחש בכלל לעדות קסטנר (בה הזכיר אך את המספר הזה של "מיוחסים") בענין החשבון הכספי ולפנות, באשר לכך, לחוכן הדו"ח שלו.

אם נפנה, איפוא, אל המסמך הזה, אזי נמצא כי ביום 11.6 הציע קסטנר לאייכמן את תשלום הסך של 5 מיליון פרנקים שווייציים תמורת "הבטחת חייהם של 100,000 יהודים הונגרים" (ע' 49); כי ביום 14.6 דחה אייכמן הצעה זו ובמקומה הציע "לשכן 30,000

השופט אגדנט

יהודים הונגרים באוסטריה" נגד תשלום הסכום האמור „בבת אחת ומראש" (ע' 49-50); כי קסטנר לא הסכים לתשלום כזה לגבי הצעה שלא היה בה משום פתרון הצלה סופי; וש במקומה הציע שהוועדה תתחייב לשלם — לגבי 30,000 היהודים הנשלחים לאוסטריה — כופר־נפש בסך — 100 דולר הגולגולת, „אם היהודים יישארו בחיים"; ושלהצעה זו הסכים אייכמן (ע' 50). עוד סופר בדו"ח (ע' 58-59), שבאותה תקופה הסכים אייכמן להגדלת מספר „המיוחסים" ל־1,300 נפש, אך כי יחד עם זאת דרש תשלום התמורה במכוניות־משא והסכים לבסוף לתשלום תמורה כספית. בשלב זה התקיים מיקוח על המחיר, שבו השתתף גם קורט בכר, ונקבע, לפי הכרעת הימלר, המחיר של — 1,000 דולר לנפש, אכן, בענין של יציאת המשלוח של 1,300 (או 1,684) „מיוחסים" בסוף יוני מבודפשט, כאשר תעודתה ספרד, ראתה הוועדה משום פתרון של הצלה סופית, ומכאן שהתחייבה בתשלום המחיר האמור לאלתר. מכאן גם דברי העדות של הגב' ברנד (ע' 603, 605), עליהם הסתמך הנשיא ושמהם עולה, כי הסכום שנאסף על־ידי הוועדה בצורות הנזכרות, ושנסמך למחלקה הכלכלית של בכר, התייחס אך ורק ל„משלוח ברגן־בלזן", להבדיל ממשלוחי אוסטריה; וכך גם נובע מדברי הדו"ח של פרוידיגר (ע' 35-36), מאידך גיסא, בענין המשלוחים האחרונים לא היה, כאמור, שום פתרון פנ"ל, באשר דבר הישארים בחיים של היהודים שנכללו בהם, לאחר הגיעם לאוסטריה, היה תלוי בתוצאת המשא־ומתן המשווער עם מעצמות הברית, ועל־כן נקבע כי התשלום הנדרש לגבי היהודים האלה ייעשה על־ידי הוועדה „על חשבון פתוח" — כלומר, בשיעורים שישולמו מעת לעת — ושיהיה צורך בעריכת „סיכום חשבון" (דו"ח קסטנר, ע' 50), אמנם הביצוע של התשלום הוה מעולם לא יצא לפועל, אך קל לשער את הסיבה לכך: בחודש יולי חידש קסטנר את מאמציו להביא לידי מימושו של המשא־ומתן האמור עם מעצמות־הברית וכתוצאה מכך, עמדה להתקיים או הפגישה בליסבון בין קורט בכר וד"ר יוסף שוורץ, נציג הגוינט באירופה; ובאוגוסט נפתח — ושוב באמצעות קסטנר — המשא־ומתן בין קורט בכר וסלי מאיר להצלת יהודי הונגריה. משא־ומתן זה, שלגרמנים היה ענין רב בו, נמשך עד סוף המלחמה (ראה להלן). במסיבות אלו ברר, כי היה ביד הוועדה לדחות את התשלום האמור לזמן בלתי־מוגבל, ביחוד וענין זה היה תלוי במילוי אחרי התנאי, שהיהודים הנמציאים במחנה שטרסהוף יישארו בחיים. כל הפרשה הזאת של „החשבון הכספי" סוכמה במבוא לדו"ח קסטנר במלים אלו (ע' 5):

„עבור 1,685 הניצולים לשוייץ דרך ברגן־בלזן פרענו בבודפשט ערך של — 1,000 דולר לגולגולת. כדי ש־15,000 יהודים הונגרים יובאו לאוסטריה (מבלי לעבור תחילה את תהליך הסלקציה באושביץ), התחייבנו לשלם — 100 דולר לגולגולת. הפרק הזה לא הגיע לעולם לסיום־חשבון."

היוצא מזה, כי החשבון הכספי של קסטנר, כפי שתואר בדו"ח שלו, מתיישב עם הנתונים הנזכרים במוצג קמ"ב, וגירסתו על „הסכם" בדבר משלוחי אוסטריה אינה מתערערת, איפוא, בשל החשבון הזה.

השופט אגרנט

השגה נוספת, מהשגות הנשיא בענין זה, היא, שעדים אחרים לא העידו על אותה גירסה כגוף, גב' ברנד, חברת קסטנר בוועדה; או שנקרא להעיד עליה אחד מניצולי המחנה משטרסהוף, שרבים מהם נמצאים היום בארץ (פיסקה 74). לא אוכל להסכים גם להשגה זו. ניתן להבין כי אף אחד מהניצולים הנזכרים לא נקרא להעיד על ה"הסכם" האמור מפני שלא היתה לו — ולא יכלה להיות לו — ידיעה אישית עליו. ואשר לגב' ברנד, הלא העיד קסטנר, כי לעתים קרובות היה נוהג להופיע בפני אנשי ה"יודן-קומנדו", בגפו, ולמסור לאחר מכן לחברי הוועדה דין-וחשבון על מה שהתרחש בזמן הופעותיו אלו ("לא לקחתי אתי למשא-ומתן אחד מחברי הוועדה חברי ידעו על פרטי המשא-ומתן קיבלו ממני דו"ח מלא, אפשר שלא השתתפו — ע' 255). לפיכך, אם בכל עדותה של הגב' ברנד "אין זכר להסכם עם אייכמן בדבר משלוח יהודים לאוסטריה", אזי יש לבאר גם עובדה זו באפשרות, שלא נלוותה זו למנהל הוועדה בחלק זה מהמשא-ומתן שניהל עם ראש ה"יודן-קומנדו", ושלא היתה גם לה ידיעה אישית עליו; והרי לא נזקקה הגב' ברנד בנקודה זו ולא כלום.

אולם מלבד זה, לגירסת קסטנר ניתן אישור רב גם בדו"ח פרוידיגר (ע' 35), שם צויין כי המהירות, בה בוצעו הגירושים, העלתה את החשש, שמא — במקרה ויצליח ברנד בשליחתו — לא ישארו בחיים יהודים שאפשר יהיה להצילם כנגד מסירת הסחורה המבוקשת, בהתאם להצעת אייכמן, לפיכך, מוסיף פרוידיגר ומספר:

"הותקן מחנה חדש למיוחסים' בשטרסהוף ליד וינה לקראת סוף יוני הוכוונו מספר רכבות-גירוש אל המחנה הזה, אשר תושביה — לערך 15.000 — נועדו להיות מונחים, על הקרח' בתקוה שבמשך הזמן ייעשה הסכם בכיוון הרצוי"

על ענין זה חזר פרוידיגר בעדותו, כדלקמן (ע' כ"ד—58, 59-60):

"אנחנו דרשנו תמיד להפסיק את הגירושים. סיפרתי אתמול שאייכמן אמר לא להפסיק את הגירושים. אחר-כך, ד"ר קסטנר, כך סיפר לנו אמר לו שסוף-סוף לא ישארו יהודים, ומה יהיה אם יחזור ברנד ולא נשארו כבר יהודים לעשות את המסחר. אז הוא אמר: אני מוכן לשלוח מספר כזה ולתת אותם בקרח', זאת סיפר קסטנר, וזה היה מהם 90% באו בחזרה, נשארו בחיים."

צויין, כי הפרטים — שקסטנר השתמש בפני אייכמן בנימוק, שלא ישארו בהונגריה יהודים שההרשאה להגירתם נקבעה כתמורה להספקת הסחורה הנדרשת; ושאייכמן נקט, שעה שהסכים למשלוח 30.000 יהודים למחנה האמור, את הלשון "ישמו על הקרח" — פרטים אלה עולים בקנה אחד עם גירסת קסטנר בדו"ח שלו (ע' 48-49) ובעדותו (ע' 50). על זאת אין אמנם להתפלל באשר עדותו הנ"ל של פרוידיגר מלמדת, כי ידיעתו בענין

השופט אגרנט:

זה מקורה במנהל היועדה עצמו. העובדה האחרונה — שדו"ח פרוידיגר „מבוסס בנקודה זו על עדות שמיעה מפי קסטנר בלבד“ — הודגשה על ידי הנשיא, במהלך הנמקתו, שתי פעמים (פיסקאות 73 ו-74), וניתן להבין שמסיבה זו סירב לראות בתוכן המסמך הזה משום עדות כשרה לנכונות הגירסה הכלולה בו.

לפי דעתי לא צדק הנשיא גם בטעמו זה. הואיל ודברי הדו"ח של פרוידיגר היו ראויים להתקבל כעדות-סיוע לגירסת קסטנר בנדון זה, על סמך הכלל בדבר „הקפאת הזכירה, שבעבר“, עליו דובר בפיסקה 10 שלעיל. הנני רואה את הצידוק להסתמכותי כאן על הכלל הזה במשקלם המצטבר של שני הגורמים הבאים:

ראשית, אין ספק — ולזאת הסכים גם הנשיא בפיסקה 74 — שבעל הדו"ח האמור שמע מפי קסטנר על „ההסכם“ בדבר משלוחי אוסטריה „לפני אוגוסט 1944“, הואיל ובחודש זה עזב פרוידיגר את הונגריה ועבר לרומניה, שם נערך הדו"ח שלו בספטמבר של אותה שנה. היוצא מזה, כי לפרוידיגר נודע על עשיית ההסכם בזמן שהיה קרוב מאד למאורע של המשלוחים הללו; וענין זה נרשם בדו"ח שלו בעת שהיה „טרי“ מאד בזכרונו. אולם אני מרחיק לכת וקובע שהוא שמע על אותו מאורע כבר במחצית השניה של יוני, הואיל ובעדותו אמר (ע' כ"ד—59—60): „כך סיפר ד"ר קסטנר, ובאמת הלכו הרכבות“. לדבריו אלה נותן אני את הפירוש: הדיבורים שנתקיימו, לפי קסטנר, בינו לבין אייכמן בענין המשלוחים הנ"ל נתאמתו לאחר מכן על-ידי הליכת הרכבות לאוסטריה.

שנית, ראינו לעיל שההצדקה לשימוש בכלל בדבר „הקפאת הזכירה שבעבר“ נעוצה בטעמים של „צורך“, כאשר אמר ויגמור:

„לדחות את הרישום (כהוכחה), פירושו יהיה לדחות את האמצעי הטוב ביותר ולעתים היחיד, המאפשר להגיע אל האמת.“

אם נתחשב כי משפט זה טובב על טיהור שמו של אדם בקשר להתנהגותו הציבורית בארץ אחרת ולפני יותר מעשר שנים; כי ההוכחה, שהובאה לשם מטרה זו, מתייחסת למשא-ומתן שהתרחש בינו לבין קצין נאצי באותה ארץ ובאותה תקופה; ושלא תמיד היו נוכחים אחרים בזמן שהתנהל משא-ומתן זה — כי או הצורך להכשרת הדו"ח של פרוידיגר, בדבר העובדות שנרשמו בו לגבי אותו ענין, לא יהיה מוטל בספק. נכון הדבר, כי המדובר כאן לא ברישום שנערך על-ידי קסטנר עצמו, כי אם במסמך שנערך על-ידי פרוידיגר והמכיל עובדות שהוא שמע אותן מפי הראשון; אך אין להבחנה זו חשיבות, באשר שמע בעל הדו"ח הנ"ל מפי מנהל היועדה על ההסכם שעשה עם אייכמן לגבי משלוחי אוסטריה כבר במחצית השניה של יוני ומכל מקום, לפני אוגוסט — כלומר, סמוך מאד לזמן בו בוצעו המשלוחים הללו. במאמרו הנזכר (שם, ע' 720) אמר מורגן:

„The problem is more complex where the memorandum is the joint product of two or more persons. Witness W has observed the

השופט אגרנט

facts and reported them to witness X, who has made a record of them. Each swears to the accuracy of his own performance. On their combined oaths the memorandum is as fully verified as if either had both observed and recorded..... So long as the memorandum is produced which would have been admissible if made by the observer himself..... the contents of the writing should be received."

א

בענינו לא רק שלא חלק הנשיא על כך, שפרוידגר שמע מפי קסטנר את הגירסה האמורה לפני אוגוסט 1944, אלא זה האחרון מסר בעצמו עדות עליה שבועה. במסיבות אלו, לא היה מקום לשלול את תוכן הדו"ח האמור כעדות כשרה לעובדות שנרשמו בו לגבי ההסכם על המשלוחים הנדונים.

ב

עלי להעיר, בהקשר זה, עוד שתי הערות. העובדה שקסטנר גופו העיד על הגירסה, נשוא הדו"ח של פרוידגר, היתה אולי משמשת, לפי השקפת המשפט המקובל, דוקא סיבה לפיסול המסמך הזה כעדות לנכונות הדברים האמורים בו. הצגת הדו"ח הזה פירושה, מתן עדות על הודעה קודמת שמסר אדם, מחוץ לכתלי בית-המשפט, לגבי עובדה שהוא עצמו העיד עליה. מתוך ידיעה אישית, במשפט גופו, במסיבות אלו, המטרה שלשמה נוערה הצגת ההודעה הקודמת היא, בדרך כלל, אך להצביע על עקביות העד, בעל-ההודעה. משום כך, החל מתחילת המאה ה-19 — ופרט לסוגי המקרים שבהם היה הכרח להראות שהעד היה עקבי בגירסתו — סירבו בתי-המשפט להתיר את הגשת ההודעה הקודמת; והם סירבו זאת משני טעמים שאף אחד מהם אינו כרוך באפיה ה"שמועתי" של העדות הכלולה בה. הטעם האחד היה שלא ראו בתוכן ההודעה משום תוספת "ראייתית" בעלת ערך איזה שהוא, לעדות שמסר בעל ההודעה. תחת שבועה, במשפט גופו; ולכן, סברו כי יהיה בהתרת הצגתה של זו כדי להכביד על ניהול המשפט יתר על המידה, ולהאריכו ללא סיבה מספקת (ויגמור, כרך 2, ע' 1124). כרי — וזו הערתי הראשונה — כי בענינו אין בטעם זה כדי לעמוד בפני הנימוק של "צורך", שעליו דובר לעיל.

ג

ד

ה

הטעם האחר, שביסודו מונחת גישתם האמורה של בתי-המשפט, מתייחס לסכנה הכרוכה בהעדת העדות של ראובן על פני העדות הסותרת של שמעון רק משום שבעבר חזר ראובן על גירסתו בפני אנשים שונים. אילו היווה מתן ההודעות הללו סיבה להעדת העדות של ראובן, מדגיש ויגמור (סימן 1127), אזי הפועל-יוצא היה, כי "העד שחזר על סיפורו למספר גדול יותר של אנשים עשוי להיראות הכי מהימן". גם טעם זה — חזר הערתי השניה — אין כוחו יפה בענינו, הואיל וכאמור, לא הובאה במשפט שום עדות העומדת בסתירה, בעיקרם של דברים, לגירסת קסטנר הנ"ל.

ו

אפילו אם לא צדקתי בהשקפתי, שדברי הדו"ח האמור יש לראותם כהוכחה המחזקת את דבריו של קסטנר, הריני סבור כי הם ראויים להתקבל כעדות למטרה אחרת — זאת

השופט אגרוט

גם לפי דקדוקי דיני הראיות שמקורם במשפט המקובל. בפיסקה 74 לפסק-דינו קבע הנשיא „שרק אחרי או אגב משלוח הרכבות לאוסטריה יצר קסטנר את גירסתו הנ"ל והתחיל להפיצה ברבים". כמו-כן, בפיסקה 75 סיכם את דעתו בנדון זה כך:

„אני משוכנע שקסטנר בדה את הגירסה הזאת מלבו, כדי להצדיק את שיתוף פעולתו עם אייכמן על-ידי הישגים מדומים.”

על יסוד מה קבע הנשיא את מסקנתו זו? היסוד ששימש לכך הוא, כי לא סיפרו קסטנר וחבריו בוועדה, לאנשים אחרים על הישג ההצלה הנעוץ במשלוחים האמורים, כאשר אפשר היה לצפות מהם שיעשו זאת, אילו היה אמת בגירסתו. הנה כי כן, העיר קראוס, כי שבועות אחדים „אחרי שיצאה הרכבת” — כלומר אחרי 30.6 — מסר לו אותו קומולי, יושב-ראש הוועדה, על הדרישה הנאצית לשליחת מזון ליהודים הנמצאים במחנה שטרסהוף, וכן שבהודמנות זו לא סיפר קומולי שהכוונת היהודים האלה למקום הזה, במקום לאושביץ, היתה הודות לפעולת הוועדה. גם יואל פלגי, אשר בשליש האחרון של יוני שמע רבות מפי קסטנר על 1,200 נוסעי הרכבת לספרד ועל עבודת הוועדה בכלל — כך מוסיף הנשיא ואומר — „לא הזכיר בעדותו ובספריו שום טענה בדבר הצלת 12,000 או 15,000 היהודים הנ"ל. עד כאן היסוד למסקנת הנשיא. שקסטנר בדה את גירסתו מלבו, ואשר ליסוד המשמש למסקנתו הנוספת — שעסק בהפצתה ברבים — הרי הסתמך בעיקר, על עדותו של ויקטור פישר. עד זה היה חבר „המכבי הצעיר” ושיתוף פעולה עם הוועדה בארגון עזרה והצלה לפליטים. בעדותו אמר כי בספטמבר 1944 (לערך), „התהלכה (בבודפשט) סברה שהמטרה היתה לשלחם לאושביץ ושכאילו, הושמו על הקרח, ביצוע גירוש בלי השמדה.”

נוכל להתעלם מהמסקנה, שקסטנר עסק בהפצת גירסתו הנ"ל ברבים — ולכן גם מהעדות ששימשה לה יסוד — כל עוד לא נשתכנע בדבר נכונות מסקנתו האחרת של הנשיא: כי בדה את הגירסה מלבו בשל הענין שהיה לו „להצדיק את שיתוף פעולתו עם אייכמן על-ידי הישגים מדומים”. אשר למסקנה זו, דעתי היא שאין לה על מה שתסמוך, לאור דברי הדו"ח של פרוידגור, המשקפים ומחזקים את גירסת קסטנר, ואשר ראויים כאן להתקבל כעדות גם לפי כללו של המשפט המקובל. כלל זה אומר, כי מותר להציג הודעה קודמת, שמסר עד פלוני מחוץ לכתלי בית-המשפט, כאשר המטרה היא אך לסתור את הטענה, שהגירסה, עליה העיד במשפט, היא „בדו"ח מהזמן האחרון”. רצוני לומר: מקום שתוקפים את מהימנות הגירסה של העד על-ידי הטענה, כי היה לו אינטרס מיוחד לבדו"ח מזה, ולא סיפר עליה לאיש בזמן שהיה טבעי שיעשה כן מזה — אזי מותר לסתור טענה זו ולהצביע על האופי העקבי של גירסתו באמצעות עדות המראה כי בעבר מסר, מחוץ לכתלי בית-המשפט, הודעה המכילה גירסה זהה. וכך נוסח כלל זה על-ידי ויגמור (כרך 2, סימן 1190):

„The charge of Recent Contrivance is usually made not so much by affirmative evidence, as by negative evidence that the witness

השופט אגרנט

did not speak of the matter before, at a time when it would have been natural to speak; his silence then is urged as inconsistent with his utterances now, i.e. as a Self-Contradiction The effect of the evidence of consistent statements is that the supposed fact of not speaking formerly, from which we are to infer a recent contrivance of the story, is disposed of by denying it to be a fact, inasmuch as the witness did speak and tell the same story."

א

לפיכך משמשים דברי הדו"ח של פרוידיגר עדות כשרה. שיש בה כדי לטפח על-פני הטענה, שיסודה בעדויות של קראוס ופלגי, כי לא סיפר קסטנר לאיש, שעה שהיה טבעי שיעשה זאת, על ההישג שהשיג לגבי המשלוחים לאוסטריה — כי גירסתו בענין זה היא אך "בדו"ח מהזמן האחרון". הלא מעידים דברי הדו"ח האמור — כאשר מצטרפת אליהם העדות של פרוידיגר — כי הוא שמע על ענין זה מפי מנהל הוועדה כבר במחצית השניה של יוני ומכל מקום לפני אוגוסט; הוזה אומר, לא יאחר מהזמן שבו התקיימה השיחה שעליה העיד קראוס. הדברים שסיפר קסטנר לבעל הדו"ח הנ"ל נרשמו בו, כאמור, כבר בספטמבר 1944, ומכאן שערכו הראיתי של המסמך הזה הוא גבוה הרבה יותר מהעדות שמסר קראוס מתוך זכרונו. כעבור עשר שנים, דין זה חל גם לגבי העדות של פלגי, ביחוד שלא נחקר זה בנקודה הנדונה ולא כלום. בו בזמן שפרוידיגר אישר במלואו את תוכן הדו"ח שלו ואפילו עבר, באשר לכך, את המבחן של חקירת שתיזוערב, הרי אי אפשר היה לבקר את נכונות הגירסה של קראוס ביחס לשיחה שהתקיימה בינו לבין קומולי, מאחר וזה האחרון כבר לא היה בחיים בעת שהתברר המשפט. אשר לעובדה, כי גירסת קסטנר לא הוזכרה בכתבי פלגי, הריני סבור שאין באותה עובדה שלילית כדי לעמוד כהוכחה מול הדברים הפוזיטיביים שנכתבו בדו"ח של פרוידיגר, מה גם וערכם של הכתבים האמורים, כחומר הוכחה במשפט, הוא מפוקפק (ראה להלן). מסקנת הנשיא — כי בשלב מאוחר החליט קסטנר להצדיק את פעולתו כמשתף פעולה על-ידי הישג מדומה ומסיבה זו בדה את גירסת ההסכם האמור והפיצה ברבים — מסקנה זו אין לה על מה שתסמוך וגם טעם זה גופל, איפוא.

ב

ג

ד

ה

בואת סיימתי את הדיון בהשגות העיקריות, שהשיג הנשיא על גירסת קסטנר; והיוצא מדיון זה הוא, כי אין בהשגות אלו כדי לעמוד בפני השיקולים, כי גירסה זו, הבאה גם בדו"ח שלו גם בעדותו, לא נסתרה על-ידי עדות אחרת; היא אושרה בדו"ח של פרוידיגר ובעדותו; וחזקה על-ידי העובדות בדבר השתתפות הוועדה בבחירת המועמדים למשלוחים הנדונים ודאגתה להונת היהודים האלה לאחר הגיעם למחנה בשטרסהוף.

ו

מסקנתי היא, איפוא, שגם בפרק הזמן אמצע יוני—תחילת יולי, לא צמצם ד"ר קסטנר את פעילותו לענין ההגשמה של תכנית "המיוחסים", כי אם עשה, במיטב יכולתו, כדי להציל מספר ניכר של יהודים אחרים מערי השדה, שעמדו בפני גירוש מידי לאושביץ.

ז

השופט אגרוט

בפסק-דינו (סוף פסקה 75) הכיר הנשיא בזכות שהיה קסטנר קונה לעצמו „אילו היה באמת משיג את הצלת היהודים הנ"ל על-ידי הסכם עם אייכמן". לדעתי העובדה, שהסדר קלטברונר-בלצ'קה חייב בלאו הכי את יציאת ארבעת המשלוחים האמורים לאוסטריה, איננה צריכה לגרוע מהמסקנה, שקסטנר טרח להשיג, באמצעות ה"הסכם" שעשה עם ראש ה"יודן-קומנדו", את הצלתם של 12,000 היהודים שנכללו במשלוחים הללו; היא איננה צריכה לגרוע מהמסקנה, שמניעיו, באשר לענין זה, היו כשרים ושפעל אז בהתאם לתפקיד שהוטל עליו כמנהל הוועדה, אולם איני קובע את דעתי בדבר כשרות מניעיו בזמן שהוא רק על סמך הפעולה שפעל לטובת היהודים הנ"ל, כי אם מוצא אני חיזוק לאותה דעה גם בעובדת המאמצים שהשקיע אז קסטנר לשם הבאת מנהם בדרך לכודפסט, על-מנת שיפתח במשא-ומתן עם אייכמן ובתקווה שאם יעשה כן, יופסק בינתיים התהליך של גירוש 12,000 יהודים ליום ותימנע השמדתם. בעדותו אמר בדרך (ע' 549-550):

„עניתי לקסטנר שאני מוכן לבוא, בלי לשאול את המוסדות, כי הבנתי שהתשובה דחופה, היא נחוצה לשם הרוחת זמן שם. לנו היה ענין להרוויח זמן, ואם היה אמת בדבר שביום שמנהלים משא-ומתן לא רוצחים 12,000 יהודים, היה חובה עלינו לעשות זאת.”

אין ספק שדברים אלה משקפים גם את הלך מחשבותיו של קסטנר בפרק הזמן מאמצע עד סוף יוני; הם מצביעים על המטרה ההצלחית שאליה חתר בשעה שהציע את דבר בואו המיידי של חבר הוועדה בקושטא לבירת הונגריה.

13. עד כאן ניתחתי את המניעים שעמדו מאחורי פעולתו של ד"ר קסטנר בתקופה הראשונה (7.7-19.3), היא התקופה, בה בוצע גירושם של יהודי ערי השדה. הניתוח הזה הראה כי שיטת ההצלה שבחר בה — זו של ניהול משא-ומתן כלכלי עם הגרמנים — לא נועדה על-ידי אך להצלתם של קומץ היהודים שנכללו ב"תכנית ברגן-בלזן", אלא גם למטרה של הצלת יהודי הונגריה בכללם — כלומר, שניסה למלט, באמצעות השיטה הזאת, את המספר הגדול של יהודים שראה אפשרות למלטם בתנאים האכזריים ששררו בזמן ההוא. לכאורה יכולתי לעמוד כאן ולהסתפק בניתוח הנ"ל, הואיל ושתי ההאשמות הראשונות שבעלון המשיב מתייחסות להתנהגותו הציבורית של ד"ר קסטנר בתקופה הזאת, ברם, לפנינו טען מר תמיר ארוכות, שבתקופות הבאות „התדרדר" הלה יותר ויותר, עד שהגיע לבסוף למעמד של משתף פעולה עם הנאצים במלוא המובן ובצורה שקופה, וכי „סוף מעשה" זה שלו מעיד על אי-כשרות מניעיו גם בפרק הזמן הקודם. לפיכך אדון עתה בפרשת התנהגותו של מנהל הוועדה גם בשתי התקופות האחרות, שבהן שימש בתפקיד זה בהונגריה.

התקופה מ-8.7 עד 14.10.

כזכור, נכנס הוותו של זורתי לתקפו ב-8 ביולי, ועובדה זו מנעה לפי שעה בעד

השופט אגרנט

גירושם של יהודי הבירה, אשר עמד לצאת לפועל בימים הראשונים לחודש זה. זמן מה לאחר מכן, בא קסטנר להסכם חדש עם אייכמן, לפיו נאות זה האחרון להרשות, במקרה והגירוש האמור יבוצע, את העברתם של 1,500 יהודים נוספים לברגן-בלזן "לשם הגירה" וכן, את העברתם של 15,000 יהודים (ביניהם 7,000 ילדים) לאוסטריה, בהתאם להסכם הקודם (דו"ח קסטנר, ע' 65; עדותו, ע' 57, 258; מוצג קמ"ב). אכן העובדה, שבתקופה זו השתררה הפוגה לגבי ענינם של יהודי הונגריה, עשתה את ההסכם האמור למיותר. בפסק-דינו (פיסקה 76) קיבל הנשיא — בניגוד לדעתו על אי-עשיית ההסכם הראשון בדבר משלוחי אוסטריה — כי אמנם נעשה בין קסטנר ואייכמן הסדר כנ"ל, אך מצא מאידך גיסא, שהיה בצעד זה, נוכח קיום ההפוגה אותו זמן, משום "יסוד שיתוף הפעולה עם הנאצים". בהגיעו למסקנה זו, שלל הנשיא את אמונו מדברי העדות של קסטנר (בע' 57 לפרוטוקול): שלמרות האיסור של הורתי על המשכת הדפורטציה, העריך או כי "המע" רכה על יהודי הונגריה טרם נגמרה" ולכן ראה בעשיית ההסכם הנזכר עם ראש ה"יודן-קומנדו" "אמצעי של זהירות".

לפי דעתי, לא צדק הנשיא בענין זה. הנני להזכיר, שוב, שלא הידיעה שיש לנו היום ולאחר המעשה — הידיעה שבאותה תקופה היתה השפעה מכרעת לוחטו של הורתי ובשל כך לא נפגעו או יהודי הבירה, בחלקם הגדול, על-ידי מוזימת הגירוש — היא שצריכה לשמש לנו נקודת המוצא בבואנו לעמוד על מניעי קסטנר בקשר לאותו הסכם, כי אם עלינו לדון בשאלה זו לאור ההערכה שיכול היה הוא לתת — ונתן — למצב הדברים שהיה קיים בימים הראשונים לאחר שנכנסה ההוראה האמורה לתקפה. ומה הן העובדות שעל יסודן היה ביד מנהל הוועדה לקבוע אותו זמן את הערכתו זו? עובדה אחת היא, שכבר ביום 14.7 ניסה אייכמן לבצע, חרף אותה הוראה של העוצר, את גירושם של 1,500 יהודים שנמצאו במחנה קישטרצ'ה. הפעם הצליח הורתי להכשיל את המוזימה, אך כעבור ימים אחדים עלה ביד ראש ה"יודן-קומנדו" להערים עליו והדפורטציה של קבוצת היהודים הנ"ל בוצעה (דו"ח קסטנר, ע' 89). אם כי לפי שעה נכנע אייכמן, לכאורה, לרצון העוצר בענין הגירוש, הרי האמת היא — וזהו עובדת-יסוד שניה — כי מתחילת התקופה הזאת התקיים מאבק קשה על השלטון בהונגריה בין הורתי ותומכיו מזה לבין הנאצים מזה, ורק בסוף אוגוסט יצאו ממנו הראשונים כאשר ידם על העליונה ואייכמן ובני-הפמליה שלו נאלצו לעזוב את בודפשט (פיסקה 131 שלעיל).

והרי עובדת-יסוד שלישית: בעדותו (ע' י"ד 36-50) סיפר משה קראוס שבאמצע יולי הוציעה הצירות השווייצית, ביזמתו שלו, תכנית להגירתם של 40,000 יהודים — כלומר, למעלה מ-8,000 בעלי רשיונות-עליה ובני משפחותיהם — דרך רומניה לארץ-ישראל; ועוד סיפר שביום 7.7 התקיימה פגישה, בה השתתפו נציגי הצירות של המדינות הנייטרליות בבודפשט, באי-כוח השלטונות ההונגרים, נציגי הצירות הגרמנית בבירה (גרל) וקראוס עצמו. לפי הצעת הקונסול לוח — מנהל המחלקה לעניני הזרים בצירות השווייצית ואחד מחסידי אומות העולם — הוסכם אז על הגירת הקבוצה הראשונה של 2,200 יהודים, שיצוידו בדרכון שווייצר "קולקטיבי" (ראה פרוטוקול הדיונים הללו —

השופט אגרנט

מוצג פ"ט). אם כי באותה פגישה לא הביע גרל (הנציג הגרמני) התנגדות עקרונית להסדר זה. הרי גם אמר כי מתן היתר היציאה על-ידי הגרמנים טעון עדיין הבהרה על-ידיהם של ענין אחד אצל השלטונות ההונגרים. ענין שאת מהותו אין בידו להגדיר במעמד זה. אכן, בזמן שהוא לא נתנו הגרמנים את היתר-היציאה הדרוש וההסדר לא הוצא לפועל (עדות קראוס, ע' י"ד — 40). לקסטנר היה ידוע על הענין הזה אך דעתו היתה, מלכתחילה, כי הנאצים יסכלו את הגשמת התכנית אם לא יקבלו תמורה כספית ניכרת בעד הסכמתם לכך; ודעה זוהי היתה גם לפרוידניגר ולמנהיגים יהודים אחרים בבודפשט (ראה הדו"ח של זה, ע' 47, 50; עדותו, ע' כ"ד, 39-40, 47). לעומת זה, אמר אז קראוס בראשונה "שהוא לא רואה בעין יפה מעשה של נתינת כסף לגרמנים" אך לבסוף נאות גם הוא שקסטנר יפעל אצל הנאצים ברוח עמדתו הנ"ל. על-מנת שאלה לא יעכבו עוד את מתן היתר-היציאה (עדות פרוידניגר, ע' כ"ד — 47). הסיבה לאי-הביצוע של התכנית נעוצה בתנאי שהתנו הנאצים למתן הסכמתם לכך: כי השלטונות ההונגרים ירכזו באי-אלו מקומות מחוץ לבירה את 180,000 היהודים הנשארים בה. כצעד ראשוני לקראת גירושם; ואילו הקונסול לויץ סירב לתת ידו להקרבתם של היהודים הללו תמורת ההיתר הגרמני להגירתם של 40,000 היהודים האחרים (עדות קראוס, ע' י"ד, 41-42; מברק וונמאיר מיום 25.7 למשרד-החוץ הגרמני — מוצג 7). כל הפרשה הזאת מראה כי בחודש יולי עדיין נאלצו השלטונות ההונגרים להתחשב בדעת הנאצים בענין גורלם של יהודי הונגריה ושבליעדיהם לא היה בידם להכריע באותו ענין. יתרה מזאת, המעיין בתוכן המוצג 7 ימצא, כי דוקא בזמן הזה זמם אייכמן לבצע את גירושם של יהודי הבירה בקצב כזה "שהיהודים אשר נועדו להגירה" (לפי תכנית קראוס-לויץ). יישלחו (לאושביץ) עוד בטרם יושלמו הסידורים הפורמליים, שבהם היה תלוי ביצוע התכנית. ועוד מגלה המסמך הזה, כי מכל מקום עמדו הגרמנים על כך, שלא יורשה ליהודים הללו לעלות בדרך ישירה לא"י; כמו-כן, שאייכמן זמם שאם יתנו להם השלטונות ההונגרים לנסוע אל "ארץ מערבית", אזי "ינקטו האמ"צ צעים המתאימים כדי למנוע בעד המשלוחים — וייתכן כי יהיה זה בעת הגיעם לטריטוריה הצרפתית — מלהמשיך בדרכם".

הנני סבור, כי שלוש עובדות-היסוד הנ"ל דיין כדי לחזק את דברי העדות של קסטנר בדבר ההערכה שהעריך, בראשית התקופה האמורה, את מצב הדברים דאז, דהיינו: כי לא היה בהוראת הווטו של הורתי משום ערובה מספקת להבטחת חייהם של יהודי הבירה; הן תומכות בגירסתו, שראה אותו זמן בהסכם החדש, שעשה עם אייכמן לשליחת 1,500 יהודים למחנה ברגן-בלזן ו-15,000 יהודים למחנה בשטרסהוף, "אמצעי זהירות" בלבד; ושהיה זה בשבילו הסדר שיופעל במקרה והגירוש האמור ייהפך לעובדה קיימת. אמת, כי בפרק הזמן סוף אוגוסט-אמצע אוקטובר, קיים הורתי בידיו שלטון בלעדי בהונגריה, אנשי ה"יודן-קומנדו" הוצאו מן המערכה, וליהודי הבירה רווח מהם ביתר שאת. גם נכון הוא, כפי שהעיר הנשיא ((פיסקה 79), כי אחרי שהכשילו הנאצים את ביצוע התכנית קראוס-לויץ, צייד זה האחרון 40,000 יהודים ב"תעודות חסות" (דוגמת המוצג ק"ב) וכי היה בעשיית פעולה זו, אשר לקראוס חלק רב בה, כדי להציל את חייהם של רבבות יהודים בתקופת הרדיפות של ממשלת סלשי. אולם אין באף אחת מהעובדות הללו כדי

השופט אגרוט

לגרוץ מהמסקנה, כי הערכת קסטנר של מצב הדברים בחודש יולי היתה הערכה סבירה, כי הלא בסופו של דבר הביאו הנאצים לידי כך, שהורתי יגורש מהונגריה; שהשלטון שם יעבור לידי אלה שהיו נכונים לעשות, באשר ליהודי הבירה, את מצוותם; ושגירושם של 25,000 איש מביניהם — בצורת מצעד הרגל — יוצא לפועל (ראה פסקה 21 שלעיל).

- א. אכן, הענין של עשיית ההסכם האמור עם אייכמן לא היווה פעולת-הצלה בודדת, שעשה קסטנר בחודש יולי. נאמן להערכתו, כי גירושם של יהודי הבירה עתיד לבוא, וכן לשיטתו, שהדרך היחידה למניעת תוצאה זו נעוצה בהמחשת המשא-ומתן שלשמו נסע ברנד לקושטא, המשיך קסטנר לפעול כדי שמשא-ומתן זה יתקיים. ביום 7 ביולי הגיע מקושטא "הסכם הביניים", ובימים בין 10 ל-15 ביולי הודע משם לוועדת ההצלה בבודי פשט שמעתה יתקיים המשא-ומתן בארץ נייטרלית (פסקה 10 ג' שלעיל). את המסמך הנ"ל הראה קסטנר לאייכמן וקורט בכר, ולאחר מכן פנה לשני בהצעה, כי הגרמנים ישלחו נציג לארץ נייטרלית, כדי לנהל שם משא-ומתן להבטחת חייהם של היהודים בהונגריה וביתר הארצות של השלטון הנאצי באירופה. כזכור, היה בכר בדרגה לא פחותה מזו של אייכמן, ולדבריו סר למשמעתו הישירה של הימלר. לפי דברי קסטנר עלתה קרנו של בכר בפרק הזמן הזה אצל ראש ה-ס.ס. בשל הצלחתו לסחוט מיהודי הונגריה הישגים כלכליים ניכרים, ביניהם העברת מפעלי מנפרד וייס לרשות הנאצים, וחברי הוועדה ראו אותו כאישיות שעמדה מאחורי ההצעה, נשוא השליחות של ברנד (דו"ח קסטנר, ע' 52).
- ב. מעתה עברה היזמה בהמחשת המשא-ומתן האמור וניהולו לקצין נאצי זה ואליו היה קסטנר פונה בעצמותיו השונות. בבוא מנהל הוועדה אליו בהצעתו הנזכרת, הוסיף את התנאי כי הגרמנים ישחררו מקודם את קבוצת "המיוחסים" שהיו עצורים במחנה ברגן-בלזן ויעבירו אותם למדינת שווייץ, זאת כאות לרצונם הטוב ולשם הסרת החשדנות שבה נפגשה שליחות ברנד על-ידי מעצמות-הברית. בכר הביע נכונות לפעול אצל הימלר כדי לקבל את הרשאתו לקיום המשא-ומתן האמור. קסטנר הודיע על השתלשלות זו של הדברים לוועדה בקושטא, ומשם הודע לו כי יפנה בענין זה לד"ר שוורץ, ראש הג'וינט באירופה, שישב אז בליסבון, ולבסוף תוכנן שבכר ייפגש עם זה האחרון בעיר זו (דו"ח קסטנר, ע' 74-75). ברם, ביום 21.7 שודרה ברדיו לונדון הודעת הממשלה הבריטית בדבר דחיית ההצעה, נשוא השליחות של ברנד (פסקה 10 ג' שלעיל), ובעקבות הודעה זו, אטרה ממשלת ארצות-הברית על ד"ר שוורץ, כאורח המדינה הזאת, לבוא במגע עם הגרמנים, והפגישה הנ"ל לא יצאה לפועל (דו"ח קסטנר, ע' 78; דו"ח ועד פליטי המלחמה האמריקני — מוצג 36, ע' 40). עם זאת, לא היתה התנגדות — מטעם ועד פליטי המלחמה הנ"ל — לכך, שנציג אחר של הג'וינט, הוא סלי מאיר שהיה אורח מדינת שווייץ ויושב-ראש לשעבר של הקהילות היהודיות שם, ייפגש עם בא-כוח הגרמנים וינהל אתו משא-ומתן על הצלת יהודים, זאת לאחר הודעת אייכמן לקסטנר, שקיבל הוראה לשחרר כ-500 איש מתוך קבוצת "המיוחסים" הנמצאים בברגן-בלזן (דו"ח קסטנר, ע' 79; דו"ח ועד פליטי המלחמה, ע' 40-41).

השופט אגרנט

כך קרה הדבר, כי ביום 21.8 נתנו הגרמנים ל-318 יהודים מבני הקבוצה הנ"ל לעבור לארץ שווייץ, ובו ביום נפגשו קורט בכר ו-סלי מאיר, בנוכחות ד"ר קסטנר, בגבול הגרמני-שווייצי. היתה זאת הפגישה הראשונה משורה של פגישות שנתקיימו מעתה ועד אביב 1945 בין קורט בכר (או עוזרו) מזה לבין סלי מאיר מזה, ושהן השתתף תמיד מנהל הוועדה. בפגישות הללו הופיע נציג זה של הג'וינט בידיעתו המלאה של ועד פליטי המלחמה שליד ממשלת ארצות-הברית ולמעשה נהג בהן לפי הוראותיו של גוף זה, הגם בתחילת המשאומתן התיימר בפני בכר, כי הוא משתתף בו באורח פרטי בלבד. בהתאם להוראות אלו, פעל סלי מאיר בנדון מתוך מגמה "לזכות בזמן" והשתמש בתכסיסי השתייה; זאת אומרת, תשובותיו לבכר ועוזרו היו מכוונות לכך, שהשיחות עם הנאצים ימשכו עד שתבוא ההצלה הסופית בעקבות נצחון מעצמות-הברית (מוצג 36, ע' 41). מאידך גיסא, האמין קסטנר כי בתקופה זו, בה היו עדיין שולחים יהודים לתאי הגזים, הכרחי למצוא את הדרך להביא את הנאצים, בצורה זו או אחרת, על סיפוקם הכלכלי, על-מנת שתושג הסכמתם המיידית לאי-השמדתה של שארית הפליטה בהונגריה ובארצות אחרות של השלטון הנאצי (דו"ח קסטנר, ע' 87-89). כפי שאמר בעדותו פרופיסור אקצין, ששימש אותו זמן פקיד הוועדה הנ"ל (ע' 329, 330, 332): "הקו של הוועד ושל הממשלה האמריקנית היה שלא להרשות שבזמן המלחמה יעברו סכומי כסף לידי הגרמנים, אבל רצו להשתמש במשאומתן כדי לעכב את תהליך ההריגה עד כמה שאפשר"; ואילו קסטנר היה "אחד מאלה שדרשו והמליצו אפילו לשלם כסף לגרמנים כדי להבטיח מידת הצלה יותר גדולה".

בפגישה מיום 21.8, הודיע בכר לסלי מאיר שהוא מוסמך לנהל משאומתן על גורל יהודי בודפשט, שגם הם מיועדים לגירוש, והוא שאל אם נציגי מעצמות-הברית ויהדות העולם יהיו נכונים למלא את הדרישות הכלכליות של הנאצים, שהובאו למוסדות היהודים באמצעות ברנד. סלי מאיר הגיב על דברי בכר אלה, שהכרחי להפסיק מיד את ההשמדה בתאי הגזים, ואזי אמר בכר שהגרמנים בכר הראו אות לרצונם הטוב בענין זה, בשעה ששחררו 318 "המיוחסים" מהמחנה בברגן-בלזן; ושהם עתידים להוציא משם לחפשי גם את יתרת בני הקבוצה הזאת ללא תמורה כלשהי. לבסוף, שאל נציג הג'וינט אם הגרמנים לא יוכלו להיעזר בכסף וקיבל תשובה מבכר שהם זקוקים לסחורות. בזאת נסתיימה הפגישה והוסכם לחדש את המשאומתן כעבור מספר ימים (דו"ח קסטנר, ע' 91-92).

בפגישה שהתקיימה בראשית ספטמבר על הגבול הגרמני-שווייצי, ושאל בה נוכח קסטנר, הודיע סלי מאיר לגריזון (עוזרו של בכר), כי "הוא מוסמך על-ידי השלטונות האמריקנים, הנוגעים בדבר, לא לומר לא", ושוב נסתיימה השיחה ללא תוצאה ממשית (דו"ח קסטנר, ע' 93). לאחר מכן הודיע בכר שהוא יחכה לתשובה טלגרפית ברורה מסלי מאיר, אם לחיוב ואם לשלילה, וכי במקרה התשובה תהיה חיובית, אזי יעמוד על כך שתושג שבבילו אשרת כניסה לשווייץ, על-מנת שיוכל לנהל שם את המשאומתן על פרטי ההסכם; בינתיים ידחה את הכרעתו בענין גורל היהודים בהונגריה (דו"ח קסטנר, ע' 94).

השופט אגרנט

פעילותו של ד"ר קסטנר בחדשים יולי ואוגוסט סביב לארגון הפגישות האמורות. הצלחתו להפוך את המשאומתן בין הנאצים ונציג ועד פליטי המלחמה לעובדה קיימת. ומאמציו להבטיח, באמצעות פגישות אלו ומשאומתן זה, את אי-גירושם של יהודי בודפשט — כל זה מעיד שלא הסתפק או בהישג ההסכם האמור שעשה עם אייכמן בתחילת יולי. למקרה שיבוצע גירוש זה, ושהוא פעל אותו זמן מתוך הגישה, כי אין לסמוך על המשכת ההפוגה שהשתררה בינתיים בבירה לגבי ענין היהודים — שהמפתח להבטחת הצלתם נשאר בידי הגרמנים שאתם הכרחי לבוא בהקדם האפשרי לידי הסכם כלכלי, אם רוצים למנוע את השואה העתידה לבוא על שארית היהודים בהונגריה. מסקנתו של הנשיא, כי היה באותו הסכם משום יסוד של שיתוף הפעולה עם הנאצים, היא איפוא, ללא יסוד.

יהיה נוח אם אדון במקום הזה בשלוש ההאשמות שהטיח משה קראוס כלפי קסטנר ואשר שתיים מהן נתקבלו על דעת הנשיא (פיסקה 79). כזכור, היה קראוס מנהל המשרד הארצישראלי בבודפשט, אך עם בוא הגרמנים נסגר משרד זה ועד אמצע מאי לא היה ביד קראוס לעשות פעולה כלשהי בשטח ההצלה (עדות פרוידיגר, ע' כ"ד — 36; עדות קראוס, ע' י"ז — 76). החל מיום 26.6 ניתן לקראוס לגור בבנין הצירות השווייצית בבודפשט (עדותו, ע' ט"ו — 31), ושם ניהל את המשרד בו נערכו תעודות החסות הנזכרות ונעשו הכנות לעליית בעלי רשיונות לארץ-ישראל (פיסקה 79, לפסק-דין הנשיא). בחודש יוני צירף קראוס ל"פרוטוקול אושביץ" — מסמך שנערך על-ידי שני יהודים סלובקיים שנמלטו משם והמתאר את טבח היהודים במחנה השמדה זה בשנים 1942—אפריל 1944 — דו"ח מפורט על הזוועות נגד יהודי ערי השדה בהונגריה; ואת שני הדו"חות האלה מסר אז לפרסום בעתונות הבינלאומית בשווייץ, כך שהעובדות המזעזעות שתוארו בהם הגיעו לידיעת הציבור הרחב. לדעת הנשיא (פיסקה 79) יש רגליים להנחה, כי הפריסום הרחב של ידיעות אלו הביא להתערבות ממשלת ארצות-הברית וממשלות אחרות אצל הורתי וכן, בעקבות התערבות זו, לווטו של זה על המשכת הדפורטציה.

האשמותיו של קראוס כלפי קסטנר היו מכוונות להראות כי זה הפריע לו בפעולות הצלה שונות שנעשו על-ידי. אחת מהאשמות הללו מתייחסת לנסיון שעשה קראוס בתחילת אוגוסט כדי להביא לארגון מחדש של משרד הצלב האדום הבינלאומי בבודפשט ולהחלפת הנציג המקומי של הארגון הזה (בורן), שלא התאים לתפקידו, באישיות יותר חשובה. את התכנית הזאת הביא קראוס בפני ד"ר שירמר, הנציג של הצלב האדום בגרמניה, בהזדמנות בואו בזמן הזה לבודפשט. בתזכיר מיום 2.8, שהגיש לו קראוס, ציין זה שיש לארגן את משרד הצלב האדום כך, שיהיה במצב להושיט עזרה חמרית ומוסרית ליהודים הכלואים במחנות הסגר שונים בהונגריה וכן לנקוט צעדים לשם "הגנה מעשית בפני הגירושים" העתידים לבוא בעקבות ביצוע התכנית הקיימת לריכוז יהודי בודפשט מחוץ לבירה (מוצג פ"ז). יצויין, אגב-אורחא, כי הערכתו הנ"ל של קראוס בדבר הסכנה שנשקפה ליהודי בודפשט בתקופה זו של הפוגה עולה בקנה אחד עם הערכתו דאו של קסטנר. בפגישה בין ד"ר שירמר וקראוס, שבה השתתפו גם מנהיגים יהודים אחרים, הביע הרא"ש שון נכונות להשיג את הסכמת המוסדות העליונים של הצלב האדום הבינלאומי לכיצוע

השופט אגרנט

התכנית האמורה, ואפילו לעמוד בעצמו בראש המשרד החדש שיוקם בבודפשט ושבו ייעזר על-ידי סגנים יהודים, עליהם ימנה גם קומולי שאף הוא נוכח באותה פגישה. כמור כן סוכם אז, כי בינתיים ישמרו על ענין זה בסוד כדי שלא יתגלה לבורן, הנציג הקיים. אולם הענין נודע לו חיש מהר והוא הקדים את שירמר כאשר הקים בעצמו מוסד הצלה חדש, לפי הקווים שהותוו בתכנית קראוס, ובשל כך לא יצאה זו לפועל. האשמת קראוס כלפי קסטנר היא שזה שמע על התכנית מפי קומולי וגילה את תכנה לבורן.

לדעתי, לא קיים בחומר ההוכחה יסוד מספיק להאשמה זו. העדות היחידה, המתייחסת לענין זה ושעליה הסתמך הנשיא, היא זו של קראוס. אך מה אומרת אותה עדות? הרי היא אומרת אך שקראוס שמע מפי קומולי שהוא סיפר על התכנית למנהל הוועדה ואין «כנראה ד"ר קסטנר סיפר את זה לבורן» (ע' י"ד — 32). ברור הדבר, כי עדות שמיעה על מה שקסטנר כנראה עשה לא תוכל לשמש יסוד להסקת מסקנה איוו שהיא, ובפרט ואין לה סיוע בעדות אחרת. בפסק-דינו הסיק הנשיא, על יסוד דברי העדות של פרוידיגר (ע' כ"ג — 23), «שקסטנר הפריע לקראוס בעיקר כתוצאה משיתוף פעולתו עם הנאצים, שאסרו עליו לנהל משא-ומתן עם כל גורם זולתם ואף חיבלו באמצעותו בפעולות הצלה בלתי תלויות של אחרים». הנני מוצא, כי לא גילה הנשיא פנים כהלכה בדברי העדות של פרוידיגר. כל מה שהעד הזה אמר הוא שקסטנר עצמו «למעשה התיירא» — ולא מפני שהיה מחוסר אומץ לב — «לנהל משא-ומתן עם מישהו אחר, כי זה יזיק לקו של הגרמנים; אם ידברו עם מישהו אחר הם יאמרו שהם לא מעוניינים בכך». באמרו את הדברים הללו לא התכוון פרוידיגר אלא להבחין בין שיטת ההצלה של מנהל הוועדה לבין זו של מנהל המשרד הארצישראלי, כי הלא מיד הוסיף והסביר: «מצד אחר אמר קראוס שאסור לדבר עם הגרמנים בכלל, לא לתת להם כסף ולא לדבר אתם». אכן, מהעובד-דה, שקסטנר חשב שלא תצמח שום תועלת, בשטח ההצלה, מהשיטה של ניהול משא-ומתן עם גורמים לא-גרמנים, ועד למסקנה, שהיה מעוניין להפריע בעד אחרים לעשות כן, קיים עדיין מרחק רב. עלי להוסיף כי מהזמן הזה הקדיש אוטו קומולי חלק גדול מזמנו וממרכו לעבודת מוסד ההצלה החדש, שבראשו הושם, ופעל רבות ביחוד בשטח של הצלת ילדים יהודים בתקופת הטרור שהשתרר בבודפשט לאחר עבור השלטון בהונגריה לידי ממשלת שלשי (דו"ח קסטנר, ע' 108). את התפקיד הזה מילא עד סוף דצמבר כאשר נחטף ונעלמו עקבותיו (שם, ע' 146). במסיבות אלו קשה לגלות בכל הפרשה הזאת — אפילו היה אמת בהאשמתו של קראוס — משום יסוד של שיתוף פעולה עם הנאצים מצד ד"ר קסטנר.

האשמתו השנייה של קראוס מתייחסת לפרשת הדרכונים הרומנים. בסוף חודש יולי הסכימה ממשלת רומניה להוציא כ-500 דרכונים לתושבים יהודים בחבל טרנסילבניה, שראתה אותה עדיין כחלק מהמדינה הזאת. בבודפשט התארגנה קבוצה של יהודים, שעליהם נמנה פרוידיגר, כדי לנצל את ההזדמנות הזאת על-ימנת להגר, באמצעות הדרכונים האלה, לרומניה. בתחילת אוגוסט הופיע עורך-דין רומני בשם טטושסקו לשם ביצוע הפעולה והוא דרש תמורה בעד שירותו. בראשונה טיפל קראוס בענין זה, והוא נדרש על-ידי פרוידיגר לא לגלותו לקסטנר. בינתיים ירד מספר הדרכונים שאושרו למטרה זו למאתיים וחמישים (לערך). יומיים לפני המועד שנקבע ליציאת הקבוצה מהונגריה, נודע על כך

השופט אגרנט

לקסטנר, ואזי הופיע בפני טטושסקו והודיעו שאין בכחו של קראוס לגייס את הכספים הדרושים או להתחייב בשם הסוכנות היהודית בעד תשלומם. בשלב זה דרש טטושסקו שקראוס וקסטנר יבואו לידי הסכם בנדון זה, הואיל וחשש פן יתגלה הענין לנאצים ואזי תסוכל הפעולה. לבסוף יושבו חילוקי הדעות בין השניים ואחרי שקיבל טטושסקו חלק מהתמורה בכסף, ששולם על-ידי הנוסעים, וחלק בהתחייבות שנתן לו קסטנר, סופקו הדרכונים לבני הקבוצה הזאת ואופשרה הגירתם ביום 10.8 לרומניה (עדות קראוס, ע' י"ד — 61, ט"ז — 39-29, י"ז — 23; עדות פרוידגר, ע' כ"ג — 27, 28-30, כ"ד — 47). תהיה הדעה על התנהגות קסטנר בפרשה זו אשר תהיה — גם אם נודעה עם סברת קראוס (ע' י"ז — 23), שהיא מעידה על רצון קסטנר "לשלוט" ביהודי הונגריה — שוב אין לגלות בה, באותה התנהגות, משום יסוד של שיתוף פעולה עם הנאצים מצדו, כי אם ההיפך מזה נכון. יצויין, כי לגבי ההאשמה הזאת לא קיימת כל קביעה מטעם הנשיא, ואילו אני דנתי בה רק מפני שבא-כוח המשיב הקדיש לה חלק מטענותיו.

האשמתו השלישית של קראוס נוגעת למקרה שקרה, לדבריו, בנובמבר 1944, כאשר הופיעו קסטנר וקומולי בפני הקונסול לוז. קראוס ישב אז בחדר שני ושמע רק מלים אחדות מהשיחה שנתקיימה ביניהם; אולם אחרי לכתם של השניים, סיפר לו הקונסול את תוכן השיחה במלואו, דהיינו: קסטנר וקומולי דרשו להזיח את קראוס מתפקידו כראש מחלקת ההגירה היהודית בצירות השווייצית ולהחליפו בקומולי ובעוד מנהיג יהודי אחד, מהטעם כי "לשני האנשים האלה יש אמון ההמון היהודי יותר מאשר לי" (עדות קראוס, ע' י"ד — 63). לעדות הזאת של קראוס על מה שסיפר לו לוז שוב לא קיים סיוע בעדות אחרת, ואילו קסטנר לא נחקר בענין זה לא בהודמנות, בה מסר את עדותו הראשונה — ואז טרם העיד קראוס — ולא בהודמנות בה מסר עדות, לפי צו הנשיא, בשנית, במסיבות אלו לא קיימת אפשרות לבקר את נכונות גירסתו הנ"ל של קראוס; ובשים לב ליחסים המתוחים שהיו קיימים כל הזמן בינו לבין קסטנר, איני סבור שיהיה בכך משום צעד בטוח, אם נסמוך עליה, מכל מקום, גם המקרה הזה אין בו כדי לשמש הוכחה על "שיתוף פעולה" דוקא.

עלי להזכיר פעולה נוספת שעשה קסטנר, בשטח ההצלה, בתקופה בה עסקינן. אם כי עזיבת אייכמן את בירת הונגריה בסוף אוגוסט הביאה או רווחה ליהודים שם, כזאת לא היתה מנת חלקה של שארית הפליטה בסלובקיה. בזמן הזה פרץ מרד כללי נגד השלטון בארץ הזאת ואילו הצטרפו שם רבים מהצעירים היהודים. כתוצאה מכך, החליטו הנאצים על גירוש יהודי סלובקיה וכאשר החל שם תהליך הריכוז, שלחו ראשי הוועדה הברטיסלבית, שישבו עתה בפרשבורג, אועקה לחברי הוועדה בבודפשט, כי יפעלו מיד לשם מניעת הגירוש. ברם, בקשת קסטנר אל בכר — כי יתערב בענין זה אצל הימלר — הושבה על ידיו ריקם, באין תשובה חיובית להצעותיו מסלי מאיר. לעומת זה, סמך את ידיו על נסיעת קסטנר, ביחד עם שלישי גרינולד, לברטיסלבה, על-מנת לאפשר השתדלות באותו ענין אצל המפקד הנאצי המקומי, אכן, בבואם לשם, לא נשאה השתדלות זו פרי ואזי הסכים קסטנר עם חברי הוועדה בפרשבורג, שיציע לבכר תכנית, לפיה יפתח סניף

השופט אגרנט

למחלקתו הכלכלית בברטיסלבה, על-מנת שחברי הוועדה הזאת יוכלו לנהל משא-ומתן לתשלום כספים לנאצים ולמנוע על-ידי כך את הגירוש. בכך התנה שוב את הסכמתו לתכנית זו בקבלת "תשובת הן" להצעותיו מסלי מאיר. בינתיים החמיר המצב בסלובקיה והיהודים מכל ערי השדה, אשר חלק גדול מהם רוכנו במחנה סרד, פונג. בזמן הזה נסע קסטנר, בלויית גריוון, פעם שניה לברטיסלבה, אך המפקד הנאצי שם אמר להם שיוכל להפסיק את הגזירה רק לפי הוראה מקלטנברונר.

ביום 26.9 הגיע לבודפשט מברק מסלי מאיר, המכיל תשובת "הן מסוייג", אך בכך הודיע לקסטנר שהוא צריך עתה ל"קלפים יותר חזקים" כדי להתערב אצל הימלר בענינם של יהודי סלובקיה, מאחר שהוחלט לחסלם מ"גימוקים צבאיים" כלומר, בשל השתתפותם במרד האמור. ב-28.9 התקיימה פגישה שלישית על הגבול הגרמני-שווייצרי, ובה נכחו קטליץ (עוזר אחר של בכר), סלי מאיר וקסטנר. הפעם הודיע נציג הג'וינט שיוכל להבטיח תשלום כסף לגרמנים, אך הודעה זו לא סיפקה את רצונו של בכר. בשלב זה החליט קסטנר לעשות מאמץ להצלת המנהיגים היהודים בסלובקיה והכין רשימה של 15 "מיר-חסים" משם. בכך סמך את ידיו על תכנית זו אך המפקד הנאצי בברטיסלבה (ברונר) סירב לבצע אותה. בסופו של דבר, גורשו 12,000-13,000 יהודים סלובקיים למחנות באושוויץ ותרזיאנשטדט אך כ-5,000 יהודים הצליחו להסתתר. בתחילת אוקטובר נתפסה גיוי פליישמן בשעה שישיבה וערכה דו"ח לסלי מאיר על הוועות שבוצעו נגד יהודי סלובקיה, והיא נשלחה לאושוויץ, משם לא חזרה עוד. גם הרב ויסמנדל הועלה לרכבת-גירוש, אך הצליח לקפוץ ממנה ולהסתתר בסביבת ברטיסלבה, משם הצילו קסטנר באביב 1945^{העבירה}. ביחד עם מספר יהודים אחרים, לארץ שווייץ (העובדות הנ"ל בדו"ח קסטנר, ע' 96-99, כמו"קן, עדותו, ע' 260-263).

14. התקופה מ-15.10 עד סוף דצמבר.

כאמור, עם עבוד השלטון בהונגריה לידי ממשלת סלשי וחזירת אייכמן ואנשיו לבודפשט, החלה, בשביל היהודים שם, פרשה של רדיפה ממושכת, שהסתמנה ב"תהלוכת הרגל" אל הגבול האוסטרי בחודש נובמבר, ובמצב הטרור שהשתרר בבירה לאחר מכן (פיסקה 21 שלעיל). בפרק זמן זה המשיך ד"ר קסטנר במאמציו להביא את המשא-ומתן האמור בין בכר ונציג הג'וינט לידי סיום רצוי, כדי להציל בעוד מועד את היהודים שנותרו בחיים בהונגריה ובחלקים אחרים של אירופה. לא אתעכב כאן על כל פרטי פעולתו זו, המתוארים בדו"ח שלו ובעדותו, ורק אצביע על אי-אלו מומנטים חשובים, הבולטים מתיאור זה, כדלקמן:

(א) בתחילת נובמבר נפגש בכר עם סלי מאיר בציריך והיה נוכח גם קסטנר. כמו-כן נפגש או בכר עם מק-קלינד (Mc Cleland), פקיד גבוה בשגרירות האמריקנית בשווייץ ונציגו הישיר של ועד פליטי המלחמה באירופה. בפגישות אלו, הודע לנציגו של הימלר על הסכמת הגוף האמור לכך, שהג'וינט יפקיד לזכות הגרמנים את הסך של 20 מיליון פרנקים שווייציים (5 מיליון דולר), על-מנת לאפשר להם את הקניה של סחורות

השופט אגרנט

שונות בשווייץ. מצדו התחייב בכך כי במקרה כזה יובטחו חייה היהודים הנמצאים בידי הגרמנים; לא יגורשו מבודפשט ילדים, זקנים וחולים קשה; ותינתן הגנה, בהתאם לעקרונות החוק הבינלאומי, ליהודים שהם שבויי מלחמה או עצורים אזרחיים. מאידך גיסא, סירב בכך לוותר בשלב זה על הגירוש מבודפשט של יהודים המוכשרים לעבודה. השיחות הסתיימו ללא הסכם מפורש אך הורשה לבכר להשאיר בשווייץ את עוורו קטליץ. למקרה שהכסף המובטח יופקד ו"העיסקה" תבוצע. בכך וקסטנר חזרו לבודפשט. מיד לאחר מכן החלה תהלוכת-הרגל.

(ב) הודעתו של קטליץ מיום 18.11 לבכר — כי הכסף טרם הופקד — העמידה את המשא-ומתן בסימן רע, ובכך נסע למטה של הימלר כדי להודיע לזה על התפתחות זו. בזמן שהותו שם, הבריק לו קסטנר על דעת עצמו, כי "20 מיליון הפרנקים עומדים לרשות" הנאצים וכי סלי מאיר עוסק בהסרת הקשיים הטכניים שנתעוררו בענין זה.

(ג) כעבור ימים אחדים, חזר בכר לבודפשט והודיע לקסטנר על פקודת הימלר בדבר הפסקת ההשמדה. ימים אחדים אחרי כן הופסקה תהלוכת-הרגל.

(ד) בסוף נובמבר, נשלח קסטנר לשווייץ כאשר בידו אולטימטום מאייכמן ובכר, שהנאצים יחכו להפקדת הכסף עד 2.12. בפגישה שנתקיימה בין מנהל הוועדה לבין סלי מאיר בעיר הגבול השווייצית St. Margareten, דרש הראשון את ההפקדה המיידית של 20 מיליון הפרנקים. אך סלי מאיר אמר כי בכוחו לגייס רק 4 מיליון פרנקים. קסטנר חזר לצד הגרמני ושם נפגש, בעיר ברגנץ, עם קטליץ וקרל, שני עווריו של בכר. לאחר דין-ודברים בין השלושה, נשלחה על-ידיהם הודעה לבכר, כי הופקד לזכות הגרמנים בשווייץ הסך 5 מיליון פרנקים ושיתרת הסכום היא "בעיבוד". לדברי קסטנר נשלחה הודעה זו כדי "להגן" על בכר בפני הימלר.

(ה) בינתיים הגיעה ביום 6.12 לברגנץ קבוצת "המיוחסים" (כולל בני משפחת קסטנר). שנותרו במחנה ברגנץ-בלזן ואשר ההסכמה על שחרורם ניתנה, על סמך המשא-ומתן האמור, עוד כחודש לפני כן; ולמחרת היום נכנסו לשווייץ.

(ו) בהיותו בברגנץ נתקבלה על-ידי קסטנר רשות לחזור לשווייץ למספר ימים, אך בטרם יסע לשם הגיע אליו מברק מבכר שהמצב בבודפשט נעשה מסוכן ויש להחיש את הפקדת 15 מיליון הפרנקים "הגותרים".

(ז) ב-20.12 עבר מנהל הוועדה שוב את הגבול השווייצני ואחרי דין-ודברים עם סלי מאיר, השפיע עליו לתת לו מכתב, בו הובטחה הפקדת הכסף עד לזמן הפגישה הבאה שתתקיים עם הנאצים. מצוייד במכתב זה, יצא קסטנר, בסוף דצמבר, את ארץ שווייץ והגיע לוינה, לשם העביר בינתיים בכר את מושבו. בזמן הזה היתה בודפשט כבר מוקפת על-ידי הצבא הרוסי.

השופט אגרוט

בהביאי את הפרטים הללו מתוך הדו"ח של קסטנר ומעדותו, לא היה בכוונתי לרמוז שהם כולם נכונים. אולם סבורני, כי ניתן לקבוע, על יסודם, שלוש עובדות-יסוד אלו:

(1) כי אמנם התקיים המשא-ומתן האמור בין בא-כוחו של הימלר לבין נציגי ועד פליטי המלחמה של ממשלת ארצות-הברית, כאשר המטרה, מבחינה יהודית, היא ההבטחה בעוד מועד של אי-השמדת היהודים שנתרו בחיים בהונגריה ובחלקים אחרים של אירופה;

(2) שהמשא-ומתן הנ"ל טובב, מבחינת נאצית, על ההצעה של הפקדת סכום כסף לזכות הגרמנים כדי לאפשר להם קניית סחורות בשווייץ;

(3) ושקסטנר מילא תפקיד חיוני במשא-ומתן זה. חיווק לקביעותי אלה ימצא בשני מסמכים, אשר האחד מהם (מוצג 36) הוא הדו"ח הרשמי שהוצא על-ידי ועד פליטי המלחמה ביום 15.9.45 ואשר בו סוכמה, כאמור, פרשת המשא-ומתן הנ"ל. בעמודים 40-42 של המסמך הזה צויין:

"בהתחשב במצב הצבאי המתחלף במהירות, ובשיקול שכל הרווחה של זמן עשויה לפעול לטובת היהודים הנמצאים בידי הנאצים ואשר סכנה נשקפת להם, החליט ועד פליטי המלחמה, באישור משרד-החוק, שלא לעורר התנגדות לכך, שתתקיים פגישה בין שלי מאיר ושלטונות הגסטפו לאחר זאת, באה שורה ממושכת של פגישות בין שלי מאיר והנציגים הגרמנים, בידיעה המלאה של הוועד ומשרד-החוק, הממשלות הבריטית והרוסית הוחזקו בקו הענינים, הודות לפקחותו והתמדתו של שלי מאיר, השתמשו בכל תכסיס שהייתי שאפשר היה להעלותו על הדעת, והשיחות נמשכו חודש אחרי חודש

בשלב אחד של המשא-ומתן, הרשה הוועד, בהסכמת משרדי החוק, המלחמה והאוצר, את ההעברה של המישה מיליין דולר על-ידי הג'וינט לחש-בון מיוחד הסום בשווייץ למטרה היחידה, שבידי שלי מאיר יהיה דבר מה מוחשי, שבאמצעותו יוכל להחזיק את המשא-ומתן פתוח ולזכות בעוד זמן יקר. שום תשלומים לא נעשו מעולם מהחשבון, הקרן הוחזרה לג'וינט בסוף המלחמה."

המסמך השני (מוצג 14) הוא הודעה מיום 6.2.46, הנושאת את חתימתו של Mc Cleland, הנציג לשעבר של ועד פליטי המלחמה בשווייץ. בהודעה זו הוכנס התיקון כי הפגישות האמורות התקיימו ב"נוכחותו של ד"ר קסטנר, ראש ועדת הצלה יהודית בבודפשט".

קיים גם מסמך שלישי, הנוגע לענין זה, הוא המכתב מיום 18.7.46, שכתב מק-קליילנד לד"ר קסטנר (מוצג 23). במכתב זה הודגש (בין השאר) כי בלי "פעולת התיווך המתמדת" של ד"ר קסטנר, "קשה לשער שהמשא-ומתן היה מתקיים בכלל" ושעל-כן השמטת שמו "מאותו חלק של הדו"ח הון בשאלה זו, בה בעת שהזכר בו זה של שלי מאיר,

השופט אגרנט

דורשת מתן הודעה מתקנת זו" עליידי כותב המכתב «כאדם, מטעם ועד פליטי המלחמה, אשר לו היה ידוע מאמץ זה באורח אינטימי».

ראיות אלו יש בהן כדי להפריך את הטענה בדבר התדרדרות מנהל הוועדה, בתקופה הזאת, למדרגה של «משתף פעולה» עם הנאצים במלוא המובן; הן מראות כי גם אז ראה לפניו אך את המשימה של הצלה יהודית מכסימלית; כי רק לשם הגשמת משימה זו המשיך להיאחז בקו של ניהול משא-ומתן כלכלי עם הגרמנים; וכי הענין של שחרור «מיוחסי» ברגן-בלזן בשתי קבוצות נפרדות ובזמנים שונים לא היווה אלא חלק מהמשא-ומתן הזה ותוצאה זו הושגה הודות לרצון בלבד של הנאצים להוכיח את מידת הרצינות שמאחורי הבטחתם להפסיק את השמדת היהודים אם דרישותיהם הכספיות יתמלאו.

15. התקופה ינואר-אפריל 1945.

זוהי התקופה שבה העביר קסטנר את שדה פעולתו הציבורית לחלקים אחרים של אירופה. בהגיעו לוינה, התייצב בפני קורט בכר ומאותו זמן ועד ליום 20.4.45 — כאשר עזב את שטח הרייך לצמיתות — נמצא תחת חסותו הישירה המתמדת של הקצין הנאצי הלוה, בוינה דאגו הנאצים לצרכיו הפרטיים של קסטנר; נשכר לו חדר במלון בו גרו קציני ה-ס.ס. ואופשר לו להחליף כסף שווייצרי במרקים גרמנים. כמו-כן, ליווה קסטנר את בכר — שבינתיים הועלה לדרגה גבוהה מאד עליידי ראש ה-ס.ס. — לברלין, המבורג ומקומות אחרים, ובעיר הראשונה הסדיר שמנהל הוועדה יוכל להתאכסן בדירת אחד מנספחיו. באי-כוח המשיב טען לפנינו שלפחות מעידה התנהגותו דאו של קסטנר על היותו משתף פעולה עם הנאצים בכל הזמנים החשובים. לעובדת החסות הנ"ל יש לצרף, הטעים מר תמיר, אי-אלו פעולות «הצלה» אחרות, שביצע או קסטנר בעזרת בכר וקרומיי ושלא היה להן מטרה אחרת מאשר זו של יצירת יסוד ל«אליבי» שיהיה בידם לטעון להגנתם בבוא הזמן, בו יאשמו כפושעי מלחמה.

אינני תמים-דעים עם באי-כוח המשיב בטענתו זו. מבחינה חיצונית יש אמנם טעם לפגם בכך, שבתקופה זו נמצא קסטנר בחברתם המתמדת של קציני ה-ס.ס. ונהנה, בצורות שונות, מחסותו של קורט בכר. אך עלינו לזכור כי בלי חסות זו לא היה יכול מנהל הוועדה לפעול בכלל בשטחים שבהם שלטו עדיין הנאצים, ולכן השאלה נשארת תמיד: מהי המטרה שראה לפניו בחזרו, בסוף דצמבר, לשטח הרייך, אשר לזאת העיד קסטנר (פרוי-טוקול, ע' 90):

«הוטל עלי תפקיד ורציתי למלאו עד הסוף, לכן עזבתי שווייצריה ונסעתי לוינה. סיבה נוספת — אייכמן, בצאתי מבודפשט, איים עלי שאם לא אחזור, בהיות ומשפחתי בשווייצריה, הוא יתנקם ביהודים אחריות כזאת לא יכלתי לקחת על עצמי אמרתי לעצמי שאם קיימת עוד תקוה או סיכוי להציל יהודי אחד, אני מוכרח להמשיך» (ראה גם דבריו הדומים בדו"ח, ע' 133).